

34(071.1)

5147
I
V

Õ I G U S E Ü L D Õ P E T U S

detsent ULUOTSA loengute järele pro-
grammile wastawalt kokkuseadnud Tartu
ülikooli juura üliõpilased.

Riigiraamatukogu.
B. 4784

~~Sf 7009~~

Tartus 1923.

Chr. Jürgensi paljundamise büroo, Maarjamõisa ll.

1/xi 2923

ÕIGUSE ÜLDÕPETUS.

Meie tunneme õigust oma üleelamiste labi. Meis asub õiguse tunne. Teada analüüeerides, naeme, et ta määrab ära ja seab juhtmõtted üles, kuidas isik ühiskonna ja ühiskond isiku suhtes peab talitama. Nii läheb see edasi rahwaste ja riikide waresse. Õigluse tundest pole aga küllalt. Igal rahwal wõib ta isesugune olla. Õigluse tunde alusel wõiwad rahwad taplusse sattuda. On tarwis seestmist õigluse tunnet maksma panna. Kõikide nende normide alusel luuakse õigus.

Üksikul isikul on omad õigustused ja kohustused. Nende piires wõib ta toimetada. Kui punduksid kohustused üksikute isikute wahel, siis wõiks üks isik teise waldkonda sattuda ja rahu ei oleks. Rahu luuakse ainult õiguse teel, rahu on seletataw ainult õigusega. Nii on esimeseks õiguse funktsiooniks rahuloomine. Teine funktsioon – waartuste jagamine ühiskonna liigete wahel. Raha, maja jne. – kuulub teatud isikule. Need waartused on jagatud ühiskonnas ainult õiguse põhjal. Inimese elu seisab selles, et ta waartusi tarwitab. Küsimus peab p.ewakorralt tõusma, kuidas ühiskonnas waartusi luua. Selle waartuste loomise ülesande peale on rajatud hulk õiguslisi norme. Uute loomise suhtes on tarwis jõupingutust, on tarwis isikuid sunduda. Õigluse kaudu, omab isik omad waartused. Ühiskond ei tohi tema waartusi häwitada. Õigus on see kilp, mille naol isik end ühiskonnas kaitseb. Teisest küljest tarwitab õigus terwet ühiskonna kaitset. Kui üksik hakkab waartusi häwitama, siis seab ühiskond õiguse teel korra jalule. Ühiskonna kaitset ei saa aga olla ilma õiguse normideta, mis üksiku kohta makswad on.

Kõik need kolm funktsiooni on ajaliku tähendusega, sest kui üksik kaob, siis pole ka funktsioonil tema kohta tähendust. Kõik kaowad, aga õigus jääb.

Need funktsioonid pole mitte ilma tagajärjeta. Inimesed harjuwad ära, et nad enam ei hakka rahu rikkuma. Nii on ka waartuste häwitamisega. nagu metsrahwad,

Meie ei wõta teise käest wägisi, waid ainult õiguse teel. Sama lugu on waartuste loomisega. Metsinimene teeb ja sööb kõik ära. Kuid õigustunde süwenemine hinges jatab sügawaid jalgi ja wirgutab loomisele, et tulewad põlwed saaksid tarwitada meie waartusi ja suuremaid tagajärgi saawutada. – see on õiguse mõiste kõige üldisemas kujus.

1. SISSEJUHATUS.

Teatusliste tõdede all mõtleme kõiki teatawate tõsiasjade poolt tõestust leiwaid wäiteid. Teaduslisi tõdesid saawutame analüüsi teel. Analüüsi abil katsume lahendada kõiki küsimusi, katsume kokku wõtta kõiki laiiali pillatud mõtteid. Ka sünteetilise meetodi abil saawutame teaduslisi tõdesid.

Oli aeg, kus kaewata wõidi – kõiki tõdesid kokku wõtta, sest inimeste tõdede tagawara oli waike. Praegu on teadused oma kwantiteeti, sisu, iseloomu poolest niiwõrd suurenenud, et iga osakene ühe inimese terwe mõistuse waldab. Siit tuleb tarwidus teaduste erinemise järele. Teaduste spetsialisatsiooni on waljakutsunud kolmasjaolu:

1. Inimese mõistus on piiratud, teadused aga suured.
2. Uuritawate asjade isearaldus. Iga teadusharu nõuab oma mettagi, omi wõtteid, milledega ei saa uurida teisi teadusi.
3. Üksiku punkti peale energiat koondades saawutame suurimaid tagajärgi.

Kui tahame piltlikult spetsifikatsioonid ette kujutada, siis kujutame teadusi puuga. Nagu ilmas midagi ei sünni akki, vaid kõik areneb, kasvab välja ühest algusest, ühest juurest, nii oli ka teadus alguses väike; Kuid ta laieneb, haruneb. Iga osakene suurest teaduse puust nõuab omal alal suurenemist, ta nõuab isearalisi võtteid ja meetode. Uelikool - universitas literarum - pakub täiuslikult pilti inimeste teaduse erine-mise kalduvustest.

Päale erinemist on tung üldistada. Teaduste üldistust on esile kutsu-nud 3 asjaolu:

1. Erialal töötades võib kasutada teaduslisi saavutusi naabrivallest.
2. Spetsiaalseil uurimisel võib suur tähendus olla terve inimesoo loo-mingu päale. Kuid siis ei tohi erolise küsimuse kallal töötades silmist kactada teadmise üldiseid ülesandeid. Osade väljatöötamine-abinõu. Otstarb-teadmine kui üks tervik.

3. Inimese tegevus on üldise tegevusega. Ta ei rahune ühe erialaga-mõistus nõuab ka üldist pilti. Elu igal sammul nõuab lahendust teaduselt kõige üldsemate ja laiemate küsimuste päale.

Üldistungi rahuldamiseks on 3 teed: 1. Teaduste entsüklopeedia;
2. Teaduste üldõpetus; ja 3. teaduste filosoofia.

Teaduste entsüklopeedia. Kõige tähtsamaks abinõuks, et üldistamise tungi rahuldada, et muuta katkelisi arusaamisi tervikulisteks, paistab teaduste hulga suurendamine olevat; katse juurduda kõige inimesoo tead-misse. Järjekult pole entsüklopeedia uuriva iseloomuga, vaid annab ülevaate üksikute teaduse harude kohta. - Entsyklopeedia on greeka keele sõna, tähendab seda ümargust haridust, mis iga greeklane pidi teadma, et ühiskonnas liikuda. Praegu antakse entsüklopeedias alfabeetlises järje-korras süstemaatilist ülevaadet kas üksikute harude, või kõikide harude kohta.

Teadust üldõpetus. Igalt erialalt võime kõrvaldada üksiku osa, mis üldine kõigile aladele.

Üldõpetus ei näita nii siis mitte, milline eriala on, vaid näitab, mis kõigil ühist on. Ta ülesanne on anda kõrgemat üldistamise astet nende nähtuste arusaamisele, mis spetsiaal teadust sisuks.

Teaduste filosoofia. Filosoofia allaei saa mõelda üht teadust. Kõige päält mõeldakse filosoofia all seda, mis kõigil teaduseharudel ühist on. Üldteadused kokku ongi filosoofia. Teiseks-filosoofia pole muud kui teadus neist üldusist, mille kaudu teadus võib tekkida. Kolmandaks-metafüüsiline vaade, mis läheb välja kaugemaist lähtekohtist. Filosoofia ei tee tegemist empiiriliste teadustega, ei laienda neid, vaid analüsee-rib harilikke arusaamisi; mis kõigil inimestel, viies neid üldisemate juure, ja loob nii üldva. ted terve ilma kohta. Ta katsub teateid anda kõigi nähtuste ja teaduste kohta. Teadmise allik muutus sollejuures. Vaatlemine annab katkelisi teadmisi, mõtlemine aga ei tea väliseid piire. Viimase abil katsuti siis luua tervikulist filosoofilist süs-teemi. - Filosoofia on kahesugune-üldine ja erifilosoofia.

Teadused jagunevad gruppidesse: humanitaar ja loodusteadused. Humanitaar teadustesse kuulub ka õigusteadus. Õigusteadusel on samuti erine-mise ja üldistamise tendents.

§ 2. ÕIGUSTEADUS.

a. Õigusteaduse erinemine. Enne Rooma aegse antiik õiguse saavutused olid vaiksed. Õigusteadline arenemine algab roomlastega. Endisest kom-pleksõigusteadusest haruneb välja kõigepäält eraõigus, mis reguleerib inimeste vahkordi üksteise vastu. Eraõiguses kasitatakse abielu lahend-amist, laste javanemate vahkorda, siis parandamist, sidemesse astumist majanduslisel alal. Õigust võidakse ka rikkuda, tuleb tarvidus teha jälle jalule seada. Tekib tsiviil protsess. Tsiviilõigus ja tsiviil-protsess arenesid roomlaste juures lopsakalt välja. XI a. s. algades töötavad Euroopa juristid Rooma õigigase kallal.

Oigusteaduse arenemine võtab hoogu keskajal. X a.s. algades esineb Euroopas 2 võimu katoliku kirik ja ilmalik riik. XIII a.s. peale näeme et Euroopa õigus on 2ie gruppi jagunenud: ilmalikku ja kiriklikku (kanooniline) õigustesse. Nende mõlemaga pidi ülikoolis tegemist tehtama (Dr. utrinsgeu inrig).

Edaspidine arenemine tõi kaasa feodaal õiguse tekkimise. Leeni õiguse põhipanevaks elemendiks on asjaolu, et omandus maa peale annab õiguse nende isikute üle, kes maal elavad. Leeni õigus tekkis riigi õiguse lisana. Tekib riik. Tuleb kindlaks teha, kes on riigi, taidesaataja ja kohtuliku võimu kandja. Riik tunneb huvitust, kuidas majandusliliselt oma bilansi korraldada; elanikud - kuidas oma majanduslist seisukorda kindlustada. Tekib sellega riigiõigus; - vahel nime tatakse seda ka riigiteaduseks, politseiõiguseks, jne.

Riik täiend, ja XVIII ja XIX a.s. täielikult välja kujunes, esineb meil riigiõigus kitsamas mõttes ehk konstitutsiooniline õigus. Ta teeb tegemist riigi kuju rajamisega. Siit minnakse riigikorra rajamisele üle ja vaadatakse riigi korra loomist üksikult. Seda kasitakse politseiõiguses, praegu-administratiivõiguses. Nimesele on ikka tarvis abinõusid tegutsemiseks, - sellest tuleb finantsõigus. See kasitab, mis valjaminekud on riigil ja ta asutustel ja mis sissetulekud neil on, kui palju riik võib rahvast maksudega koormata, ja kuidas ta neid tarvitada võib.

Veel edasi läheb arenemine. Tekib tarvidus üksikute riikide vahel korda aramärata, ja sellest tõuseb rahvusvaheline õigus. Kuni XVI a.s. polnud teda kuigi palju kasitatud. Peale 30ne sõja loodi Vestpali rahu läbi terve rida rahvusvahelisi õigusi.

Rahvusvahelise labikäimise suurenemisega langes rahvusvaheline õigus kahte ossa: avalik - ja erarahvusvaheline õigus.

Kõik need õigusteaduse harud on iseloomulikud, et siis tegemist tehakse normidega, et kaitstakse igat (avalik ja era) isikut. Sagedasti juhtub, et üksik isik normi rikub, mida isikule antakse. Tekivad kuriteod. Nende jaoks oli juba vanal ajal karistus määratud. Kuni aga küsima hakati, mis on kuritegu, kuidas teda karistada, tekkis kriminaal õiguse küsimus. XVI ja XVII a.s. peale esineb kriminaal õigus täielises ulatuses ja XVIII ja XIX a.s. kujuneb sarnaseks haruks, nagu ta praegu on. Tulide lahendamine, karistuse määramine allub erapooletule asutusele - riiigile. (Siit tekkis kohtupidamise õigus).

Riik toimetab määruste järele. See on kriminaal protsess. Siin on määratud, missugused inimesed võivad protsessis esineda, missuguses järjekorras jne.

Uuem aeg on kaasa toonud ka administratiivõiguse protsessi. Kodanikul on ka kohustused riigi vastu ja ümberpööratud. XIX a.s. tekkis administratiiv kohus, kes lahendab kokkupõrkeid kodaniku ja riigi vahel. Ka siin tuleb kindlaks teha, missugused on need kohtuasutused, mis asjad neile alluvad, missugused järjekorras tuleb küsimasi lahendada.

Seda eriala, millesse õigus harneb, on võimata ara määrata, sest see hargnemine kestab edasi. Ained, mis paistavad olema harunenud, harunevad. Tsiviil õigus, mis on iseloomuliku ilme sai roomlastelt, on uue- mal ajal jagunenud erialadesse. Abiaraõigusena on kauplemise suure- nemisega tekkinud kaubandusõigus. Ta kasitab tegevusi, mis kaupmeh- seisusest isikud korda saadavad. Teiseks tuli esile a g r a a r - õ i g u s. Kolmandaks - t ö ö s t u s õ i g u s. Kui teatav kiht ühis- konnast oli ärjuses, polnud tema järele tarvidust. Ühes orjuse kaata- misega ja isiku õiguse maksmata panemisega tekib küsimus, milliseks peale tööandja ja töölise vahekorid kujunema.

Tööstusel tuleb tegemist teha maapõues peituvate varandustega. Siit tööstus ehk õigemini maapõue (mäe) õigus.

b. Üldistamise tendents. Õiguse erinevise allikat õppisime tundma roomlaste juurest. Üldistamise katsed tulevad avalikuks greeklaste

juures. Sofistide õpetuse järgi pole midagi absoluutset. Nii eitavad nad objektiivseid printsiipe, objektiivseid algusi ja järjekindlalt olemasolevat ühiskondlikku korda. Plato ja tema järeltulijad seavad mingisuguse väljaspool inimest seisva objektiivse idee asja aluseks. Neid ümbritsevad asjad on ainult ideede varjud. Aristoteelse juures tuleb ilmsiks vorm ja sisu. Sisu iseenesest on ainult võli alikkus; ainult teatava normi saamisega muutub ta tõelikuks. Ka õigus pole mud, kui idee väljendus normi ja sisu poolest. Stoiklased arvasid, et algpõhi kõigis asjus on mõistus (ratio).

Nii ei nurunud greeka mõtetaetus mitte üksikuid nähtusi, vaid pöörasid oma tähelepanu deduktiivse teooria sihis (mis läheb välja spekulatiivse seisuga kohast). Samuti panid nad vahe rõhku maksimate seaduste ja elu päale.

Roomlaste mõtteilm oli praktiline. Praktiline instinkt ei nõudnud mitte deduktiivset pilti. Sarnane induktiivne (kui üksikute asjade harutamise teel katsutakse mõisteid määrata) katse paraliseeris üldistamise tungi.

Greeka filosoofia sissetungimisega alles algas siin üldistamine päale. Roomlased lähevad siin Stoa kooli vaatepunktist välja. Kõige aluseks on jus naturale.

Rooma juristid tegid tegemist ka õiguse õpetamisega. Nad õpetasid noori juriste nende elukutsele vastu. Kõige enne anti üldiseid mõisteid õigusest. Kui sarnased üldõpetused (institutiones) olid antud, mindi üksikasjalisena vaatluse juure. Roomlased ei loo üldistamise alal midagi uut, on vaid ainult entsüklopeediale aluse pannud.

Keskaeg IV-X a.s. pole midagi tahtsamalt loodud. Ahvas ei jõudnud veel teaduseni. XI-XV a.s. pöörduvad vahvad antiik ilma poole. (Kõikide teaduste lähtekoht-pühakiri. Ilmavaade oli dogmaatiline ja ei lubanud pühakirja üle, milles avaldus Jumala tahtmine, kritiseerida ega teda uurida. Kui piibel kõigi päale vastata ei saanud, siis pidi mõistus hädast välja aitama, abiks võeti Aristoteelse õpetus, mille seadusline mõõdukus on olemas kõigis nähtustes).

Õiguslik elu sündis taiesti rooma õiguse tahe all. Saäl olid ettenähtud kõik juhtumised, mis ühiskondlises elus ettotulevad. Rooma õigus oli taieenduseks teoloogiale ja filosoofiale. Uusi teoreetilisi õpetusi ei looda, antakse sissajuhatusi ja seletusi Rooma õiguse kohta, kirjeldatakse elementaarseid õiguslisi nähtusi (protsess, jne.)

Renaissance'i aeg, XV a.s. lõpp toob uuendusi õiguse üldõpetuse suhtes. Ei põlvitata enam vana maailma mõtete ees, vaid luuakse ise uusi tõdesid, iseseisvalt, järulaimamata. Andumine valistele tõdedele jaab kõrvale, asemele astub mõistus. Kõik mis vaatame, on mõistuse produkt; teda ei vaadata mitte kui abinõud vaid ka kui alust lähtekohta. Selle tõttu luuakse terved teoorilised ümberhindamised (Kopernikus). Siin võis olla deduktsioon. Tähele valja üksikuist aksiomest, saame hulka näiteid. Seda ilmavaadet nimetakse r a t s i o n a l i s t l i s e k s. Mõistus pidi olema tõde ja allikas. See, millest mõistus aru saab, vastab valise ilmale, kõik mis ta tõeks teeb, vastab valise tõele. XVI - XVIII a.s. olid ratsionlise lipu all. See asjaolu ei jäänud ja õiguse päale mõju avaldamata.

Olid katsed õiguse üldteooria alal, mida võib kahte ossa jagada erilise lähtekohta poolest.

a. Ühest osast (asjast) valjaminees taheti luua üldist süsteemi. Mõni valja üksiku inimese juurest, mis on kui matemaatiline suurus. Tõde on aksiom, mille päale kõik ehitatakse. Arvati-inimese hing on üht kindlat muutamata viisi juhitud, nii võib ta ka muutama õigust anda. Selle naturaali õiguse looja Hugo Grotius (de jure belli et pacis, 1625) tunnistas muutliku positiivse õiguse kõrvale, mis loodud Jumala ehk inimese tahtel (jus voluntarium) muutmata loodusliku õiguse olemasolu, mis tuleb inimeste, kui mõistusliste olevuste loomust, ja osalt mis sündinud üldistamise tendentsist. See looduslik õigus pole tingitud

ei aja ega ruumist; keegi ei või teda muuta.

b. Õiguse üldteooriat katsuti lüüa mitte üksi deduktiivse meetodi abil, vaid harusid arvusse võttes ka induktiivsel teel. Asuti (Butter, Hugo) positiivse õiguse lahtekohta, aga need õpetused ei leidnud laiali lagunemist.

XVIIa.s. loodi terve rida õpperaamatuid. Õigusteadus jaotakse latri-tesse, kuhu võib vastavat õiguse materjaali paigutada. Ka loodusõigusline kool ei jää ainult õiguse filosoofia juure, vaid katsub vähemaid töid luua entsüklopeedia alal. Põhimõtteliselt pole XVIIa.s. ja XVIIIa.s. üldistamise alal midagi uut loodud, vaid arendatakse ja süvendatakse põhimõtteid. Mis entsüklopeediasse puutub, siis oli see, nagu nägime, juba roomlaste juures, nüüd aga täiendati teda mitte üksi eraõiguse alal, vaid vaimi ka kaugemale.

XIX a.s. Teilmiste aastasadade teooriad hoidsid kinni deduktiivsest meetodist. Kuid põhiseisukorrad, millisest nad see juures välja läksid, polnud mitte aprioorset, vaid sündinud mõisted. Teooriate alus oli empiiriline. Aprioorset iseloomu püüdis nanda Kant.

Moraali põhiprintsiibiks peab Kant mõistuse kategoorilist imperatiivi: tegutse nii, et sinu tegevuse maarus võiks olla igatõe tegevuse maaruseks. Kant'i õpetus esitab kulminatsioonipunkti looduse õiguse teooria arenemise esimeses faasis. Kuid samal ajal tuli õigusteaduses ajalooline kool ilmsiks, mille esitajad G u s t a v H u g o, S a v i g n y, P u c h t a. Ajalooline kool eitab loodusliku õiguse olemasolu, kui iseäralist süsteemi positiivse õiguse kõrval. Õigus on kõik rahva elu arenemise produktsioon. Ta ei looda mitte seadusandja tahtega, kuid ta pole ka igaveste, kindlate, muutmatute algete kogu. Õigus on kõik positiivne, on rahvaste elu seadusepärast arenev element.

Ajaloolise kooli poolt antud lõök looduslike õiguse teooriale oli raske. Pääle selle on filosoofias Schellingist päälle teravalt avaldanud mõtte minna vahesisaldavate abstraktsioonide analüüsi juurest elava, konkreetse tõelikkuse tundmisele. Ülesandeks seatakse mõista positiivne õiguse tema ajaloolistes kujudes, selgitada tema aluseid. H e g e l ja järgijad järelejäijad püüavad mitmekesiste positiivse õiguse ajaloolist arenemist selgitada, kui ühe üldise, absoluutse (vabaduse) idee deduktiivist arenemist. Õigus pole muud, kui selle idee väljendus, (Terve maailma absoluutse idee arenemine).

Schellingi vaate järele on kõik maailmas orgaanilises ühenduses. Ka teadus on elav organism. Üksikud osad temas pole mitte mehaanilised, vaid ühinenud. Nagu üksikut orgaani, nii ka igat teaduse haru peab vaatama ühenduses tervega. Enne spetsiaalsete harude õppimist peab tundma teadust kui tervikut. Siit tõuseb tarvidus entsüklopeedia järele, mis pidavat olema teaduste teadus, sisaldama eneses kõik, mis üksikasjaliselt spetsiaal teadusis leidub.

XIX a.s. teist poolt iseloomustab, et positiivse õiguse uurimine siviil õiguse tarvituse juures, võtab tarvitusele palju rohkem meetodeid, kui enne oli olnud. Teiseks õiguse vaatlemine ei piirdunud enam rahvaga, võeti mitme rahva õigused ja võrreldi neid. 3. Astuti väljaspoole puht õigust, katsutakse seletada, kas pole õigus mitte see, mida välised nähtused esile toovad.

Marksismuses, s.o. teaduslikes sotsialismis näidetakse, et õiguse päälle valdab suur mõju majandusline alus. Seletati, et õigus pole muud, kui ühe rahvaklassi painutamine teise alla, ehk õigus on ühe klassi saavutused. - XX a.s. on õigusteaduse arenemine ainult sügavamaks läinud. Tähtsaks nägema, et materjaalselt kõike seleta ei saa. XIXa.s. võeti õigusse poliitika, XX a.s. anrab ta aga jälle tagasi.

3. ÕIGUSE MÕISTE.

Õiguse üldõpetus peab lahendama algprobleeme. Peab määrama, mida üldse õiguseks nimetakse, mis väärtused tal on, mis ülesanded tal ühiskonnas täita on.

Õigus peab väljenduma valistes nähtustes. Ta ei avaldu mitte üksi objektiivseeritud normides, vaid määrab inimeste vahekorrad algtingimised ära. Seda nimetakse õiguse subjektiivseerimiseks. Õiguse üldteooria ülesanne seisab selles, et peab algmõistet kindlaks tegema, väljendama kuna õigus üldse kestma saab. Ta peab veel kindlaks tegema asjaolud, mil viisil normid ühiskonnas heljuvad, -tingimused, kui õigus üldse enam ilmas ei ole. Peab määrama vahekorrad teiste ainetega.

Õiguse filosoofia käsitab õiguse õpetust üldisemaist vaatepunktist. Ta peab õiguslisi nähtusi siduma teiste nähtustega maailmas. Ühtlasi probleeme on õiguse üldõpetusel ja õiguse filosoofial palju, kuid käsitusviisi poolest on nad lahkuminevad.

Õiguse entsüklopeedia annab üksikute harude kohta teateid. Õiguse üldõpetus ei vaata aga, kuidas õigus tegelikult on arenenud, ja ei tungi mitte erialasse. Õiguse entsüklopeediale on sarnased raamatud, mis sissejuhataja nime kannavad. Õiguse üldõpetuse nõrk külge on, et ta ei anna igapäiseid otsekoelseid näpunäiteid, (nimelt lepingut teha). Tahtis on siin see, et sarnaseid mõtteid igas teaduse harus ette tuleb.

1 osa.

ÕIGUSEST ÜLDSE.

§ 4. SISSEJUHATAVAD MÄRKUSED.

Kaasolevas osas tuleb üldse kindlaks teha õiguse mõiste ja temaga kaasaskäivad nähtused ühiskonnas. Kõige pealt tekkib küsimus, kas on üldse võimalik õiguse mõiste, või ei ole ta võimalik. Arvamisi selle kohta on väga mitmesuguseid. Vaatluse alla võtame ainult 2 äärmist teooriat: 1. Üks liik eitab õiguse mõistet üldse. Ta ütleb, et õiguse mõistet pole ilma aja ning ruumita võimalik kindlaks teha. 2. Teine liik katsub tõendada, et õiguse mõiste on algusest saadik olemas olnud, on inimesega kaas käinud.

Greeka sphistide juures valitses arvamus, et kõik voolab liigub. Nimene ise on tõdede mõõdupuu, miskit valist üldist mõõdupuud pole olemas. Seega on siis muutlikud ka õiguse usu, poliitika ja moraalsete põhimõtete mõisted.

Sarnase liikuvuse ja muutlikkuse vaatepunktist asuvad ka osa XIX a.s. filosoofid, tahtsamad: S c h e l l i n g, H e g e l.

Nad seletavad, et kõik nähtused ilmas pole muud, kui teatavate mõtete väljendus. Samuti on ka looduse ja ühiskonna õpetusis. H e g e l e järele on taeva loetus, planeedid, kõik ainult mõistuse väljendus. Õiguse mõistet rippumatuna ajast ning ruumist pole. Õigus on rahva väljendus, on muutlik. Seda mõistet arendas R u d o l p h v. J h e r i n g.

XIX a.s. keskjärgus. Õigus areneb seesmist, ajalooliste võitluste järele. Õigus on liikuv terves nähtuste kogus. Seda mõtet käsitavad ka ajaloolise ma terjalismi poolehoidjad, (Mark ja teised). Algnähtuseks on majanduslik elu. Majanduslikku seisukorra kujunemise järele kujunevad ka isik, õigus, usk, elu, kirjandus, ka keel. Ajalooline materjalism, ajalooline õigusteadus kool ja teised ütlevad, et kõik on muutlik, ka õigus, sest ei saa seda teisiti ette kujutada. Ka praegu pole ajalooline, genetilise mõtteviis päris kadunud.

2. Teine liik vaateid, aprioorlik formaalseid, on otse vastupidine. Ka need ulatavad oma juurtega sügavasse ajalukku. Egiptuses, Israeli rahva juures ja mujal võetakse õigust kui muutmata nähtust. Ooses andis Jehoova kaske, ning kõik painutavad endid nende alla. Kui siin peaksid

muutused esile tulema, siis ei tule need mitte üksiku indiviidi poolt, vaid kõrgeast oleusest - Jumalast. Greeka ja Rooma filosoofia ei asu inimesest väljaspool seisva muutmatuse seisukohal.

Siiski arvab Plato olevat väljaspool indiviidi mingisugused ideed, mida inimene võib tabada; üks sarnane idee on õiglus. Õiglusest väljaminek luuakse õigus. Sarnaselt õpetab ka Aristoteles ja Rooma juristid.

Seda käsitakse loodusõiguses; siis arvati, et õiguse mõiste on muutmatu. Ka praegusel ajal leidub sarnase vaate poolehoidjaid. S t a m m l e r, toetudes Kanti õpetuse peale, ütleb, - igal inimesel on iseäraline meetod mõelda, selle läbi saavutab õiguse mõistet, ja see on juba ürgajaliselt inimesele kaasa antud.

S t a m m l e r: õigus on valine vorm, milles ühiskond end avaldab. Sisuliselt õigus muutub, aga mitte vormiliselt. Oomuliku õiguse õpetusest läheb lahku nii siis ainult niipalju, et mitte sisuliselt pole muutmatu.

Kui arvatakse, et ajaloolises geneetilises mõtteviisis on õige, siis peaksime teadust kui niisugust eitama. Kui õigus peab ajas ning ruumis muutlik olema, kuidas saaksime siis antiik aegade, isegi teise riigi õigust käsitada ja uurida. Meie ei võiks aru saada sellest, sest meil pole midagi ühist, ja meie eitame muutmatu vaatleniseviisi olemasolu. Nii ei saa seda mõtteviisi lõpulikult õigeks tunnustada. Tuleks ka seda mõtteviisi eitada, sest kui kõikumulik on, on ka see vaade seda. Täielik eitamine eitab ka iseennast.

Inimesel aga peavad siiski mingid mõisted, teatud teed olema, ilma milleta kaugelt ei saa. Kui inimestel aga sarnane mõiste on antud, et nad neid idusid kuskilt väljaspoolt saavad, siis pole nad iseseisvad, oma mõtte peremehed. Meie teame aga, et õiguslasi vaatades, õiguse instituut on tarvis muuta. Siit näeme, et ka teine vaade on vale.

Ja seda ideed pole isegi filosoofia mitte suutnud kindlaks määrata. K a n t, S t a m m l e r ja nende järelkäijad katsuvad seletada, et inimestel juba iseenesest õiguse tunne olemas on. Õiguse mõiste võib ka puududa, nagu nägime või kuulsime. Kuid niipalju on see siiski õige, et mingisuguseid eeldusi on alati vaja. Kõige kindlam teadus ka ei saa läbi, kui ta mitte aksiomi aluseks ei võta. Aksiomide järeldusena saame selgema pildi ilma nähtustest, ja sellega võime neid analüüsida, alluvaks teha ning juhtida. Kuid kindlam aksiom, seda paremad tagajärjed.

Sarnaseid eeldusi nimetatakse hüpoteesideks. Ka õigusteadus ei saa läbi ilma hüpoteesideta. Eriliselt tahtsa eeldusena esineb õiguse mõiste ise. Meie võime mitu hüpoteesi õiguse mõiste kohta seada, ajajooksul võivad nad muutuda, kuid me ei või öelda, et üks ehk teine neist vale oleks. Nad ei pruugi üksteisele vasturaakivad olla; mõned selgitavad nähtusi vahem, teised rohkem. Võib võrrelda tulutornega, millel ühedel vahem, teistel suurem valgustud pinna raadius.

Mida enam teaduse nähtusi suudab seletada alles seatud teooria, seda paremaks, õigemaks tuleb teda pidada, teiste kõrval. Õiguse mõiste otsimise eesmärk on selles, et leida aksiomi (mõistet) millega seletuksid kõik õiguse nähtused, millele ei saaks vastu nähtusi tuua.

§ 5. L Ä H T E K O H T.

Selle kohta, kust tuleks meie õiguse mõistet otsida, on loodud terve rida õpetusi. 1. Teokraatiline õpetus õigusest - Jumal on õiguse loonud, see õigus on väljaspoolt päale surutud. Siia kuuluvad ka positiivne õpetus. Õigused leiavad ilmavaate ehituse lähtekohas aset, ja õiguse filosoofia peab seda käsutama. Need õpetused on väljaspoole inimese mõistust ja põhjendavad usu pääl. Kuid meie ei saa väljaspoole inimest õiguse mõistet uurida, ja meie peaksime suuri ringe tegema, et õiguse juure jõuda.

2. Tõenäolisemad on juba loodusõiguslised õpetused, mis lähtekohaks võtavad enam piiratud vaatekoha. See lähtekoht on ühiskond. Ennemalt

näidati, et inimesed on üksteisega alalises tülis-homo hemini lupus est. Et tulisid kõrvaldada, seks on tarvis naarusi, XIX a.s. P u c h t a ja S a v i g n y katsuvad tõendada, et igal rahval on oma vaim, mis närab usu, moraali ja ühiskonna nõistad.

Teised seletavad, et terves ilmas on olemas miski jõudude vahekord, mis enesega kaasa toob ühiskonna tasakaalu-rahugi, ja see, mis seda rahu alal hoiab, pole muud kui õiglus. Siin ei võeta lähtekohaks mitte universaalseid lähtekohti, vaid käsitatakse varem mingit nähtust ja siis minnakse õiguse juure. Minnakse välja eeldusist, siis tehakse õigus kindlaks.

Metoloogiliselt on see küll võimalik, kuid muidu pole see võimalik neid nähtusi kasutada. Siiski oleks tarvis leida sarnane lähtekoht, mis võimaldaks õiguse mõistet kindlaks teha ja näidata, millised nähtused tulevad ilmas nähtavale õiguse näbrina.

Terve teadus jaguneb kahte liiki: loodusteadus ja hingeteadus. Loodusteaduses esinevad objektina niisugused nähtused, mida viie meelega tajume; hingeteaduses-mida hingeliselt labi elame. Siin on mõlemate juures üldiseks lähtekohaks inimese hing. Seega peaks lähtekohaks inimese hingeelu võtma. Kuid õiguslised nähtused leiavad teataval määral aset ka massi hingeelus. Si peame kasutama individuaalset ja sotsiaalset psühholoogiat. Kui nad mõlemad olemis kindlaks teinud, siis leiame lähtekoha ühiskonnas ja isikus õiguse alal.

1. PEATÜKK.

ÕIGUSE EELDUSED (Individaalne ja sotsiaalne

hingeelu).

6. INDIVIDUALEST HINGELUST ÜLDISE.

Iga inimene elab ärkvel olles üle terve rea hingeelulisi seisukordi, mida individuaalsest seisukohast labielamisteks nimelt. Inimese hing esineb seega mingi labikaidava kohana, kuhu teatud üleelamused ilmuvad ja siis jälle kaovad. Sarnaseid üleelamusi omas liikumises ja tekkimises nimetame meie teadvuseks. Kui teadvuse üksikuid elemente taheme paneme, siis võib neid mitmesse liiki jagada. Ühed korduvad segedasti teised, mis esimest korda teadvusse astunud, ühed, mis lõbu või valutundega seotud, teised, mis neist vabad, võivad tegevusse sundida ehk mitte. Neid teadvusi saame ainult siis uurida, kui neid üksikasjaliselt analüüsi erime. Teadvuse aramäramiseks tarvitati 2tettermi: 1. Teadmise (vuse) oleng-seda seisukorda, milles teadvus sel või teisel juhtumisel on.

3. Koosseisu üksikasjad. Näit. tulekahju puhul on meil pilt põlemisest, pritsimeestest, hirm-kõik need sündmused üksikasjaliselt sünnitavad sündmuse koosseisu. On tarvis üksikasju kindlaks teha, siis saame iga hingeelulise nähtuse üksikasja iseloomu kohta pildi. Siis võime analüüsi teel hingeelu nähtusi klassifitseerida.

Üksikasjade kindlaks tegemiseks on mitmed võtted. Kõigepealt tuleb iga hingeelu nähtuse juures tarvitada enesevaatlust, mida võib teha igal ajal ja igas kohas, sest ta on rippumatu ajast ning ruumist. Tähtis oleks ainult see, et igaüks end õieti vaadelda ja enesevaatlust õieti analüüserida teiste hingeeluliste nähtuste kindlakstegemiseks. Enesevaatlust võib kergendada kunstlikul teel, nimelt kui tarvitame õrretamise abinõud. Orretamise mõnõdi labi kujunevad teadvusse selgemad ja värvilisemad pildid, kui seda muidu saaks. Kuid hingeeluliste nähtuste kindlakstegemiseks on veel vane enesevaatlusest, sest: 1. isiklised nähtused võivad kõrvale kalduvad olla ja 2. on väga raske hingeelu individuumide seisukohast täpselt analüüserida individuaalset hingeelu enesevaatlus nõuab täiendust, et raskemaid vaatlusi toime panna, tuleb

tarvidus välise vaatluse järele. Loodusteadlasil on kerge seda toimetada, sest nende objektid on selged, liikumatud, seisavad ainult välisvaatluse peal, (5 meelt), kuna teise hingeelu ei esine meile objektina, vaid on pimedus. Väliste nähtuste shestide kaudu võime aimata teise hingeelu esisukordi, võime otsustada, et inimene on vihane, näljane, jne. Isearanis aitab hingelisi nähtusi avaldada üks liik tegevust, s.o. kõne. Kõne on hingeelu väljendus. Ka võib siin õrretamise meetodi tarvitada, nagu enesegi juures. Need 2- enese ja teiste vaatlus, on alginõud hingeliste nähtuste kindlaks tegemiseks. Eriliseks meetodiks on veel eksperimentaalne meetod, mis sarnane loodusteadlaste meetodiga. juuakse eeltingimused, mis kaasa toovad ainukese järelduse. 1) Vastavate olude loomine ja 2) Kõrvaliste mõjude hävitamine. Eksperimente peab palju tegema, sest seda kindlamad saavad siis järeldused olema.

Praegusaja psühholoogia jagab kõike hingeelu nähtusi kolme liiki: 1) tunnetus ehk teadmus. 2) tundmus ja 3) tahtmus. Ei võisaga öelda et need 3 liiki alati ühesuguse tähtsusega olid. Antiik ilmas pandi päärõhk teadmuse elemendi peale.

Keskajal peeti tundmist kõige tähtsamaks, uuemal ajal aga tahtmust. Seda viimast vaadet nimetakse volutaristiliseks. Praegusaja psühholoogia on voluntaarne.

Mõned, kes tundmist kõige tähtsamaks peavad, on tundmuse teooria poolehoidjad. Teadmuse all mõtleme niisuguseid olenguid, mille sisu toob kaasa teadvuse välise ilma objektidest. Näit: meil on ettekujutus majast, need ettekujutused esinevad teadmuse sisuna. Teadmused jagunevad veel mitmesse ossa. Aisting on kõige lihtsam element teadmuses, ta tuleb avalikuks valismaailmast ilma vahelmõjuta. Näit. kui kriiti katsuda, siis antakse narvikava kaudu edasi kujutus kriidi üle. Ta on harilikult endiste üleelamustega seotud, sest harilikult pole puhast aistingut leida. Aistinguid, mis endiste üleelamustega seotud, nimetakse tajumusteks. Need mõlenad ei kao inimese hingest. Need ongi ettekujutused, mis meie hinges esinevad, ja mis pole tingitud valismaailma mõjudest. Kujutused ei seisa meie teadmuses mitte üksi, vaid meie võime neid ühendada mõtlemise labi. Mida enam on henenud inimese hingeelu, seda rohkem kombinatsioone võib ta luua. Terve teadmus pole muud, kui kujutused valismaailmast, nende kindlakstegemine. Ettekujutus võib valisilmale vastata, kuid ta võib talle ka vastand olla.

Kujutuseks nimetakse sarnast üleelamust, mis tekib kord nähtud asja ettekujutusest.

Kõrgemal astmel seisab mõtlemine. Mõtlemise protsess seisab selles, et kõik aistingud, tajumused ja kujutused koordineeritakse ja katsutakse luua kanaalset ühendust nende vahel.

On olemas nähtusi hingeelus, mis ei leia vastuhelki välisest maailmast. Kui subjektiivne ja predikaalne on ühenduses valisilmaga, siis mõtleme teaduslikust asjast. Iga mõtlemine jaguneb kahte ossa:

1. subjektile näidetakse juure omadused, ilma et tarvis oleks katseliselt tõestada valisilmalist sidet;

2. subjektidele näidetakse juure omadused, mis vastavad valisilmale. Esimest mõtlemist nimetakse psühholoogiliseks, teist loogiliseks.

Hingeelulised elemendid, mis tajumusele ja aistingule varvi annavad, nimetakse tundmuseks. Tundmused on teine tähtsam ala. Praegu jagatakse tundmist 2te ossa: 1. lõbutundmus ja 2. norutundmus. Osa teadlasi arvavad, et tundmused veel rohkem osadesse jagunevad. Kuid ühise arvamise järele peetakse tundmist tähtsamaks osaks inimese hingeelust.

Kolmas tähtsam klass on tahtmus. Ta laheb rohkem lahku teadmusest ja sarnaneb rohkem tundmustele. Teadmus ei sunni indiviidi otsekohe tegutsema, tahtmus aga sunnib. Seega annab teadmus siis orientatsiooni, tahtmus sunnib inimest liikuma ja tegutsema. Tegu, mis korda saadetakse ei ole mitte üksi aktiivne ja passiivne.

Peale nende katsutakse jagada hingeelulisi nähtusi veel iseäralisse liiki. Katsutakse tõendada, et on olemas 4. ja liik üleelamusi

emotsionaalsed üleelamused. Need hindavad ühelt poolt fakti ja sunnivad ühes seega ka tahtmata tegutseda. Näit. magama minna, kuskilt kukkumise pealt end tagasi hoida. Sihikindlalt ja loogiliselt katsub seda tõestada B e t r a s h i t z k y. Ta jaotab hingeelulised nahtused 2te ja 3me liiki: 1. üleelamised, mis hindavad fakti, kuid ei sunni tegutsema, ja 2. mis toovad kaasa tagajärje või aksiooni. Iga klassifikats. peatähtsus seisab selles, et meie tema läbi saame hingeliste üleelamuste üle ülevaatliku pildi.

§ 7. H I N D A M I S E H I N G E E L U.

Iga tahtmise, tundmuse jne. kaasas käib hindamise protsess. Hindamise protsess sünnib alateadvuses. Teadvuses eneses ei tule see protsess mitte avalikuks, iseäranis mitte emotsioone puhul. Tunnetuse kõrgema astme (mõtlemise) juures võime ja ehk ei öelda. Need tunnetused, millega kaasas käib ka mõtlemine, nimetakse hindamis protsessiks. Esimene element on element teadvuses, nimetakse ettekujutus, mis võib olla kas objekti või subjekti mõttes.

Võtame neid hindamis protsessi, mis kõige vanemad: söömine, isikliku elu kaitse, armastus. l. Kui inimese organism on taidetud, siis on tema mõtted söögi pealt eemale juhitud. Kuid kui ta on kurnatud, siis keerlevad ta tähelepanekud söögi ümber. Tekivad tahmata teatavad üleelamused. Nimene on kõige oma tegevusega sihitud objekti vastu, mille juures nähakse omadusi, mis taieasti võivad püüda. Inimeses tekib seesmine võistlus, millele võib järgneda parast valine tegevus. Seega on siis hindamise protsess mitte ainult vastuvõtlikkuse, vaid ka tegutsemise omadus.

2. Vaenu üleelamine on samasugune hindamise protsess. Harilikult toob vaenlane kartus kaasa negatiivse tegutsemise viisi. Objektiivselt ei pruugi vaenlasel sugu neid omadusi olla, mida hindamise psühika talle juure loeb. Näit. on vaenlane suur, siis lisatakse juure, et ta on vagev. Nimene on sunnitud põgenema, kui vaenlane aga võidetakse, tekitab ümber hindamine.

3. Armastuse juures tulevad samuti hindamise protsessi omadused avalikuks, nagu nälja ja vaenlase tunnel.

Hindamise protsess seisab vastuvõtmises. Tekib küsimus, kas meie lihtsalt tunneme mingisuguseid aistinguid?

Ehk on meil aistingud mitmest osast koosseisvad. Haakskiitmine ja hukkamõistmine toob kaasa hindamise protsessi vastava aksiooni. Rahulduse tunnel-seisukoht eraprobleet. Aistingud hindamise ajal võivad saada olla kujutaval ehk mõtlemise teel. Nad ei pruugi välisilmaga ühenduses olla. Objektiivne nahtus ise ei muutu, muutub ainult hindamine.

Hindamise hingeelu on inimese juures esimese tahtusega. Ta on vahiks, et midagi halba ei juhtuks.

§ 8. T E G E V U S E H I N G E E L U.

Tahtmus. Meie võime ettekujutada aistingut, tajumust, ilma et me ettekujutaksime, vastavat avaldust isiku tegevuses. Hindamine tahab tahes ehk tahtmata kaasa tuua tegevust. Tahtmuse all võime igat hingeelust ettetulevat akti vaadelda, mis enesega teod kaasa toovad. Tegevuse hingeelu seisukohalt jagunevad teod 2 te liiki. 1. Ühed tegevuse aktid juhitakse inimese teadvuse seisukohalt, teadvuses eneses on olemas teatav plaan, kavatsust teostada. Neid nimetakse teadlikkudeks tegevusteks. 2. Teadvuses pole mitte otsekohest teostamise kava. Neid nimetakse mitteteadlikkudeks tegudeks. Mida alamaal arenemise astmel inimkond seisis, seda suuremal arvul saadeti tegusid mitteteadlikkude aktide läbi korda. Rohkem arenes toimetuste teadvuse akte abil.

Arvesse võttes nende iseloomu jaotakse mitteteadlikkude aktid mitmesuguliseks:

a. Impulsiivsed liigutused. Nende all mõtleme liigutusi, mis ei käi kaasas mõtlemise aktoga, nad sünnivad alateadvuses. Ka ei pruugi olla mingit tunnetus elementi.

Nendega ühenduses on: b. reflex liigutused. Ka siin on aluseks mitte-teadlikud aktid, kuid nad sünnivad mingi seasmise või välise tunde mõjul.

c. Ühenduses eelmistega on instinktiivsed liigutused. Mitmed psühholoogid ei tee vahet impulsiivsete ja instinktiivsete vahel. Neid peetakse lihtsalt elutunde avaldusiks. Kuid see on ekslik ja liig kitsas seletuse viis. Ka reflex liigutused on elutunde avaldused.

Siin on olemas sisuline vähe. Reflex liigutuste juures näeme, et teatav aisting on olemas, on ka ettekujutus ja tundmus, et tarvis oleks reageerida, kuid pole ettekujutust, kuidas seda teha. Instinktiivsed liigutused lahevad lahku valjakutsuva põhjuse poolest, siin on ettekujutus olemas. Näit. lõvi nähes-kuidas hädahust pääseda, otsus-eest jooksma pista.

d. Automaatsed liigutused, kuuluvad ka alateadvusse.

Kõik need 4 akti on eluliselt otstarbekohased. Tõsi, mõnikord viivad nad üksiku hävitusele, kuid siis oli see teiste suhtes hädatarvilik. Kui inimene peaks neid akte teadvusega korda saatma, siis poleks seda kiirust elus, mis praegu on, sest väikeste asjade peale kulutakse siis palju energiad.

Tahtelised aktid.

Iga tahtelise akti juures pole mitte ainult aisting, tajumus, vaid ka ettekujutus teo kordasaatmise põhjusest, tema tagajärjest. Mida enam arenenud isik, seda suuremasse tegevusse pannakse teadvus tahtelise akti puhul, seda rohkem on teadvuses ka tunnetuse olemine. Tahte akt on huvitav, et siin ka isearalisel kujul ilmsiks tuleb hindamise psühholoogia. Siin on ettekujutus, et tegu võib korda saata, ja millisel viisil, kuid peale selle veel terve rida hindamisi. Just viimase suhtes laheb ta teistest aktest lahku. Ka reflex liigutuses pole hindamist.

Alateadvus. On organism nii korraldud, et ta iseenesest reageerib. Kui on olemas ettekujutus asjaolust, tagajärgedest, siis harilikult järgneb teadvuses kokkuvõtmine, -otsus; seda ninetame siis tahteaktiks tema tehnilises mõttes. Ta pole mitte lihtne akt, sest terve hing on siin tegevusse astunud. On sarnane akt psühholoogilises mõttes korda saadetud, siis tuleb ta teostamine. Kui ta individuaalne akt on, siis viib üks isik ta läbi, kui aga kollektiivne, siis tehakse hulga poolt terve rida akte, et tagajärgi saavutada.

Kollektiivne sel puhul, kui suuremat maasstaapi puudutab.

Mitmed psühholoogid tahavad kindlaks teha, et tahte funktsioon on kõige tähtsam. Seda voolu nimetakse voluntaarseks. Kuid meie näeme, et voluntas-tahe, jõud, mis otsuse esile toob, pole mitte üksiseisev, vaid tihedas ühenduses teiste psühholoogiliste nähtustega.

Ei saa mitte öelda, et tahte akt kõige tähtsam on, sest on olemas alateadvuslikud teod, mis määravad suurel määral inimese tegevust, mida nimetakse automaatseks liigutusteks. Tahteakt nõuab suurt jõupingutust. Kui ta aga korduvalt esineb, siis muutub ta automaatseks, sünnib jõupingutusteta. See pärast öeldakse: harjutamine teeb meistriks või jalle: harjumise läbi sünnib teine natuur.

TAHTE VABADUS.

Küsimus tahte vabadusest on iseenesest õige vana. Tema kohta käivad järgmised teooriad: 1. metafüüsiline, 2. psühholoogiline ja 3. juriidiline.

1. Metafüüsiline õpetus tahtevabadusest. Kõik inimene tegevus peab kaima kausaalseadi määruse järele-iga nähtus eeldab teist nähtust, tahe on eelmiste põhjuste poolest kindlaks tehtud, jääb järele akti korda saata. See on deterministide vaade.

Teine vool ütleb, et tahe pole seotud eelmiste nahtustega ja põhjustega. Need inetermineeritud tahte aktid. Viimane metafüüsiline vaade pole tähtis.

2. Psühholoogiline vaade. Tahte akt esineb mingi otsuse labi, ta eeldab terve rea hindamise akte ja siis järgneb tahte akt. Tahte akti, kui millegiga seotud, ei saa meie vaadata psühholoogilisest seisukohalt. Tahte akt esineb siin täiesti vabana.

3. Eetlik-juriidiline vaadepunkt. Inimese tegevust hinnatakse ka kõlblise tegevuse pärast. Siin tuleb kausaalseid sidemeid tähele panna. Peab tahelopenoma, kas inimene psühholoogiliselt vaadepunktiist terves seisukorras. Sarnasel korral jääb inimesele iseseisev otsustamise võimalus. Nii on eetika juridiliselt seisukohalt tähtis, kui võrd-on inimene talitanud terve teadvusega otsustuse tegemisel.

" ÜHISKOND JA ÜHISKONDLIK HINGEELU.

9. ÜHISKONNAST ÜLDSE.

Inimene seisab lähedas ühenduses teistega. Juba Aristoteles ütleb, et inimene on seltskondlik olemus.

Sotsioloogia ülesanne on kindlaks teha ühiskonna mõisted ja ühiskonna iseäraldused. Teadus, mida sotsioloogia nimetab on noor õpetusala. Opetused lähevad siin üksteisest lahku a ne ja meetodi poolest. Ühiskond on üheks aluseks õiguse mõiste määramisel. Ühiskonna õpetust võime 3me liiki jaota: mehaanilised, orgaanilised ja psühholoogilised teooriad.

1. Mehaanilise teooria järele esinevad inimesed teatava koguna, kus nad vabatahtlikult asuvad ja liiguvad.

Viimasel ajal on mehaaniline õpetus kõrvale jäetud. XVI-XVIII a. s. arvati aga, et inimesel pole ühiskonna olemus, vaid ta on täiesti vabalt looduse rüppes (Rousseau.). Pärast näideti, et inimene on lähemal seot ühiskonnaga. Arvati, et inimene ise vabatahtlikult hakkas arvasid üksiklase seisukohast lahkuda ja ühiskonda astu. 2se arvamise järele on olnud varem ajal leping, ja selle põhjal on kõik ühiskonna liikmed. Teine arvamine on, et lepingut polnud, vaid ühed hakkasid teisi milgil põhjusel (varaderahnus) alla heitma. Õiguse algvaateis esinevad rassi teooriate ja ajalooliste materjalismis. Mõlemad põhjenevad mehaanilise teooria paal. Rassi teooria vaatab ühiskonna kui vagivaldse akti paale. Mehaanilist õpetust ühiskonnast tuletab neele ka ajalooline materjalism, mis lõi kommunistlike, materjalistlike ja sotsialistlike ning veel kaugemal anarhistlike vaate.

2. Orgaanilised teooriad tulevad lugeda vastandiks mehaanilise õpetusele ühiskonnast. Selle järele pole üksikud isikud muud, kui väikesed aatomid ühiskonnast, kel pole suuremat tahtsust. Ühiskond on jaadav, üksik kaduv, ühiskond on maarav, üksik peab täitma. On olnud ühiskondlik aga mitte üksikute isikute. Ka orgaanilised teooriad on ajalooliselt seisukohalt vana. Ta saisisearalise arenduse XI a. s. keskel. Kui üksikut isikut organismina vaadatakse, kas ei saaks siis ka ühiskonda tervikuna ja organismina ettekujutada? XIX a. s. hakatigi ühiskonda kui organismi paale vaatama. Igal ühiskonna liikmel on teatav tööala, ühed valitsevad, teised alluvad. Ka jutistid tõendasid, et riigis on organismus olemas.

Siiski ei saa ka seda õpetust mõõdamindavaks pidada. Ühiskond seisab siiski üksikuist isikuist koos, need üksikud isikud pole mitte seotud ühiskonna organismi iseloomuga. Teataval isikul on omad õigused, üksikul isikul võib olla õigus terve ühiskonna vastu, üksikul rakukesel ühiskonnas võib olla täieline iseseisvus. Ühiskonnas pole tähtsad mitte ainult need, kes esinevad üksikuna rakukestena, vaid ka need, kes juba surnud on.

Mõlemad teooriad eksivad sellega, et liig materjalistliselt vaatavad

nii üksiku isiku, kui ka ühiskonna paale. Näem edaspidi, et üksikud isikud ei sünnita veel ühiskonda, seni kui tal pole hingelist vahetõrka. Ühiskonna tundemärk seisab selles, et üksikute isikute vahel psühholoogilise ülesandmise ja tagasiandmine on.

3. Psühholoogiline teooria. Psühholoogilisest seisukohast ei saa eitada, et ühiskonda üksikuist isikuist koos seisab. Psühholoogiline õpetus ei eita neid aluseid, mida eelmised õpetused esile toovad, kuid ta katsub neid midagi juure luua.

Ta näitab, et ühiskonna üleelamised pole mitte valjaspool isiku psühhikat mitte üks isik ei tunne üleelamusi, vaid paralleelselt ka teised. Ühiskonna psühholoogiline nahtus, -praegune loeng; kõik elavad siin roostasooneliselt üleelamusi läbi. Sotsiaalse psühholoogia seisukohast paralleelse üleelamise tarvis pole kõlblikud mitte ükski füüsilised isikud, vaid ka surnud. Näituseks Buddha õpetust uurides elame üle, mis Buddha on väljendanud omis mõtteis. Selles mõttes on sotsiaalse psühholoogiale laiem mõiste antud. Isikud, kes hingeliselt pole seotud, võivad olla ühendatud üksteisega mehaaniliselt. Nad esinavad siiski individuaalselt aga mitte kollektiivselt. Kuid ühiskonna tähtsuseks teguriks tuleb ikkagi pidada paralleelset hingeelulist üleelamust.

§ 10 SOTSIAALNE PSYHOLOOGILINE HINGE- ELU.

a. Ühiskonna psühholoogias tulevad samad nahtused ilmsiks, mis üksiku isiku juureski. Saad nägin aistingut, tajumist, hne. Ka ühiskonnas tulevad need lagelennitud esile. Aisting aga harilikult ei tule kõigi juures korraga ette. (Kuid vahel siiski, näituseks taganeb sõjavägi, see nahtus ise tekitab uut hirmu, selle juures uus aisting, mis veel kiiremini põgenema ajab). Rohkem esinevad hulkade juures juba tajumused. Kuid kõige tähtsam on kolmas tunnetuse element-kujutused. Need jagatakse kahte jakku: sotsiaalsete psühholoogiliste kujutuste mitte kunstlik sünnitus ka kunstlik. Näituseks põllupidamise viis mägedes ja orgudes. Siin on põllumeestel ühine ettekujutus põlluharimise viisist jne. Kuid kunas ja kuidas nad need ettekujutused on saanud, seda ei tea nad üldse. See on aastasadade jooksul kujunenud.

Kujutuste kompleks, mis elab ühes isikus. See kujutus pole tekkinud kunstlisel teel. Kuid rohkem leidub neid kujutusi, mis teadusparast tekkinud. Katsutakse paralleelselt kujutusi luua kindla kava järgi. Näit. kooliskäimise sundus. Vastava programmi järele luuakse ettekujutused. Paralleelne ettekujutus peab olema terves klassis. Kesselle programmi järele ei oska ettekujuta, loetakse halvaks õpilaseks. Sõks tarvitakse numbrite süsteemi. Ühiskondliselt saab niisugusest kõlbmatu isik. See on offitsiaalne ühiskond.

Kujutuste loomine. Täle nende on veel terve rida individuaalseid ja gruppaalseid kujutusi, mis katsuvad teistes ühiskonnades kujutusi luua, mis mitte programmi parased pole. Nii kui individuaalse hingeelu kujutused, ei pruugi reaalselt adekta tsed olla, nii ka massilised kujutused võivad häpseliselt ekslikud olla.

b. Sotsiaalsete hingeelu hindamised.

Individuaalses hingeelus nägi e, et peab olema kujutus vastavast asjast (näituseks leivast), mille juures esineb haaks või halvaks panemis protsess. Paale selle arenenud psühhikas hindamine pole sarnane, kui lapsel, kus tegevus teadvuseta sünnib. Siin kalkuleeritakse üht ja teist motiivi. Ka sotsiaalses elus tuleb esile nahtus, et teisi tegusi kiidetakse, teisi mõistatase hukka.

See võib sündida spontaanselt, teadvusotult, kuid ka kindla kalkulatsioonijärele. Usulistest hindamistest on tekkinud nii, et kujutused, mis isikul näituseks.

Allahist olid, said teataviks ka teistele ja avaldais mõju. Siis

sunniti teisi seda uskuma, või tehti selgeks uskumise kasulikust. Motiivide järele, mis ühiskonna hindamise hingeelus esinevad, võib jagada hindamise hingeelu programmi ja mitte programmi paraseks.

Hügieeniliselt näituseks määratakse ära, mis võib süüa, põllumaestele kirjutakse ette, missuguseid taimi peab havitama; poliitilised parteid soovivad omi hindamisi, et selle järele on kõige parem käia. Nii veel igal teisel alal. Siin tahtakse programmi järele luua ühiskonna hindamise programm. Pääle nende on hindamisi, mis mitte programmi järele pole loole loodud, kuid misssiiski kui kulu tuli laiali laguneb. Näituseks nälja puhul võib suur massiline leiga hindamine sündida, tuleb massiline käte välja sirutamine leiva järele. Nhk massiline hindamise tsaarist, millele teodki võivad jargneda.

Individuaalne hindamise programmi sünni kiirelt, siin peab teatada aja vool olema, kuid seepealest läheb tast lahku massiliselt hindamise programm, mis äkitselt võib sündida. Näitusoks platsil liiguvad inimesed rahulikult edasi tagasi. Astub aga korruga hää kõhemoes tribuunile, võib tekkida massiline hindamine, iga juuretuliija saab mõne sõna kuulmise järele kaasa kistud. Sarnasele massilisele üleelamusele võivad suured kuriteod ja rüüstamised. Massilistel üleelamistel võivad alluda ka need, kes vastupidises arvamus on. Näituseks keegi, kes aitab praegust riigikorda, võib massi üleelamist kaasa kiskuda keisrile huraa karjuda. Seega võib ka seleta, et sõja ajal lagunemine algab mitte frondil, vaid selfataga.

Jaab üle veel kolmas hingeeluline fakt-tegevuse psühika. Individuaalse hingeelu juures nägime, et tegevus võis sündida amittedlisel instinktil, mehaanilisel, automaatsel jne. ja teadlikult-siis nimetakse seda tahteaktiks.

Tahteakt võis ka mehaaniline olla. Sotsiaal psüühikas on aga harvad need otsekohesed tahte aktid.

Enamasti on ainult teadvus ainult eestvedajail, kes hindavad massi hindamise protsessi. Mass teeb otsuse ühe isiku ettekande, kujutuse tõttu. (Massi ülesastumised üleelamuse järele võivad jaatavad ja eitavad olla).

Massilised toimingud esinevad isearanis sõjaväljal.

Pääle nende programmiliste tahteaktide on veel teisi. Tahte aktid võivad jaatavad ja eitavad olla. Inimene võib ja ning ei telda; massi psühologia on sarnasele nähtus, veel sagedamad, võivad ühed ja teised programmid olla. Mass on väga kapriis. Siin on tähtis veel see, et inimesed territoriaalselt läheduses oleks. Praegusel ajal on massil ettekanded ja hindamised võimalikud ajalehe kaudu. Sel puhul on mõõduandev rahva iseloom.

§ 11. SOTSIAAL PSYHOLOOGILINE PROTSESS

Teame õpetusi, mis omal ajal ei pööra enese pääle tahelpanu ega poolehoidu; mõni aeg edasi, ja ununenud õpetus leiab korruga suurt poolehoidu. Ka üksikuis teis leitakse alles teatava aja järele midagi huvitavat. Samuti ehitakse revolutsionaaridele teataval ajajargul ausambaid. See tuleb sellest, et vastavad ideed ainult teataval ajajargul laiali lagunevad. XVIII a.s. lõpul tähtsaks kodaniku ja isiku vabadus, tunnistakse tarvilikuks eraomandus, I a.s. -edasi, siis-maha eraomandus jne.

Missugused asjaolud on siin mõõduandvad? Missparast ei leia teataval ajajargul poolehoidu ideed, ja miks kaovad ideed, millest oldi vaimustud moni aeg. Selle kohta on olemas mitmed teooriad.

1. Usulised metafüüsilised õpetused katsuvad näidata, et ideed ei olene inimese tahtmisest, vaid väljaspool seisvaist asjaoludest (Jumal, saatan) Teised metafüüsilised õpetuse näitavaks Hegel selotab, ilmas on maksev mingi universaalne vaim, mis arenob nii, et tahab ühe rahva juurest teise juure. Seevaim lehvib ideedes, ta tuleb negatiivselt ja positiivselt otsusele. Nad võitlevad isekeskis, inimene on nende käes mängukanniks.

2. Metafüüsilise õpetuse vastu tuleb lugeda materjalistlist õpetust. Produktsiooniline vahekorrd määrab ideed.

Kui naturistlik majapidamine oli, siis valitsesid omad ideed, kapitalistlike korra juuresõllemimes-omad.

Nende kahe äärmise teooriale on vastuseat terve rida õpetusi, mis katsutakse õpetust luua, mis enam 5-e meelega tabatavad. eist 2 tähtsamat.

1. Rassi teooria. Terve inimsugu füüsiline kui ka vaimline. Omaduste tõttu kuulub teatavasse rassidesse. Teatav rass oma iseäraliste omadustega püüab võitu saada teise rassi üle. Uue praeguse õpetuse järele olevat praegust valitsus oma omaduste tõttu teiste ülevahtisema anglo-sakside rass. ii katsutakse ideede muutust seletada mitte väljastpoolt tulevate mõjude järele, vaid teatava grupi tegevusest.

2. Ideede arendamine ja väljendamine on teatavate isikute töö. Nende ideede järele määratakse massi tegevus. Seda on katsutud juba varasemal aegul tõendada, ja ka praegu on mitmed teaduse mehed selle vaate poolehoidjad. (Karleil Brank). Ideed arenevad teatava isiku pääs. Nad ei jää sinna mitte seisuvaid hakavad hulga silma paistma. Mass hakkab siis neid järeldama.

Ükski neist õpetustest pole valo, kõigil on teatav põhi. Kuid tähtis pole siin mitte see, kui palju keegi neist õige on, vaid kui palju suudab neist ükski nahtusi selgita. Seda ei suuda aga ükski niipalju kui tarvis oleks. Metafüüsiline õpetus on aluseks isik, katseliselt ei saa midagi kindaks teha. H e g e l iseäranis jatab selgitamata, mis parast ideed massiliseks muutub. Meie ei saa määrata katseliselt, kas on sarnane idee maailmas olemas, ja kas midagi on saatanast või Jumalast. Võime arvata ainult seegimise ara lundmise järel.

Majanduslised vahekorrad mõjuvad inimeste vahekorra ja mõtlemisele päale. Natuurmaapidamisega on vähe kokkupuutumist välisilmaga. Eise majapidamise algamisega tuleb kahtlemata muutus. Uid ühel ajal sama produktsiooni korra juures võib olla usuhullustus või mitte, mood, jne. Rohkem konkreetsemate õpetuste juures leiame palju tõtt.

Uudud tagakiusamiste päale vaatamata pole hävinend. Anglo-saksid avaldavad terve ilma peale mõju. Kuid rassid võivad mitmest algolemendist kocs seista, mitte rass, vaid nende segu avaldab mõju. Kui mõned rassid ei hävine füüsiliselt, siis hävinevad nad vaimliselt. On siiski raske seleta, et teatav rass võidab, elab mõni aeg ja siis kaob. On õige, et üksikute ajus valmivad ideed, mis panevad liikuma massi. Näitiseks Caesar, Napoleon, Wagner. Tekib massiline imitatsioon (järeldamine).

Kuid seletamata jaetakse, mis parast nad vahel tagasi lükatakse, igakord mitte kohe vastuvõttu ei leia.

Ühiskondlino hingeelu programmei saa tapselt seleta, kui asune väljastpoolseil vaatepunktel. Tarvis on vaadelda ideed oma, ta kujunemise protsessi, ja siis võime näha millised faktorid on olemas ja kuidas nad massilise ideede välja päale mõjuvad. See on metoloogiline seisukoht. Näituseks Darvini õpetuse järgi ei seletata, mis parast mingisugused liigid nii või teisti ei kujune. Teatava liigi esitajad iseenesest, elu enese surveil hoiavad üksteise poole. On alaline võitlus. Kõige elujõulisemad tegevad võidavad. See järele võime ka ideed vaadata.

Ja ideed esinevad üksusena, seisavad kõrvuti, ja hakkavad võitlusse. Näituseks usud, kõik nad tahavad ora alla hulk päid saada. Lokkis võitlus usu ädeede vahel, ideed maitse suhtes jne. Nii esinevad ideed mingi üksusena ühiskonnas. Nad pole enne mitte nii kaega katsutavad, ga ideed on võitluses olemasolu eest. Inimesed võitlevad üksteisega, hävitavad teineteist füüsiliselt, see on teataval määral õige. Kuid üksikuisik pole siin mitte ennast määrav, ideed sunnivad neid tegutsema. Ideed leiavad väljendust, -inimese tegevuses on nad sekundarsed, mitte primaarsed aktid. Ideede protsess ühiskonnas sünnib seuti, nagu Darvini õpetuse järele füüsiliste olevuste vahel. Siin aitavad mitmed faktorid

kaasa, mis pärast mõned ideed enam poolhoidu leiavad. Kõige tähtsam on siin ühiskonna hindamise hingeelu. Välised faktorid mõjuvad ainult kaudselt massiliste hindamistagajärje peale. Hindamine võib sündida mitmel viisil, spontaanselt ehk pikaldaselt, mitte otsekoheselt, vaid kaudselt. Ideede protsess läilililagunenud ehk kokkutõmbunud masselises hingeelus sümb. ideede omavahelise võitluse järele.

11. PEATÜKK.

ÕIGUSE MÕISTE.

12. KOHUSTUSEST ÜLDISE (vabad kohustused).

Õiguse mõistet ei saa enne kindlaks teha, kui meie mitte tahele ei pane millisesse üldisse liiki kuulub õiguse mõiste. See üldine mõiste pole muid kui kohustuste mõiste. Meie nägime, et teatava ettekujutuse puhul tekivad inimese hingeelus hindamise protsess. Kui lähemalt vaatame, kuidas tegevus peegeldub teise isiku juures, siis näeme isesugust hindamist. Kuritegu on tehtud. Kriminaalsed kuriteod, mis näitavad, et keskmise inimese psühikas tekib mingi võitlus akti korrasaatmise puhul, mis mündab inimese narvilikuks. Ta ei saa pidada õigeks oma tegu. On ka niisuguseid subjekte, kel puudub sarnane tunne. Siin juures näeme kaht tegu. Esimene, mida tehakse, kuid mille juures ei tunta haadmoelt, teine, mis tegemata jääb, mille üle pärast kahetsust tuntuks.

Veel näitus: inimene oleks võinud rikkaks saada, kui ta võõrast varandust oleks võtnud, kuid ta hindamise psühika oli ärkvel ja hävitas need tahtmised.

Hindamise psühika kirjutab siin ette, kuidas teha ehk mitte teha. Kui selge järele tehakse siis tuntuks vahemalt rahuolomist. Need üleelamised, mis üksikus inimeses ette tulevad, sünnivad ka kaasinimestes.

Keegi on inimese tapnud, teistes tõuseb pahameel ja viha, ja niisugune masseline hindamine võib hävitada tapja. Seda nimetakse lintshi kohtuks. Seda hindamise protsessi nimetakse kohustuse üleelamiseks.

See on niisugune hindamise üleelamine, kus nõutakse teatava teo kordasaatmist, ja mitte kordasaatmise puhul etteheidet tehakse. Tegu ei ole abstraktselt iseseisev, vaid seot inimesega. See isik, keda kujutatakse teo kordasaatjana, ehk mitte kordasaatjana, nimetakse kohustuse subjektiks. Mis puutub teosse enesse, siis nimetakse seda kohustuse sisuks, ehk kohustuse objektiks - mitte tapmine, daami mitte tantsule katsumine, jne. Ülespidamine mida nõutakse subjekti kaest, jaguneb kahte liiki: 1) positiivne tegu, - teo täitmine, ja 2) negatiivne tegu - nõutakse teo mitte kordasaatmist.

Kohustuse sisu ja kohustuse subjekt olid kohustuste tunnuälikud osad. Kohustuse sisu ja kohustuse subjekti vahel olevat vahet ei nimetatakse kohustuse ühenduseks. Meie kujutame ette, ta on nagu seotud. Seda sidet kohustuse subjekti ja objekti vahel nimetakse kohustuse sidemeks ehk kohustuseks eneseks.

Hindamise psühika seisukohalt on kergesti seletatav kohustus. Ta pole muid, kui hindamise protsessi eriline avaldus. Hindamise psühika seob nimelt lähemalt subjekti ja tegu-objekti. (obligatio, obligare - kinnisiduma). See tähendab, et inimene peab teatud teo kordasaatma, sest ta on kohustatud seda tegema.

Kohustuse kordasaatmise juures on tegemist kolme elemendiga: subjekti, objekti ja kohustuse enesega.

2. esimest kuuluvad teaduse psühikasse; - viimase hindamise. Kohustuse üleelamine prätendeb selle paale, et tegu mis kohustuse sisuks on, oma negatiivse või positiivse iseloomu järele, siis kas täidetakse või mitte. Siinjuures ilmub siis tahte element, ii on kohustuse üle-

alamine väga komplitseeritud, riivatos kõiki hingeelu nähtusi.

Nende kohustuste üleelamustele lisatakse juure terve rida teisi tingimusi. Teatavat kohustust katsutakse i n d i v i d u a l i s e e r i r i d a. Individualiseerimiseks on teatav koht, aeg, tingimused. Ainult teatavail tingimustel esinetakse teatava teo subjektina. Naituseks rahu ajal ei tohi tappa; sõjajaljal aga on kohustuseks tappa.

Nii pannakse subjekt harilikult teatavasse tingimusesse. Ta peab teadma, millal võib ehk millal mitte.

Kohustuse ühenlamist teatavail tingimustel subjektiga nimetatakse kohustuse tahtsaks tõsiasiaks, ehk moraalselt tahtsaks tõsiasiaks, ehk relevantseks ehk kohustushiseks faktiks. Naituseks balletina on kohustatud tantsima teataval tingimisel, tanaval mitto. Relevantne fakt võib väga mitmesugune olla. Kuid siin peab ikka fakt olema, mille järele tekib kohustus, mida nimetatakse i n d i v i d u a l i s e e r i t u d k o h u s t u s e k s. Naituseks keegi on kohustus kamsma lepingu põhjal peab olema relevantne fakt, mis ühendab kohustust subjektiga.

Kohustused, mida peab teostama, ilma faktita, ilma nõudmiseta, nimetatakse üldisteks ehk plankeet kohustusteks.

Relevantset faktid ei ilmu mitte üksi üksiku isiku juures, vaid ka massi juures. Siis tunnevad ka teised end seotud olevat. Paale fakti enese on veel uhelt poolt kujutus, et kohustus on päale pandud käsu labi, kohustus on rajatud nagu objektiivse, qdeva määruse päale. Aga võime ka ettekujuta kohustusi ilma määruseta. Naituseks sandile raha andmine, see on vaba toimetamine, ei rajane määrusele. Kohustub põhjened ettekujutuste päale. Kindla määruse päale põhjened naituseks vangivahi ümberkaimine vangiga. Revolutsiooni puhul sünnib ümberpöördukt. Ei toimetata mitte ettekirjutuste järele, vaid õiguse tunde põhjal. Vabastakse vangid, sest arvatakse, et nad ülekohtusel toel on vangid sattunud. Seda valispidist ettekirjutud objektiivset fakti nimetatakse positiiveerivaks faktiks, kohustust-p o s i t i i v s e k s k o h u s t u s e k s. Kui fakt pündub, siis on intuiitiivsed ehk l o o m u l i k u d k o h u s t u s e d. See tekib sisemisest üleelamisest. Faktid aga, mille päale positiivset kohustuste põhjendakse, nimetatakse objektiveeritud normideks.

Mis positiivsete kohustuste juures on, intuiitiivsete kohustuste juures ei pruugi olla. Kohustusi psühholoogiliselt harilikult nimetatakse kõlbluseks ehk moraaliks; norme-kõlbluse, morali, ehk viisakuse reegliteks.

Kohustuse üleelamine ei tule ilmsiks mitte üksiku, vaid parallelselt mitme isiku juures.

Kohustuse üleelamine on neil teistsugusem, kes ei esine mitte ise kohustuse subjektina. Nad kujutavad kohustuse subjekti ette kolmanda isikuna, mitte endana. Kohustuse täitmata jätmine tekib abrahamulolematust, kuid see esineb mitte südame-tunnistuse prinana, vaid etteheiteana. See võib minna kohustuse subjekti hävitamisena linshi kohtu näol. See on kohustuse element psühholoogiliselt vaatepunktilt.

Kohustuse kohta on kõige vanemast ajast terve rida mitte psühholoogilisi teooriaid, mis vaatavad kohustusi teistelt vaatepunktelt. Neid võib jagada kolme liiki: 1. metafüüsilsed ja religiooslsed.

2. gnossiloolgilsed ehk tunnetus teoreetilised ning 3. positiivsed.

1. Metafüüsiline ja religioosline õpetus. Kohustus olenob ara väljaspool seisvat jõust. Inimese sisse on pandud jumalik tuluke-südame-tunnistus, mis naitab, mida teha, ehk mida tegemata peab jätma. Häa on, kui sarnane tuluke onimesse on pandud, halb aga, kui vastupidine tühkuse pandud. Umbes samasugune kohustuse tundemärkide kindlakstegemine on mitmetes filosoofilistes õpetustes. Plato ja Sokrates seletavad, et inimeses on iseäraline südame-tunnistuse haal, mis mõistab inimese tegevuse haaks ja hukka. Välispidine, objektiivne, idee on võtnud inimese oma alla, alter ega teine mina on inimeses ja see juhib tema saatust.

Ka hilisemad filosoofide teooriad põhjonevad selle päalo.

2. Gnosseoloogilised õpetused. Kõige tahtsamaks tuleb pidada Kanti õpetust. Inimeses on isearaline mõtteviis, mis talitab selle järda, kas midagi tahetakse praktiliselt või teoreetiliselt labiviia. Esimene kannab nime-praktilise mõistuse väljendus teine-teoreetilisest mõistuse väljendus. Praktilise mõistuse ühe osana esineb ka kohustus. Kohustus pole seotud, vaid esineb mõtte kaiguna. See mõtteviis seisab selles, et on olemas inimese teadvuses kategooriline imperatiiv, mis leiab väljendust vastavais lauseis-sa pead, jne. See kategooriline imperatiiv on isearaline mõtlemisviis, esineb suure faktorina inimese tegevuses. Inimesel on sagodasti tervis mõelda, kuidas toimetada, et kategoorilist imperatiivi rahul oleks.

K a n t: pea end nii üleval-et sinu teo järele teised võiksid käia. Kõikide vabadus oleks kindlustatud. Kategooriline imperatiiv võimaldab kõigile ühesugust ülespidamist. Iga inimene esineb iseseisva sihina, iga inimene peab hoidma katsumatast teisist abinõuna oma otstarbe saavutamiseks. Kanti teooria ei selgita kategoorilist imperatiivi tekkimist, ta ei näita, et kategooriline imperatiiv iga inimese juures ühesugune võib olla. Tema vaate järele on ta kõikide juures ühesugune, kõik peavad teda täitma. Kui võetakse mingid muud viisid tarvitusele ülespidamisel, siis ei taideta kategoorilist imperatiivi ülesannet, ei taideta nõudeid. Seega pole rahu inimese hinges.

Teale selle võime gnosseoloogilise õpetuse idusid leida, teistest filosoofilistest õpetustest. Siia kuulub veel õpetus, et inimesel on algusest peale omadus, mis määrab, mis oma mis teiste. See tuleb erilise mõtlemisviisist, mis inimesele on antud, mitte kategoorilisest imperatiivist.

3. Positiivsed õpetused. Nende õpetuste iseloom seisab selles, et nad ei anna tähendust väljaspool inimese olevust seisva jõule. Nad aitavad, et kohustusline ja kõlbline ülespidamine pole seletatav kategoorilisest imperatiiviga, vaid mingisuguste praktilistest põhjustest. Selle kohta on terve hulk õpetusi, üksikeisest väga lahuminevaid. Juba Greeka filosoofide juurest leiame õpetuse (endomonaalne õpetus), et inimese ülespidamises peab olema mingi lõbu, - r a h u l d u s t u n e.

Puudub mõni, siis pole see moraalne ülespidamine. Sarnane vaatepunkt on täiesti individuaalne. Sellele vastukaiv on sotsiaalne imilitaarne õpetus. Mitte mõnu ühe isiku juures, vaid terve hulga mõnu on tähtis.

Võitluses isamaa eest teen oma kasu vaikseks, ja kui saan surma võin ainult ühiskonnale kasu tuua. On veel niisugusi õpetusi, mis seletavad, et üksiku isiku tahtmine on kõik, igas asjas olgu ta enese mõt, mingit muud kohustust ärgu olgu, sest teised ühiskonnas pole tähtsad. See on Greeka sophistide vaade ja hilisemaist filosoofidest - N i e t z s c h e. Neile vastukaivaks on järgmine õpetus: üksikud esinevad rakukestena, nende ülesanne on ainult edasi viia ühiskonda, ainult see toimetab moraalset, kes töötab ühiskonna kasuks. Teised kõik on antimoraalsed.

Need on äärmised õpetused. Neile vastu astuvad niisugused õpetused, mis katsuvad sarnast momenti leida, et olla kasulik ühiskonnale ja sääli juures ka enesele. Peab hoolt kandma nii ense kui ka ühiskonna eest.

Need õpetused on eklektilist laadi. Aristoteles arvamine järele kõlbline kohustus on leida kuldsot kestvust.

Teised õpetused-moraal muutub inimestes. Psüholoogilisest seisukohast vaatame kohustust kui fakti.

Meie ei aruta, kas tal on isearaline mõttekaik, kas ta on antud Jumalast, või mõne muu olevuse poolt, kunas ta üksikule ehk ühiskonnale kasulik on, jne. Meie konstateerime fakti ja üleelamus, mida ei saa salata. Meis punktub kohustuse eksperimenti, siis on need vähe uuritud.

§ 13. KOHUSTUSTE LIIGID.

Kohustusi võime jaota selle järele, mis on subjekt, ehk mis on objekt, milline on sisu, kuidas muutub kohustus, kas keegi seda kohustust päale surub, jne. Eriliselt on tähtis järeline kohustuste liik: vabad ja seotud kohustused. On sarnaseid kohustusi, millede täitmist keegi ei või nõuda. Kohustuse subjektikohta on nad vabad. Näituseks sandmle andmine on moraalne kohustus, kuid kui ei anta, ei või kerjus seda nõuda. Nende kohustuste kõrval on niisugused kohustused, mida üks isik on sunnitud täitma teise isikuvastu. Siin ei olene enam subjektist, vaid kohustus on seotud kolmanda isikuga, kes paralleelselt võib nõuda kohustuse täitmist. Juristil tuleb kasitada seotud kohustusi, moraalil õpetajal-sidumata.

Intuitiivsed õigustused ning kohustused ja positiivsed õigustused ning kohustused. Õigustused ja kohustused nende seotud normides jagunevad niisama.

Ühed, mis rajanevad sisemise tunde päale, teised teatava välise, õigustud normi päale. Näituseks majaperemes tõstab üürniku välja seaduse järele.

Sisemise üleelamise tõttu võidakse seda sammu hukka mõista. See on intuitiivne üleelamine ehk õigluse tunne. Mõni võib aga selle sammu õigustatud leida. Tema võtab siis oma üleelamise aluseks välise seaduse. See oleks positiivne üleelamine. Iid norme nimetakse positiivseiks normeks. Intuitiivse mõtteviisi järele pole õigustust ning kohustust mitte ühemõraselt jaotud. Õiguse päale rajades õiglust ja kohustusi, võivad lahkkelid tekkida.

Mis meie raakisime õigustusest ja kohustusest engi õigus. Õigus pole muutud, kui vahetord kahe ehk enam isikute vahel, mille juures ühel on õigus midagi teha, ja teistel on õigus selle täitmist nõuda, ükskord õiguse vahetord on rajatud sisemise õiguse tunde päale, see on intuitiivne õigus ehk õiglus; teinekord-valiste norme päale-positiivne õigus.

Päale selle jaotuse võime edasi minna ja uurida, millised on need valised, positiivsed normid-faktid, mille päale õigustust ning kohustust rajatakse.

Neid võime jagada kahte ossa: mitteametline õigus ja ametline.

1. Mitteametlike normide iseloom seisab selles, et vastavad valised normid ainult teatava arvu isikute poolt tunnistakse. 2. Ametlike õiguse d-kõik ühiskonnas olevad isikud on sunnitud neid tunnistama. Näituseks habemajajate ühingus on kord maksev-kes meistri eksami on ara annud, on kohustatud joomingud toime panema. Teistel on võimalus seda temalt nõuda. Ehk surma puhul on seltskonnal teatavad nõuded sugulaste kohta. Kohustusi rajatakse mingisuguste valiste norme päale. Õeldakse-see on ikka nõnda olnud.

Seltskonna poolt on see vastu võetud, midagi halba siin pole. Kuid võivad ka sarnased õigustused ning kohustused olla, näituseks röövli-pandes, mis ühiskonnale kahjulikud. Kõige nende näituste punktis nägime, et nad mitte tervele ühiskonnale maksivad polnud, vaid ainult teatava liigile. Teised õigustused ning kohustused on sunduslikud tervele ühiskonnale. Näituseks lesk võib leina kanda ehk mitte, kuid on olemas määrus, et enne 10 kuud ei tohi ta abiellu hõtta.

Ühiskonnale on see ükskõik, kas meister teeb joomingu või mitte, kuid ühiskond on sest huvitet, et meistri eksam oleks tehtud. Ta võib koguni nõnda tervishoiu politseilt, et meistriks õppinud õpilane eksami ara tocks. Neid õiguslike norme millest terve ühiskond huvitud on, nimetak. ametlike õiguse suhteks, ehk vahedeks. Näituseks ülikooli astuja peab küpsuse tunnistuse sisse andma, üliõpilane peab teatud määrusi täitma, kas ta aga korporatsiooni astub või mitte, pole sunduslik.

Kõik mis ülesseavad korporatsioonid, ühingud, seltskond, see on mittemehine kohustus.

Mida terve ühiskond ülesseab, millest terve ühiskond on huvitud, see on ametline õigus.

Õigustuste ning kohustuste millega tegemist teeb juristsprudent, liiguvad kõik ametlike õiguse piires. Sisuliselt nende vahel ei saa vahet teha. Näituseks vormi riideid, võisid enne kui neid seaduslikes kindlaks et tehtud; kõik kanda. See ei tähenda sugugi, et mitteametlised õigised ühiskonnas tahtis poleks.

Üks osa mitteametlike õiguse kannab viisakuse, korralikkude reeglite nime. Aikaua kui need ühiskonna poolt vastuvõtmist leiavad, kui ka kohustusi korralikult täidab, pole mitte tarvidust neid teha ametlikeks. Vastasel korral tuleks seda teha. Näituseks kui kaupmehed hakkavad nõudma korruga väga kõrgeid hindu, siis antakse välja kitsendavad ametlike määrused.

(Der Zweck im Recht-Rudolph v. Jhering).

§ 14.

ÕIGUSE MÕISTE OSA D₂

Õiguse tundemärk seisab selles, et ühel poolt isikud on õigustud, teiselt poolt kohustud. Millised olulised elemendid on selles isik-äraralises vahekorras, mida nimetakse õiguse suhteks? kohustuse juures nägime, et on kohustuse subjekt, objekt, alus, jne. Oieti ei ole õiguse mõistes uusi elemente, ainult ühe elemendi asemel on astunud 2 elemendi-2 subjekti, 2 objekti, jne. Seda omadust, mille tõttu võidakse vastavald õigustusi ja kohustusi kanda, nimetakse õ i g u s v õ i m e k s. Igal õiguse subjektile peab olema siis õiguse võime.

Kui õigustust ning kohustust vaatame, siis on nad seotud mingi vahekorraga. Näituseks kui üliõpilane on eksami teinud, tekib tal õigustnumbri päale ja vastav ülikooli organ on kohustud vastavat numbrit välja panema. See vahekorrad ongi õiguse võime.

Vanemil aegal anti paljudel õiguse võime, nüüd on kõik loomad sest ilma jäetud, ainult üksikuid isikuil ehk teatavil gruppel on ta. See olevus, kes on varustud õigusvõimega, nimetakse õ i g u s e s u b j e k t i k s. Ohela pannakse päale kohustus teisele õigustused. Õigussuhe ei seisa muus, kui et ühel on õigus midagi nõuda, teisel kohustus seda täita. Need asjad ehk teod, millega ühendakse kollegile kohustuse päalapanemine, või antakse õigustust, esinevad õiguse objektina ehk sisuna. Näituseks ostmise ja müümise juures on konkreetne summa-õiguse objekt mis teisele üle peab antama. Need teod, mis esinevad õigustuse ning kohustuse sisuna, on väga mitmekesised.

Kuid ta peab esinema ikka ü h i s k o n d l i s e v ä a r t u s e g a, sest muud ei saa teda teise käest võtta ja üleanda teisele (minima non curat praetor).

Päale selle esinevad subjekti juures terve rida teisi asjaolusid, mis katsuvad õigustust ning kohustust üksikasjaliselt määrateldi n d i v i d u a l i s e e r i d a.

Inimese tegu ise määratakse ära selle asja suhtes, millega peab ta korda saadotama. Näituseks keegi peab andma teatava summa marke, see summa on juba individualiseeritud, ta pole lõpmata määratamata summa. Esialgu võidi õigustust ja kohustust luua väga vaiksete ainete hulga suhtes. Uuomal ajal on kõige suhtes-maapaal, õhus ja maa allaolemas õigustused ja kohustused.

Õiguslike tahtsad tõsiasjad ehk juriidiliselt relevantesed faktid. Vähe on niisuguseid õigustusi ja kohustusi, mis subjektiga mitte lähedas ühenduses poleks. Neid tõsiasju, mille abil ühendatakse õigustust ja kohustust vastavate subjektiga, nimetakse õiguslike tahtsaks faktiks. Juriidilised faktid on mitmesugused ja meie saadame neid

igapäev korda. Näituseks kauplusesse minnes oli isikul õigus teatada hulga marke peale, välja astudes pole enam seda, on kaotanud raha ühes omandusõigusega tema peale. Tai on aga nüüd õigus näituseks raamatu peale.

Endised õigused on ära läinud need on asemel astunud. On tekkinud juriidiline fakt, mille tõttu õigustused ja kohustused sünnivad, mille peale nad põhjenevad. Õigustused ja kohustused ei ühine kunagi subjektiga, kui pole fakti. Õigustliste tulide lahendamisel tuleb kindlaks teha (tunnistajate läbi) kas on fakti, kui pole, siis ei saa õigustust ja kohustust olla. Inimesed on tegevad fakti loomisel, kuid võib ka sarnaseid fakte olla, mis ei olene inimestest. Näituseks vaiko maatükk mere ääres, mille peale mõnel isikul õigustust ning kohustust on. Peale veeuputust pole neil isikuil enam objekti, seega ühes on ka kadunud kohustused. Juriidiline fakt on sündinud mis aga inimeste, vaid loodusejõu poolt esile on toodud. Teine näituseks orase tarkamine.

Seega on sündinud uus objekt. Juriidiline fakt on seega looduse jõu poolt sündinud. Nii võib siis ka looduse juriidilisi fakte luua. Seejärele ei tule mitte arvata, et 2te sugu fakte on. Vahel on isegi raske otsustada, kas fakt on sündinud loodusväggedest, või inimese oma tegevusest. Näituseks tänad on libe, tuul viskab inimese magasiini aknasse. Kas on see inimese oma tegu, või on siin tegevad olnud looduse jõud?

Siin vaadatakse, kas on inimesed vastavad abinõud tarvitusele võtnud. Siis otsustakse, kas on looduse jõud tegevad olnud. Erve juriidiline olu seisabki õigusliste faktide loomises.

Õigussuhte alused. Arvates, et üks on teisele kohustud midagi tegema mingi asja suhtes, kujutame ette, et on olemas mingi väline reegel, norm, mis õigustuse ja kohustuse aluseks. Seda alust nimetatakse objektiivseks aluseks ehk objektiivsoksnormiks. Normid võivad olla mitmesugused. Nende all või mõelda norme, mis ühiskonnas on tekkinud, kuid ka sarnaseid, mis kitsamas ringkonnas esinevad, näituseks viisakuse reeglid.

Kõige tähtsam objektiivsete normide kogu on, mis ühiskond on määranud ja oma kohta maksvaks loeb; neid nimetatakse offitsiaalseteks õiguse normideks ehk ametlisteks.

Peale selle võivad niisugused õiguslised vahetõttad olla, mis pole rajatud mingisugustele välistele nähtavaile normele. Nad võivad rajaneda õigluse tunde peale. Õigluse tunde peale rajanevad õigustused ning kohustused, on ametliselt vähese tahtsusega. Kuid lähemalt neid uurides näeme, et nad tegelikult vastavad ametlisele õigusele.

Suuremail juhtumisel pole neis tervavat vastolu. Terve ühiskondline arnevõime seisab selles, et on vahetõttad objektiivsete ametliste normide ja sisenise tunde vahel. Seadusandlus pannakse toime, et balanssi luua, ja et objektiivsed normid vastaksid ühiskonna intuiitiivsetele õigustundele.

Politiiliste parteide programmides väljendakse, mida vastav isikute isikute grupp tahab objektiivsetida. Iga partei tahab enese õiglust kõigile kohustavaks teha.

ÕIGUSSUHTE ÜHISKONDLISES HINGEELUS

§ 15.

Senised vastlused on üksiku isiku seisukohalt välja läinud. Kuid sellest oleks vaha, kui õigussuhted leiaksid käsitamist iga üksiku individuaalsest seisukohast. Ettekujutused õigustusest ja kohustusest lähemad vaha lahku, kui nad poleks mitte positiivsed. Ka objektiivse õiguse peale põhjenedes võiksid vaha lahku minna. Et ühiskonnas harilikult enam vähem ühesugune arusaamine õigustuste ning kohustustele on seletatav ühiskondlise hingeeluga ja tomas leiduvate eriliste maarustega.

Õigustuste ja kohustuste üleelamused esitavad nagu nägime, ühe osa hingeelust. Nad ei seisa üksiku isiku psühikas, vaid lähevad üle naabrite peale, ühest ühiskonnast teisi. Paralleelselt üleelamuste tõttu on arusaamised ühtlased. Näituseks kolleegil on silm välja pistetud. Siis on üldine arusaamine, et süüdlane peab kohtu kätte antama, kes teda karistab. See on üldine arvamine torves Euroopas.

Selle fakti üleelamise puhul. Kui seda fakti Moosesse aegsete juristide juures ettekujutame, siis näeme, et seal teistsugune arusaamine oli (silm silma, hamba hamba vastu). See fakt on teiste kultuurilistes oludes kaasa toonud teistsugused õigustused ja kohustused.

Õigustused ning kohustused ei leia täitmist muidu, kui naabrite juures pole roobasjoonelisist üleelamist teatava fakti puhul. Õiguslike üleelamised pole mitte seletatavad individuaalse psüühikaga, vaid sotsiaalsusega.

Kõige pealt on tarvis, et ühiskonnas oleks ravamine, et mingisugune isik võiks õiguse subjektina esineda. Üksiku isiku arusaamisel õigustusest ja kohustusest on niipalju ainult tähendust, kui palju ta jõuab leida poolehoidu. Sarnase ühiskondliku mõtteviisi peale põhjenevad kõik ühiskondlikud võimud. Näituseks Lenin ei leidnud alguses mitte poolehoidjaid, vaid sihikindla tegutsemisega sõna ja kirja labi, muutus tema mõtlemine ühiskondliku mõtlemiseks, ja nüüd võis ta võimu omandada. Muutub arusaamine katemaapaalisteks, tekivad ühiskonnas teistsugused ettekujutused, kõigub võim ja võib kaduda.

Sama võib öelda ka õiguse sisu kohta. Pole küllalt sest, et üks isik on õigustatud ja teine kohustatud, vaid on ka tarvis, et suurena hulga isikute seas arvamine tekiks, et see nii peab olema. Veel selgemal kujul tuleb see avalikuks õiguslike faktide puhul. Teatav fakt võib mitmesugustes ühiskondades isesugust vastuvõtmist leida. See tuleb sellest, et sotsiaalsed arvamised, üleelamised on lahkuminevad.

See ühiskondlik hingeelu tarvidus tuleb veel enam ilmsiks, kui vaatleme õiguse aluseid-objektiivseid norme, mille peale rajanevad üheltpoolt õigustused ning kohustused ja teiselt poolt õiglus tunde peale rajanevad õigustused ning kohustused.

Objektiivne õigus ei esita eneses muud, kui mis ühiskonnas peab õigeks kohustavaks peetakse; ta on teatava määrani ühiskonna arvamisest tekkinud.

Ta on ühiskonna hingeelu väljendus, mitte individuaalne fakt. On olemas mingi vastolu objektiivse õiguse ja inimese seesmise õiguse tunde vahel.

See vähe võib aga ainult minimaalne olla. Seadusandlus seisab selles, et seda vähet vähendada, et reaalselt õigust luua. Selle peale sihitakse poliitilistes parteides. Kui poliitilise partei eeskava ei vasta enamajao ühiskonna nõuetele, siis on väljaantavad normid vähevastuvõetavad, võivad põhjust anda mässuks, revolutsiooniks. On tekkinud lai kuristik õigluse ja valise normi vahel. Objektiivne õigus võib hävitada saada. Objektiivse õiguse maksvust võime seletada ainult sotsiaalse psüühika seisukohalt.

III PEATÜKK.

ÕIGUSE FUNKTSIOONID.

16. ÕIGUSE FUNKTSIOONEST ÜLDISE.

Tähele pannes tegevuse hingeelu nägime, et vastavad kujutused asjaoludest toovad kaasa järeldused, et mida üllatakse, saadetakse ka täide valispidiiselt. Tuleb ilmsiks tahte psüholoogia. Mõõdunud peatükis nägime, et ta sisaldab ka kujutusi-mida peab korda saadetama, ehk mida mitte. Õiguse funktsioon määrab ära inimese tegevuse. Kujutused võivad olla

mitte üksiku vaid mitmete psüühikas paralleelselt; samuti võivad olla ka õiguslised üleelamised.

Inimesel, kui orgaanilisel olendil on oma tarbed. Kui inimesel poleks õigustuse ja kohustuse üleelamist, siis oleksid need algnõuded (nälga, jne.), inimese tegevuse määravad. Võetakse kust saadakse. Õigusliste üleelamiste tõttu loiab loodusline nõue taitmist nii, nagu seda õiguse üleelamine modifitseerib. Inimene võib siin juures toiduainete hulka nälga surra. Mida enam seltskondlikes arenenud ollakse, seda enam taltsutatakse instinkte. Näituseks vanal, primitiivsel ajal, võeti vangid ehk surmati teise suguharu liiget, kus teda kaitseta nähti. Loomulik instinkt raagib siin oma selget keelt. Praeguse ajal on see instinkt modifitseeritud õigluse vaadete kaudu.

Teise riigi kodaniku vastu on nüüd õigustuse ja kohustuse kaudu muudetud instinktid ei tule ilmsiks mitte üksiku isiku juures, vaid ka rahvaste õigustuse ja kohustuse üleelamine eeldab, et inimestel oleks vattav hinggoluline võime. Mii kui füüsiliselt, nii siin ka vaimliselt võidakse võimetud olla, moraalselt ja juriidiliselt ei saa neid vastavateks teha. Need on lapsed, vaimuhaiged, jne. Motivatsioon ehk inimese ülespidamine jagatakse 2te liikide otsekohene ja mitte otsekohene motivatsioon. 1. O t s e k o h e s e d, mis vahendaita korda saadetakse. Juriidiliste faktide juures saadetakse positiivsed tood korda. Näituseks keeld öösel liikuda. Iga seaduse valjaandmise puhul tuleb ilmsiks otsekohene motivatsioon; 2. M i t t e o t s e k o h e n e, ehk pedagoogiline motivatsioon, -mis õigustuse ja kohustuse kauaaegse üleelamise tõttu esile toob.

8das nägime, et teadlikult korda saadatud tahto aktid võivad kordamiste tõttu automaatlisteks muutuda. Muutub iseenesest mõistetavaks reegliks. Näituseks kaunatooninud sõdurit võib ja tsiviilideis ära tunda, ta on õigustuse ja kohustuse üleelanud, mis tema teiseks naturiks said. A u t o m a a t l i n e t e g e v u s võib ka õigulise motivatsiooni juures näsiliseks muutuda, nagu nägime teiste aktide puhul. Vanas Roomas võisid kõik kodanikud valitseda, valitsesid kaudselt ka teiste rahvaste üle. Selle paale omid uhked. Teistsugusem oli seisukord orjel. Neis tekkis hoopis teistsugusem üleelamine ja ülespidamise viis. Nad muutusid orjameelseks. Õiguse üleelamised toovad kaasa, et see ka järgmise põlvede juures maksma jääb. Niisugis paale otsekohese tagajärje, mida seadusandmine esile kutsub, jääb ta ka kaudsed tagajärjed järele. Seda õiguse kaudset motivatsiooni ei võid kunagi tähelepanemata jätta. Pedagoogiline ja otsekohene motivatsioonid võivad vastolus olla. Näituseks sõja ajal võetakse riigi kaitseks kokku kõik jõud, kästakse soomust võtta, jne. Pedagoogiline motivatsioon on hoopis teistsugune, kahjulik: harjunud sõjaväljal saaki võtma, võivad seda ka rahu ajal teha. Nii võib ka ümberpöörduks olla kaudselt hää, otsekohene motivatsioon aga võib kahjuliks paista.

17.

RAHU JA KORRA FUNKTSIOON.

Ühiskonna kõige vanema rakukese-perekonna juures näeme, et pereisal on teatav õigustuse ja kohustuse ja ümberpöörduks. Selle vahekorra põhjal loodakse rahu ja kui sõda suuremas maasstaabis vaatama, siis süveneb rahu ka ühiskonna liikmete vahel, sest mõtted ja tood rajanevad õigustuse ja kohustuse suhtes õigluse alusele. Mitte ükski asjade suhtes pole õigustust ja kohustust, vaid ka tegude suhtes on nad maksvad.

Näituseks tööde andmine, lepingu tegemine mingisuguste asjade saamiseks. Üksikute isikute kõrval esinevad suurema võimuga isikud-suremad ja vahemad ametnikud. Teised isikud alistavad ametniku kaskel teiselt poolt on neil teatav õigustuse nende vastu. Vanemal ajal oli

maaramata vahakord üksikute riikide kodanikkude vahel. Nüüd kannavad ka nemad õigustusi ja kohustusi. Õigustuste ja kohustuste sidemed võivad olla ka riike vahel, nagu isikutegi vahel. Õigustused ja kohustused ei jää mitte teoreetiliselt, vaid nad toovad kaasa ka vastava ülespidamise teo. See ülespidamine ongi selleks mis ühiskonna rahu loob, ehk avaliku korra.

(Ühiskonda võib võrrelda keerulise ehitusega masinaga). Õigus ja ainult õigus on ühiskonna rahulalalhoidmise mõttes tähtis. Kui arusaamised õigustuses ja kohustuses muutuvad, järgnevad ka vastavad teod, mis pole enam koordineeritud. Põlle otsekohese õiguse üleelamise on veel teine kaudne tagajärg inimese ülespidamise suhtes. Teod muutuvad automaatseteks. Rahu ja avaliku korra alalhoidmisel on inimesel õigustuse ja kohustuse tõttu suuri edusamme saavutanud. Primitiivseil ajajärgul oli raske korda alalhoida. Seks pidi väga karme abinõusid tarvitama. Perekonna isal oli väga suur võim, sest teised perekonna liikmed olid distsiplineeritud, ei osanud korda luua.

Nüüd pole perekonna isal isearalist võimu, inimesed võivad elada ilma isearalise surveta. Iga primitiiv riigi korra juures näeme, et rahu alalhoidmine ei sünni mitte otsekoheselt. Riik valitses, kuid ei suutnud omavaheliselt kojusõjala lõppu teha.

Siis määrati suured karistused. Ühiskonna psüühika sotsiaalseks muutmisega ei tuhigi enam sarnaseid juhtumisi ette. Õigus on siin oma pedagoogilist funktsiooni hästi täitnud.

Inglise õpetlane Sunderland ütleb, et primitiivses ühiskonnas piirkond, kus rahu valitses, vaike on ainult mõnekümne liikmeline. Ajajooksul suureneb see piirkond. Praegusel ajal on rahu terves ühiskonnas, ulatab ka üle riigi piiride.

18.

ÜHISKONDLINE VÕIMU FUNKTSIOON.

Ühe ja sama õigluse küsimuselahendusel võivad lahkuminekuud tulla, kus ühiskonna rahu võib hävitada saada. Siit tuleb tarvidus, et oleksid sarnased inimeste kogud, kel oleksid õiguslised küsimused lahendamise suuremad volitused, kui harilikud isikud.

Sarnased isikud on alati olnud. Patriarhaalses ühiskonnas oli see või perekonna isal, siis sugukonna peal, siis vürstid, paalikud, kes oma arandamise järele võivad küsimusi lahendada, kohut mõista, jne.

Praegusel ajal on rohkem varustatud riigi orgaanid. Nad peavad ühiskondlist rahu alal hoidma, peale selle veel mitmesuguseid teisi ülesandeid täitma.

Ühiskondlise võimu ülesanded on väga keerulised ja mitmekesised. Naituseks, et väljastpoolt vaenlane peale ei tungiks, teiseks - kui see juhtub, siis peab ta kaitsma. Peavad hoolitsema ühiskonna liigete majanduslise ning vaadandisõjarenemise eest. Milles seisab see ühiskondline võim ja tema iseloom, et ühiskonna liikmed alluvad üksikute isikute kaasolevas võimule. See on kergesti seletatav sotsiaals-psüholoogilise hindamisega.

Jõutakse otsusele, et rahval mingi juht peab oloma. See hindamine toob kaasa, et hakatakse jagama teatavaid õigustusi ja kohustusi kodanikke vahel. Ühed on seaduseandja võimu esitajad. See võim seisab selles, et neil on olemas õigus otsusi teostada, mida toistel pole.

Neil on subjektiivne õigus, mille on saanud riigilt ühiskonnalt; ja mille järele nad on õigustatud norme väljaandma, teised on kohustatud neid täitma. Kodaniku õiguste rikkumiste puhul peavad vastavad võimukandjad - kohtunikud - kindlaks tegema, kas rahu on rikutud, kui on, siis peavad rahu jalule seadma. Sotsiaalsest vaatepunktist on see õige, kui ühel isikul võim on, ja teised selle alla paenuvad. Võimukandjad saavad ainult niipalju oma võimu teostada, kuipalju see rahva huvides

sünnib. Näituseks riigipöörded.

Mõned arvavad aga, et ühiskonna võim on ainult füüsililine võim. Keisril on sõjavägi, kellele võib anda kaske rahvast nuhelda, jne.

Kuid kui sõjavägi talle vastu hakkab, siis ei saa keisor midagi oma õigustuse kasuks teha. Nii on riigi võim subjektiiivne, mis ainult niipalju võib teostud saada, kui aplju sünnib rahva huvides. Ta peab tugenema ühiskondlike õiguste advuuse alusele. Ainult sel alusel tekivad ühiskondlised võimu kandjad.

Tehakse vahet riigi õiguse ja eraõiguse vahel. Kõik need õigustused ja kohustused mis ühiskondlises seisavad, kõikide kodanikkude juures, nimetatakse eraõiguseks. Kõik on ühetaolised subjektid, pole ülemat ega alamat. Kui aga üks subjekt võib teise kohta nõudmisi üles seada, ja teised peavad seda täitma, siis on see avalik õigus. Siin pole ühisalust, need subjektiiivsed ja teised kõrgemal.

Erõiguses valitseb koordineerimise põhimõte, -kõik on ühetaolised, avalikus õiguses-subordinatsiooni põhimõte. Siin määratakse ära, palju kellelegi õigustust antakse, ja kui palju on teine kohustud.

19.

VÄÄRTUSTE JAGAMISE FUNKTSIOON.

Ühiskond ja tema üksikud liikmed ei saaks elada, kui nende käes poleks majanduslisi ja vaimlisi väärtusi tarvitada.

Elatakse misuguses väärtuste piirkonnas. Kuidas on need väärtused jagatud ühiskonna üksik liikmete vahel? Elu näitab, et väärtusi ühiskonnas niipalju pole, et igaüks neid oma hääksarvamise järele võiks tarvitada. Aineid, nagu paike, kuu, õhk, võivad nad tarvitada, kuid maapinda enam ei saa.

Ühiskonna elu uurimine näitab, et kõik ühiskonna väärtuste jagamised sünnivad õigustuse ja kohustuse läbi. On isoräalised üleelamised. Hakatakse seletama, et teataval isikul on õigustust sarnase väärtuse suhtes talitada. Siis määratakse ühiskonna õiguse hindamise läbi, mida keegi omaks võib pidada. Majaperemees on peremees, kuid saame ka aru, et majaperemees on kohustud teataval alusel üürnikku korteriselada laskma. Ei või olla mingisugust väärtuste jagamist, kus poleks õigustuse ja kohustuse pälepanemist. Võime ettekujutada riiki, kus pole keskfunktsiooni, kus võiksim näha õigustuse ja kohustuse jagamist. Riik ei jaga varandusi. Varanduse suhtes on aga mitmesugusid isikuid, õigused on teistel suuremad, teistel vähemad. Kes on siin väärtuste jagaja ja saaja. Siin peame vaatama, mis põhjusel isikul väärtused on. Majandusliste väärtuste jagamisel esineb omandusõigus. Ta annab subjektiiivseid õigustusi oma varandust tarvitada oma hääksarvamise järele, niipalju et see ühiskonna kahjuks pole.

On olemas terve rida norme, kuidas faktide põhjal omandusõigust saadakse. Tarvis on toime panna vastavaid akte, et omandusõigust kaotada ehk omandada. Isik esineb siin tsentruminas; nii ei sünni praegusel ajal väärtuste jagamine ühiskonnas mitte riigi poolt, vaid äga kodanik võib tsentrumina esineda.

See seletus esitab praegust tüüpilist ka pit alis t l i s t korda. On olemas mitmed keskkohad ja nad tõmbavad enese võimupiiri teatavad väärtuste hulgad. Kui oleks niisugune ühiskond, et kõik väärtused kuuluksid ühiskonnale, siis oleks ainult üks tsentrum; mis väärtusi jagab. See on kommunistiline vaatepunkt.

Sarnase tüübina esineb sõjaväe valitsus. Siin on ainult üks keskkoh, kus määratakse, palju toiduks antakse jne. Samuti, nagu sünnib majandusliste varanduste jagamisega, sünnib ka vaimliste väärtuste jagamisega.

Ka siin võib maksa põhimõte: detsentralisatsioon, nagu kapitalistlikes korras, ehk ühest keskkohast määramine.

Siin võib ettekujutada, et igauks ise peab oma hariduse eest hoolt kandma, või jälle riik esineb tsentrumina. Riik määrab, et igauks peab koolis käima, kui kaua, jne. Ka moodi asjus võib detsentralisatsiooni vaatepunktist välja minna, kuid näituseks: Peeter Suur käskis hahemed ära ajada.

Õiguses määratakse ära, kui palju vääratuste jagamine seisab ühe tsentrumi käes, ja kui palju võib ta teiste tsentrumite käes seista.

§ 20.

VÄÄRTUSTE LOOMISE FUNKTSIOON.

Suurem osa väärtusi ühiskonnas on niisugused, mis mitte iseenesest ei tekki, vaid kus in tarvis inimese jõupingutust. Siin pole siis mitte küllalt väärtuste jagamisest, vaid on tarvis selle eest hoolitseda, et väärtuste juurekasv edasukestaks. Mis abinõud tulevad siin tarvitusele võtta? Õiguse arenemine ei lähe mitte sihikindlalt teed mööda, vaid ta sunnib teadvusetalt. Nii raskeneb veel see ülesanne.

Peavad olemad mingid subjektid kes tegevusse astuvad. Siin tuleb arvesse võtta, mille tõttu inimesed majanduse alal tegevust avaldab. Majanduste adlased ütlevad, et siin on tegev inimese egoism. Ta toimetab siin oma huvides. Siin on osalt tõtt, kuid kõike ei saa üksi sellega seletada. Näituseks, mis egoism on orjad, et ööd ja päevad tööd teha, ehk feodaal majapidamises 4-5 päeva nädalas teisele tööd teha jne. Selle pääle ei saa egoism vastust anda. Kõike õigem on väärtuste tendentsi ära seletada, arvesse võttes inimese oma terves koosseisus. Nägime, et õigus mõjub otsekoheselt ja kau dselt ehk pedagoogiliselt. Madalal kultuur astmetel seisvate rahvaste juures, kes pole väärtuste jagamisega tegemist teinud, peavad suuremad huvid olema, mis nad tegevusse panevad. Mõjutakse kõige primitiivsemate inimese tunnete pääle.

Näituseks orje pääle mõjutakse hirmuga, orjaperemes saab suurt palka, et neid sunnib. Ühelt poolt suur hirm, teiselt - suur arm. Aja-looksul muutuvad need nähtused - mida ennem suure raskusega korda saadeti läheb nüüd kergemalt. Orjus vastas sarnasele seisukorraleokkus po. - tud harjutud tööd tegema.

Töö ei paku siin lõbu. Orjus kaotakse. Töö on inimese teiseks naturriks saanud, hirmu ja armu võidakse nüüd vahendada. Praegusel kapitalistlikes ühiskonnas maksavad ka need põhimõtted, mis primitiiv aja- jäggus valitsesid.

Kui inimene on väga ettevõtlik, kasvab tema sissetulek, ta saab välja- paistvaks. Vahe seisab siin selles, et sundust pole tööd teha; kuid hirm ei puudu siingi.

Ta pole mitte otsekohene, müüsiline, vaid vaatab kaugelt vastu, näit. nalja hirm enese ja oma perekonna eest, surmakartus - need on orjuse aja tundemargid. Kuid võivad ka need puududa. Näituseks, kus töö inimese teiseks naturriks on saanud. Sarnasel korral peab inimesest kaduma vana Aadan-töö ei pea enam paradiisist väljaheitmise karistusena paistma, vaid koguni ümberpöördukt, arilikult aga saadakse ainult siis töötama sundida, kui näidatakse hädäohtu, ehk lubatakse palju hädä.

Lüda enam inimese iseloom areneb, seda vähemaks jääb hirmu ja armu mõju, sest teo kordasaatmine ei sünnita inimese psüühikas vastikut olekut, vaid on tema hariliku talituse viisiks saanud. Mis maksab majanduslise väärtuse loomise puhul, maksab ka vaimlise ja teiste väärtuste loomise suhtes. Kui Peeter I tahtis Venemaalt haritud isikuid saada, siis sundis vägisi õppima. Saäl oli ka kuni viimase ajani ülikooli lõpetajaile koht kindlustud. Uuemal ajal pole nema kõrgema hariduse saamisäl hirmu ja armu motiivid mõõduandvad. Vanemal ajal polnud autori õigus - kuni XVIII a. s. Igauks võis raamatut ümbertrakkida. Tahtes

arenda kirjanduslist, produktsiooni, kindlustati ainult autorile see õigus. Selle meetodi järele võime analüseeri igat ühiskonna nähtust. Ühiskond talitab nii, ilma et enesele aru annaks. Riigi võimu teostamises on sama motivatsioon maksnud. Vene vürstid said kohtupidamisel maksud enesele. Sõjamehele oli kindlustatud vaenlase varandusi.

Teisiti ei saa primitiiv psüühikat tegevusse panna. Aega mööda hakkavad teised elemendid maksma. Ametnik ei või makse võtta, seda loetakse altho maksuks, kuriteoks. Ametnik tahab tasu saada; seda saadakse, ilma et suurt hirmu ehk armu ülesnäidatakse.

Väärtuste jagamine eli palju lihtsam, see võis sündi lihtsal matemaatilisel teel. Väärtuste loomise peame arvesse võtma teisi moriive, inimese psüühikat kõigis tema reaalsuses. Hirmu ja armu % oleneb sest, kui võrd kultiveeritud on inimene. Kui abinõud tarvitusele võetakse, mis produktsiooni peavad suurendama, siis peab arvesse võtma ka tema pädagoogiline mõju.

Kas ei muutu hirmu ja armu funktsioon tulevikus kahjulikuks. Näituseks, kui lapsele pannakse kaustiku vahele alati maiustusi, et ta siis kirjutama hakkaks, tulevikus ei kirjutagi midagi, kui seda pole tehtud. Majandusteadlased eksivad, kui tahavad kõike egoismiga seletada, nad ei pea silmas õigust. Siin on mõõduvõetav terve rida teisi funktsioone. Kõik majandusline ja vaimline tegevus, mida oma ümbruskonnas näeme, ei sünni ilma õigusluse motiivita. Siin on väga keeruline õigustuse ja kohustuse jagamine, ilma milleta majanduslised ja hariduslised arenmised oleks hävitatud.

§ 21.

ÕIGUS KUI ISIKU VABADUSE NORM. (funktsioon).

A. Iga ühiskonna liikmel, niipalju, kui ta õiguse subjekt on, on teatavad õigustused teiste ühiskonna liikete vastu. Ka võib talitada oma hääksarvamise järele niipalju, kui teatavad õiguslised normid lubavad. See vabadus seisab näituseks selles, et võib varandust omandada, võlga nõuda, jne. õigustuse kaudu luuakse vabadus, mida teised ei tohi takistada. Pole üksi õigus vaid ka õigustuse ja kohustuse mõlemate kaudu talitab isik vabalt. Kui isikul on kohusud teise isiku või terve ühiskonna vastu, siis on ta kohustud ainult ja üksinda oma kohustuse juures, nagu õiguseski.

Õiguse printsiip seisab selles, et riik ülesastudes õiguse subjektina ei või siiski mitte kõike nõuda, vaid ainult mis seaduses ja seaduste parastes määrustes kindlalt määratud. Siin on piir-riikline õigustuse põhimõte.

Õigustust kindlustab inimese vabaduse mitte üksi õigus, vaid ka kohustuse mõttes. Veel rohkem vabamad on isikud, kui kohustused kuuluvad üksikute isikute ja muude organisatsioonide vastu päale riigi. Kuid ka siin on teatavad piirid, et mitte korralagedust ei sünniks. Et kindlaks teha, kuipalju keegi on kohustud, ongi kohustused, mis määravad, palju võib nõuda. Oma nõudeid võib ette panna ainult oma õiguse ja vastava isiku kohustuse piires.

Iga üksik ühiskonna liige esineb iseseisva punktina, kol on omad vabadused. Need pole mitte individuaalsed vabadused, vaid ainult niipalju võime siin isiku vabadusest kõnelda, võrd ta üksikule antud on. Vabaduse mõõt on mitmesugune. Üksikuid olulisil võib vabadus kahjulikuks saada, sest inimene on oma ülespidamise poolest väga normeeritud. Kuid ka siin on temal oma vabadus, ja ta on kindlustud, et ta vabadust ei kitsendata.

Õigustuse ja kohustuse kaudu kindlustakse isikule vabaduse (tegutsimine) sfäär.

B. U h i s k o n n a v a b a d u s. Kui nüüd õigustuse ja kohustuse kaudu kindlustakse individuaalne vabadus, tuleb küsimus kuidas on ühiskonna kui tervikuga lugu. Selle paale tuleb vastata jaatavalt. Kõik esitab eneses ühiskondliku üksust, ja tema tegevus langeb 2te jaksu. Ükstegevus on sihitud väljapoole (rahvusvaheline õigus), teine - riigi enese, kui ühiskonna sisesse ellu. Viimases esineb riik kohtumõistjana, kaupmehena. Mõlemil aladel on riik kohustud teatavaid tegusid korda saatma.

Riik esineb õigustuse ja kohustuse subjektina. Vabaduse mõõt on piiratud, nagu üksiku isiku juureski, õigustusega. Mõned ütlevad, et riik pole kohustud, ja esineb ainult õigustuse kandjana. Üksiku isiku suhtes nägime, et õigustuse ja kohustuse kaudu antakse võimalus tegutseda. Riik, kui ühiskonna tervik, omab õigustuse ja kohustuse ja selle läbi saab ühiskonna liige oma vabaduse garantii. Ühiskond kes tahab omale rippumatust, tahab ennast määrata, suverään olla, ei saa seda muidu, kui õigustuse ja kohustuse kaudu.

Nii on üksikule kindlustud individuaalne vabadus ühiskonnas riigi kaudu natsionaalne vabadus.

§ 22.

ÕIGUS KUI ABINÕU VÕITLUSES OLEMISE EEST, INDIVIDUAALSES JA KOLLEKTIIVSES ELUS.

Võib küsida, milline on kõige ideaalsem, kokkuvõtlikum õiguse ülesanne, mis eneses sisaldaks kõik teised funktsioonid, mis õiguse ühiskonnas täita on?

Selle paale on raske vastata. Pole kindlaks tehtud, mis jaoks inim-sugu, terve ilma ja elu olemas on.

Kõik probleemid kannavad iseloomu, mis katselisel nähtusel esile tuleb, kui positiivsest seisukohast üksiku ja ühiskonna paale vaatame, siis naeme jargmist: Darwin õpetas võitlusest üksikute tõude ja liikmete vahel. Tugevad võidavad, nõrgemad hävinevad. Terve inimkonna elus naeme teisi jocni.

Ühiskond kannab sotsiaal psüholoogilist ilmet. Kuid võitlus olemas-olu eest on ka siin alati olemas. Ei saa ettekujutada üksikut isikut, üksikut ühiskonna klassi riiki, kes poleks võitluses olemise eest.

Mis pärast see sünnib? Millised on need organisatsioonid, mille kaudu võttlused määratakse? Ühiskonnas on ideed olemas, mis kaasatõmbavad, ja mille läbi võttlused tekiavad. Õiguslikud normid ei puudu siin. On arvamina, et praegune riik on ainult sõjaväeline korraldus. Ei saa salata, et praeguses riikes on enam mõõduandvad sõjaväelased olnud, ja riik ei saanud ennem esineda, kui õigustuse ja kohustuse vahekorid sai maksuma pandud. Poleks võimalik sõda, kui õigustuse ja kohustus poleks kindlaks määratud iga võitleja üksuse juures. Ühiskond võis ainult selle tõttu esineda, et õigustuse ja kohustuse normid teada olid. Terve riigi korraldus esineb väga keeruliste õiguslike normena.

Kudagil pole õigustust ja kohustust kindlaks määratud, kui sõjaväes, iseäranis, kui sõda algab. Siin elab seesmine õiguse ja aluse rajajaks. Sõdujate poolte vahel peetakse õigusluse normi tarvilikuks, präten-derit akse teatavaa kohustuste paale, katsutakse lähemalt kindlaks teha sõdijate poolte vahelist võitlust, ka erapooletute suhteid. Seda tehakse õigustuse kaudu. Sõja õigus kitsamas mõttes oli juba varemil aegul, praegu on ta iseäranis laial viisil tarvitusel. Õigustus on nii tähtis element, et ilma temata poleks ühiskonda.

Ubi societas-ibi ius-ütlevad keskaja juristid, järel aimates Rooma juriste. Üsrik isik ei saa oma tegevust rajada ainult viisakuse,

moraali, jõe peale võitluses elemise eest. Ühiskonna liige on noores eas nõrk, võib seda veel ka parast olla füüsiliste puuduste tõttu. Siin pannakse isik ühiskonna kaitse alla, luuakse terve rida norme, mis kannab hoolikande normide nime, luuakse orgaanid nende eest hoolitse miseks.

Sellele näitele paistab olevat vasturääkivaid nähtusi, kus hävitakse üksikuid, kes talitavad mitte õigustuse vastu, vaid nende paraselt. Nõnda isikule pannakse kohustus peale, saadetakse sõjaväelisele, kus hukuvad.

Ehk kuritegijale määratakse surmanuhtlus.

Siit paistab, et õigustust ja kohustust ei kindlusta üksikult võitluses olemise eest. Õigustuse iseloomu vaadeldes näeme, et see on arusaadav sotsiaalse psühholoogiast seisukohast. Sest õigus esineb sotsiaal-psühholoogilise nähtusega, on abinõu, mis ühiskonnale kui niisugusele tarvilik on. Pole kahtlust, et siin ühiskonna ja üksiku liikme vahel vastolud tekivad huvide kokkupõrkel. Ühiskond paneb end maksma, sest õigus annab ka ühiskonnale abinõusid oma huvide kaitseks. Võidakse vägivallaks nimetada, kui ühiskond üksikuid tulle saadab, teda hävitab, kui ta eksinud on. Kuid siin avaldakse tuleva soo peale mõju. Ühiskond ütleb oma normide näol: mina olen sulle õiguse andnud, ja võin need ka järjekult võtta, olen krooni andnud, et võiksid valitseda, ning võin ta ka ära võtta ja hävitada. See vastolu, antagonism, on ühiskonna ja isiku vahel alati olemas, kord ühele kord teisele enam õigustust andes. Kuid siiski näeme, et ühiskond saab üksikult võimu võtta, võib üksikut hävitada, et tervik võiks elada.

IV. PEATÜKK.

MUUD PÕHIVAATED ÕIGUSE KOHTE.

23.

ÜLDISE TAHTMISE TEORIA.

Vaadates teooriaid, mis katsuvad õiguse mõisteid kindlaks määrata, paistab, et Kanti ütetus tõeks jääb, et juristid otsivad õiguse mõistet, teda aga ei olda senini leitud. Tegelikult pole see tõsi. Võrdlesime teooriaid tulebornega, üks valgustab enam, teine vähem, aga siit ei saa oletada, et mõni neist vale oleks.

Kõige esimene ja kõige tähtsam teooria on-teooria õigusest, kui üldise tahtmise avaldusest, ehk üldise tahtmise teooria. Ajalooliselt on see teooria vana. Juba greeklaste ja roomlaste juures leiame vaate, et õiguslised normid ühiskonnas pole muud-kui üldise tahtmise avaldus-voluntas omnium. Kui keegi on ori, praetor, jne. siis pole see muud, kui üldine tahtmine, mis igale omane.

See vaade maksis suprel maalar ka k e s k a j a l legitistide ja kanonistide hulgas. Uuemal ajal loetakse ka seda teooriat maksvaks. Monarhisilised veel enam demokraatliku riigikorra juures paistab, et õigus pole muud, kui rahva tahtmise avaldus. (hääletamine).

Rousseau arvamise järele olevat rahvahääletamine otsimine üldise tahtmise järele. Selle juures enamuse on õieti otsustanud, vähemus on eksinud, peab seeparast alla andma. K a n t, H e g e l, ja teised filosoofia ning juristid XVIII a.s. lõpul ja XIX a.s. tõendavad sama teooriat. Ka praegu pole see vaade kadunud. Iga päev on ajakirjas selgusi, et õigus pole muud, kui üldine tahtmise avaldus.

On aga õigus tõesti ainult üldise tahtmise avaldus?

Kõige pealt peab tähendama, et neis teoorias pole määratud, mis üldise tahtmise all mõelda tuleb.

Mõnedes tehakse metafüüsilisi katseid, teistes öeldakse näituseks et rahvahääletuses ei ilmu mitte metafüüsiline vaid teatav tahte akt.

Kuid ka see teooria ei lase end täielikult seletada. Näituseks igas kollegiumis, rahvaesituses, rahvaajalehel on ikka lahkeliidid.

Enamus võidab. Selleparast ei saa öelda, et neis üldine tahtmine avalikuks tuleb, ikka on see ainult enamuse tahtmise avaldus. Nende teooriate juures ei või tähelepanemata jätta, et mitte demokraatlikud riigid ikka pole, vaid on ka teised, kus mitte enamuse tahtmine tähtis pole, vaid üksikute isikute (sic volo, sic jubeo ütleb monarch).

Õpetus õigus. Kui üldine tahtmine pole seega aga mitte absoluutselt vale. Kui vastavad õpetused sellest räägivad, siis tahavad mingi psühholoogilise terminiga seda kindlaks teha. Kui õiguses räägitakse, siis katsutakse üksiku isiku psüühikat hinnata, ja need määravad tunded ära ja paale selle ka tahtmise. Õigus on ühiskondline hingeeluline nähtus, mis eneses sisaldab tahtmise akte. Õigus muutub sotsiaal-psühholoogias, nii kuidas üksikute hingeelu muutub. See mis praegu õigusena maksab, muutub ühes hingeelu arenemisega. Õiguse normide muutmisel näeks nagu oleks tahtmist tarvis (ühiskondlist tahtmist). Meie ei mõtle siin tahtmise all mitte tehnilist psühholoogilist nähtust, vaid tervet rida hingeelulisi nähtusi, mis sel puhul ilmsiks tulevad. Rahva tahte aktid leiavad väljendust mitte üksi demokraatliku riigi seadusandluses, vaid ka mujal. Vastasel korral võib riik kaduda.

Need teooriad on vahe näiused, kuid tõe põhi neil ei puudu. Puhtteoreetiliselt pole nad vastuvõetavad, praktiliselt küll. Ona nagu suu- rest laastust löödud.

§ 24.

Õ P E T U S Õ I G U S E S T, K U I V Õ I M U A V A L D U S E S T

Päale üldise tähendatud teooriate on kõige vanem ja enam laiali lagunenud õpetuse õigus kui võimu avaldus. Nad leiavad mitmesugusest vaatepunktist kaitset. Mõned seletavad, nagu oleks rass ehk rassi esitajad ühiskonnas määravad. Rass pole muud kui valitsev kiht ühiskonnas.

Teised õigused pole muud kui valitsejate tahte avaldus. Ükskõik milline kord, ikka valitseetakse vägivaldaga. Muud alust õiguses pole. Seda võimu teooriat on tõendanud need, kes absoluutselt kuninga või keiserriigi poolehoidjad olid. Kuningas ehk keiser on nii tugav, et võib oma võimu maksta panna. Kes seaduse alla ei heida, langeb välja karistuse alla. Siit minnakse välja, nagu poleks õigus muud, kui võimu väljendus.

Mis põhjusel aga ühel kihil nii suur võim teiste üle, need teooriad pikemalt ei seleta. Kel võim, sel õigus.

Mida selle võimu all tuleb mõelda? Vastavad teooriad jagunevad siin 2 te liiki. Ühed vaatavad võimu, kui reaalsel, füüsilist jõudu. Teised - mitte füüsiliste jõudu ei tule õiguse loomise juures tähelepanna, vaid p s ü ü h i l i s t. See loob ja teeb õigustust.

Mis puutub nende teooriate hindamisse, siis pole raske näidata, et nad mitmes süntes ekslikud on. Füüsilise jõuga varustatud isiku, või kiht ei saa ainult jõuga end kanaks maksta panna, ka õiguses mitte. Suure võimuga isik ei saa siiski suurema hulga vastu panna. Füüsiline jõud ei loo ega hävita õigust.

Nad võivad õigust hävitada, psühholoogiliselt võime öelda, et õigus pole sugugi hävitatud. Selle tõttu võime võimu mõelda, mitte üksi kui füüsilist jõudu, vaid ka kui psühholoogilist mõju. Mis füüsilise jõu all mõista, sagedasti ei seletata. Öeldakse, et füüsilise surve eel käib psühholoogiline surveavaldus-hirmutamise, jne.

H a r i j u m u s õ i g u s on enam kui teised õigused inimeste hulgas valitsenud. Kuid siin ei tea meie mitte, kes siin hirmutamist või muud surve avaldust on toime pannud. Vastuoksa-siin pole mingi psühholoogilist surveavaldust. Seda pole ka seaduseandmise juures.

Seega pole need teooriad valed. Nad katsuvad õiguse võimuga seletada, selle juures unustavad, mis selle esile tõi. Õigus kui sotsiaalse psühholoogilise üleelamise tõttu, on ühed valitsejad, teised alluvad neile.

Nad võtavad õiguse ühte funktsiooni, ühte järeldust, ja ütlevad, et see ongi õigus. Nad ei tea, et õigusele peale selle veel teisi funktsioone on. Seega nad ainult eksivad, et üht õiguse funktsiooni õiguseks peavad, teised aga tahelepanemata jäetakse.

§ 25.

RIIKLISED ÕPETUSED ÕIGUSEST.

Riiklike õpetuste järele saavad kõik õiguslikud normid oma normi riigilt. Mõned seletavad, et ainult mingi võim, näituseks monarki näel loob õiguslisi norme. Teised lähevad veel kaugemale, et riik ei loo mitte kõike norme, aga tema haäksarvamisel võivad teiste loodud normid õiguslikuks saada. Sain tuleb arvesse võtta, et need normid midagi fantastiliselt pole. Praegusel ajal on õiguslised normid riigi organide poolt loodud. Normid leiavad parlamendi poolt teostust. Riiklikud asutused-kohtud võivad juriidilise normi alusel olla. Riik olevat õiguse allik, produktseerija. Riik ainult ja üksi-seaduse looja. Komblus maksab ainult niipalju, kumalju riik hääks arvab neid seadusteks nimetada. ja mitte riigi poolt antud seadused võivad seaduse nime kanda.

Riiklike teooriate ulatus on lähemalt vaadates väga piiratud. Ainult viimasel ajal on riik aktiivselt, energilisemalt hakanud õiguslike norme looma. Suurim osa inimesoajaloost esitab seda, kus õigus hakkis riigi mittetähtsal kaastegevusel. Seadus on tekkinud kombeõiguse mõjul. Nii siis: 1. riikline õpetus ei vasta õiguslise normi ajaloolise tekkimisele, ja 2. puudulikkus (loogiline) läbiharutusteks on teiseks riikline õpetus puuduseks.

Riiki ei saa mitte ettekujutada naturaalse ilma üksusena, ka mitte moraalse, usulise üksusena.

Riigi all mõtleme ikka juriidilist organisatsiooni, sest ei saa ettekujutada riiki ilma õiguslise alusega. Need teooriad ei seleta loogiliselt vaadates midagi. Nad defiinivad-riik on see, mis õiguslise aluse poolt loodud õigust annab. See käib loogika seaduse vastu. (idem per idem).

§ 26.

MUUD ÕPETUSED ÕIGUSEST.

Neid õpetusi mis eelpool vaatlesime, tuleb ajalooliselt kõige tähtsamaiks pidada. On veel terve rida õpetusi, mis ühest ning teisest vaatepunktist õigust vaatlevad.

a. Õigus on vabadus üldse. Juba antiik kirjanduse juures oli see vaade. Iseäranis aga XVII, XVIII ja XIX a.s. algul oli ta maksvaks vaateks. Õigus pole muud kui vabaduse garantii, mõõt, aga seaduse kaudu kindlustakse õiguse subjektile teatav sfäär, kus vabalt võib talitada, kuhu teised ei tohi tungida. Nüüd on need vaated kõrvale heidetud. (Trybetzkoy).

Ühest küljest on see teooria õige, kuid ta ei seleta kõike. On kõrvale jäetud, et õigustuse puhul peab ka kohustud isik olema. Aga õiguse suhe on just sellepärast pähtis.

See kohustuse element ei saa siin väljendust leida. Selle vabaduse seisukohalt on raske seletada ka teisi, elemente. Näituseks mis on õiguse objekt. Objektide normide kaudu saab omandusõigus. Kuid normi põhjal saab vabadus piiratud. Objektiivset õigust aga ei maara

vabaduse piire. Peale selle, et vabaduse teooria õiguse mõiste elomendid seletamata jätab, ei valgusta ta ka mitte tervet rida õiguse funktsiooni. Näituseks pädagoogika mis loob rahu ühiskonnas. Õiguse kaudu määratakse vaimlist produktsiooni, jagatakse väärtused, luuakse uued, kaitsetakse jne. Oma vaatluse aluseks on võtnud ainult üksiku ja ühiskonna kaitse funktsiooni.

b. Huvide kaitse või piiride funktsioon. Õigus pole muud, kui eluliste nõuete kaitse, teiselt poolt huvide ja nõuete rahuldamine. See on õiguse väheteeoria. Sophistide vaadete järele on õiguse valitseja huvide kaitse. Rooma juristid: selle ja selle huvi tarvit on see ja see õiguse norm.

Isearandis leidis süvendamist XIX a.s. materjalistlise filosoofia poolt. Erve ilma esitab selle järele materjaalselt. Jhering-õigus pole muud, kui iseäraline abinõu iga õiguse subjektile tema tarvete rahuldamiseks. Õigus on pantseriks, huvide kaitsjaks. Vene juristid: Murovtseff ja Karkunoff katsusid seda teooriat motifitseerida. Kuid õigus ei astu igakord huvi kaitseks välja, vaid selle vastu võtab elu ja vabaduse, kuid ehk küll mitte absoluutselt on see vaade siiski mõõdukas. Ühiskonnas on isikul ja gruppel omad huvid. Ühiskond esitab huvide kompleksi.

Et huviseid rahuldada, on tarvis igale huvile piirid tõmmata, laetrid määrata, kus võib oma huvi rahuldada. See huvide piiri tõmbaja ongi õigus, näitab, kus ühe huvi lõpeb ja teise algab.

See teooria sisaldab samu puudusi, kui eelminegi. Ta räägib ainult huvide piiramisest, õiguse subjektist, jätab aga kõrgemale õiguse objekti objekti õiguse, mida esitab eneses õiguse kohustus, mida huvide rahuldamine toob. Üksik funktsioon- väärtuse jagamine funktsioon on teooria aluseks võetud, ja sellest tekase järeldusi. (See on indiviidi või kollektiivi kaitse). Samu puudusi sisaldavad ka teised õpetused. Köhleri -õigus on kultuuri fakt. Sarais-õiguse kaudu luuakse kord ja rahu ühiskonnas. Teised-õigused on edenemine abinõu, kõlbluse miinimum. Kõik lähevad siin ainult ühest õiguse funktsioonist välja, ja teevad sest järeldusi õiguse kohta.

Kõik õpetusi õiguse kohta kokkuvõttes võime öelda. Kõik nad katsuvad seletada õiguse üksikuid funktsioone; nad ei seltsa kõiki nähtusi, mida õiguseks peetakse. Ühed vähem, teised enam, aga kõike mitte.

On nagu tuletormid, suurema ehk vähema raadiusega. Puudus - ei suuda küllalt valgustada.

11 OSA.

ÕIGUSE OBJEKTIVEERIMINE (objektiivne õig)

1. PEATÜKK.

ÕIGUSE KUJUNEMINE.

§ 27.

L O O M U L I K Õ I G U S (õiglus).

Nägime, et õigustus ja kohustus, mis valiste norme peale rajatud, nimetatakse **p o s i t i i v s e i k s** mis seesmise tunde peale-õiguslisteks. Kõige pealt tuleb kindlaks teha, kas on seesmine stöekspidamist, mille peale õigustust ja kohustust rajatakse.

Teiste sõnadega - kas on õiglust? Siin tuleb niisuguste teooriatega tegemist teha. Kuid võib jagada kahte kategooriasse. I. läheb välja vaatepunktist, mis täielikult eitatakse naturaals õigust. (õiglust), olemasolu, kui juriidilist nähtust. Need on negatiivsed teooriad.

2. Õiglus on olemas. Nende teooriate aru määramine läheb lahku; neid niinetakse positiivseks.

a. Negatiivsed teooriad.

Nende üldine sisu seisab selles, et õiglust loomulikult õigust pole kusagil. Kõik need seltused, mis räägivad õiglus, olla ekslikud ja põhjendamata ettekujutused. Negatiivsed teooriad näitavad ajaloolist teatavat järjekindlust üles. Nad on sarnased pea igas ajajargus. Ajalooline ülevaade nende lähemat tutvust on järgmine:

Kõige peält võime Greeka vanemate filosoofide -sophistide juures leida, näidet: iga inimese õigus ja õiglus üldse on üksiku isiku arusaamine, tema enese mõõt.

See, mis ühele õiglus, pole seda teisele mitte. Õiglus ei või vaadata üldise ühtlase nähtusena.

Sama negatiivseid arusaamisi õigluse iseloomu kohta leiame Rooma juristide juures. Nad ei asu siiski mitte negatiivses hindamises sarnasse järsult eitavasse seisukohta, nagu sophistid. Samuti leiame loomulikus õiguses vastaseid keskajal.

Tuakse ette, et õiglus pole mitte loomulik nähtus, vaid saatana pettuse avaldus, ehk ühe isiku valjamõeldus, et naatriile paha teha, ehk valitsevat kihti kaitsta. Kanonistid ja legitistid (kujunesid loomuliku õiguse teooria suuremaiks vastaseks) sellega ei eita õigluse olemasolu. Kõige paaletungivamaks loomulik õigus kujunes XIX a. s. Esimesel poolel hakati arvama, et kõik ühiskondlased ja riiklised ideaalid on valed; tühised arvamised ainult; Mingit õiglust pole juriidilisest vaatekohast vaadeldes. Õiglus surutakse õiguse teaduse piirest välja. Tegemist tehakse ainult selle õigusega, mis normes väljendust leiab. XIX a. s. jurisprudents, olles dogmaatiline ajalooline, katsus näidata, et on olemas loomulik õigus. Õiglus mis seisab väljaspool antud seadusi. Berghaus (endine artu professor) ütleb, et õiglust on kindlaks tegemata; nii pole tal vaartust õiguses.

Õigustused ja kohustused maksavad ikka, seepaale vaatamata, kas nad on õiglusega kooskõlas või mitte. Vana, naiivne põhjendamata seletus-jurist pidada kaega looma õigluse idee paale. Kuid Berghaus on sunnitud tunnistama, et igal maal tekivad käsitused, mis rajanevad õigluse ideede paale. Savigny ja Puchta. Viimane katsub oemaldada iganend vaateid. XIX a. s. ajalooline ja dogmaatiline jurisprudents hakkab uurima neid ajaloolisi norme, mis olmas olid, aksvaid, positiivseid norme muudetakse. Seadusandluses käsitakse juristi käest nõu.

Seaduses peavad vastama õigluse tundele. Sihikindlalt ajaloolist jurisprudentsi arendades, oldi sunnit õiguse poliitikaga tegemist tegema, ja tahtes järjekindl olla, pidati teda muutama maksva õigluse alusel. ga seadus on fektadefaktide ja põhjuste sunnitud. Kui hakata uurima normide tekkimist, nahakse, et nad on sündinud õigluse tunde põhjal. Naeme mitmeid patteisid, ühed peavad neid õigeks, teised mitte. Nii naeme, et on tegemist paljude nähtustega. Siin on 3 asjaolu, et XIX a. s. jurisprudents end revideerina hakkas.

Tekkis päevakorraks sotsiaal küsimus. On terve ride niisuguseid nõudeid, mis sotsiaal pinna all kokku võetakse. Juristid dogmaatikerid püüdsid selle sotsiaal küsimuse kohta kurdiks jääda. Oldi ajalooliselt pimedad, jäeti välja, mis puntub majandusteadlaste valda.

Kuid tegelikult elu näitas, et ei saa kõrvale puigelda, ei saa olla ükskõikne, indifferent. Oldi seadusandluse; dogmaatikerite; jurisprudentsi juure. Tahes ehk tahtmata oldi sunnitud küsimuse paale, mida majanduslikult nimetakse, müüd teisest-sotsiaal seisukohast va. tame, ja saält küljest neid harutama.

Õigusteadlased pidid vaatama seadusi, mis olid loodud emade alaealiste, jne. kaitseks. Uhes sellega oli XIX a. s. jurisprudentsi ainult ajaloolise dogmaatilise seisukoha kõrvale jätnud ja uue välja juure jõudnud.

XLX lõpul XX a.s. lävel naeme uut tendentsi, uut voolu. Hakavad hääled kuuldavale tulema, et päale positiivse maksvate seaduse on veel midagi loomulik õigus ehk õiglus. See on loomulik õigus renessanci ajajärgul. Saksa proffessor Stammler ja Vene proffessor Petrashitzky jõuavad õigluse mõiste jaotamisele.

Stammler läheb välja Kanti filosoofiast. Kant arvab, et inimese teadvuses on kahte moodi üleelamisi. Esimesed, mis on saadud praktiliste katsete, teised vaimlise tegevuse läbi. Stammleri järele on õigus ja õigluse tunne samuti inimese konstitutsiooni kinntitud. Õiglus ei esine muuna, kui omaparase mõttekäigu läbi saadud mõistena, mitte mingi psühholoogilise nähtusena. Inimese pääajus tuleb ilmsiks mingi loogiline operatsioon. Iseäralise loogilise seaduse tõttu leitakse õiglase õigus. See õiglase (õige) õigus pole muud, kui loomulik õigus ehk õiglus. See on tuntus teooria. Petrashitzky läheb puht psühholoogilisest eksperimentaalsest vaatepunktist välja. Inimene rajab oma õigustust oma välispidise fakti päale. Need positiivsed õiguslised üleelamised, teised üleelamised rajanevad iseäralise õigluse emotsiooni päale. On olemas intuiitiivne õigus, ja see pole muud, kui teise väljendus sest samast õigusest, mida Stammler õiguseks õigus nimetas. Nagu näeme, tekkis loomulik õigus renessanci XLX a.s. Lõpu otsus, mille juure on jõutud, on iikka jaatav, ükskõik, mis nime la loomulik õigus ei kannu.

b. Positiivsed teooriad.

Päale säaduste, määruste ja komeõiguse olevat veel terve rida teisi reeglid kohustavad, mis inimesel juba tema olemisega automaatselt on sisse pandud.

His puutub Greeka filosoofesse, siis tuleb tahelpanu pöörata Stoa ja Plato päale. Plato filosoofilise ilmavaate järele on 2 ilma: reaalne ja ideaalne. Need pole mitte seotud üksteisega.

Olevat jaam, kus ühest ja teisest tulevad rongid kokku saavad. Seks jaamaks on inimene. Eo ipso on arvamine teisest, ideaalsest ilmast.

Seaduse teel saavutakse reaalseid nähtusi. Kuid päale selle on veel olemas südametunnistus, mis Plato arvamise järele on nähtuseks, mis ideaalsest ilmast on tulnud. Päale positiivsete nähtuste on olemas teine nähtus, see on õ i g l u s .

Siin on siis välispidine õiguse ja õigluse vahe seotud. Teisest seisukohast katsuvad seda küsimust lahendada mitmed filosoofid, kes Stoa kooli kuulusid. Tuleb avalikuks universaalne mõistusratio, millega ei saada aru kõigist ilma nähtusist. Kuid inimesel on osake sest, ta leiab et ühiskonda on tarvis nii ehk teisiti korraldada seaduse läbi. Inimese mõistuse produkt ongi seadused. On olemas nähtusi, mille väljendamiseks inimene ei pruugi oma mõistust pingutada.

Võime leida ka nähtusi, mis omased mitte ükski inimese, vaid ka loomile. Iseenesest on nad arusaadavad, ilma et pruugitakse nende kohta seadust anda, ja kui annavadki, siis asuvad nad ikkagi antud määruste pääl. Nii on ka nende vaate järele 2te sugu määrusi, mille päale õigustust ja kohustust võib rajada: positiivne õigus ja teine irreaalne, väljaspool inimese mõistust seisev õigus.

Roomlased ei loonud iseäralist teooriat loomuliku õiguse suhtes. Cicero seisis Stoa kooli mõju all. Ulpiaan ja teised enam spetsialistid.

Rooma juristid seisis rõnken Plato mõju all. Olevat olemas eriline alaline tahtmine anda iga ühele oma õigust. See tahtmine esitab õigluse mõistet.

See alaline, igavene tahtmine ei ole üksiku isiku seotud. 3as liik: Rooma juristi arvamisi esitab eklektilisi valjavõtteid ühest ja teisest vaatepunktist.

Looduses olla märgata omaseid joone ehk üldisi nähtusi inimese ja loomel. Nad nimetavas seda kõigile õhävustele omast õigust ins naturale' seks. Siite tekkis veel juure nähtus ristiusu näol.

Päiblis ja mujal leiame märkusi, et Jehoova määrab inimese saatuso. Loomulikõigus kristlise ilmavaate järele on eriline tahteavaldus, mis Jehoova poolt ilmsiks tuleb. Corpus juris'es, seletakse, et loomulik õigus on jumalik, igavene ja muutmatu.

Nii näeme antiik ilmas mitmesuguseid vaateid loomuliku õiguse suhtes. Keskaja juristid ei loonud midagi uut. Põhjendasid omi arvamisi Greeka filosoofia, Rooma juristid ja pühakirja paale. Leiame seletusi, et loomulik õigus on olemas, 2. Loomulik õigus avaldab end tahtmises, ja 3. esitab ta jumalikkude tahtmist, mis inimese juures ilmiks tuleb. Sarnane teoloogiline vaade kestis kuni XVI, XVII a.s. lõpuni.

Siis katsutakse mõistuse läbi kõike nähtusi selgitada. Ratsionalistlikes filosoofias katsuti leida aksiom, millest väljamined nähtusi deduktiivselt katsutakse seletada (näituseks geometrias väljamined väiksest aksiomist luuakse hulga tõdesid). Mõned loodus õiguse õpetuse esitajad katsisid näidata, et aksiomina tuleb võtta inimese tervet seltskondlist läbikaimise järele, mis toob kaasa antavate seaduste olemasolu, mis määravad inimese vahekorra. Paale nende on terve rida määrusi, mis on seesmised, ilma andmata.

Teise õpetuse lähtekohaks võetakse inimese egoistlik ilme. Inimene tahab teiste kaest väärtusi võtta. Ta olkes oma natuuri poolest hunt omasugustele (homo homini lupus est). Et korraldus vahekorrad oleks, seks ongi seadusandlus.

Neid erilisi määrusi annab võim üks neile kasutada. Paale nende on seadusi, mida inimene pole annud seaduse andja kätte. Ta on jätnud enesele kodaniku vabadused, see on loomulik õiguse, mida ei või kunagi seaduses piirata; ta on alalt ühenduses inimesega. Ta on tugevam õigus kui, seda ükski seaduseandja võib anda.

astavate õpetuste poolehoidjad tegid neist vaadetest mitmeid järeldusi. Ühed peatakse monarki alla paenutama. Rousseau-rahvas ise peab seadusandlusest osa võtma, jne.

Asi läks nii kaugel, et maksvaid seadusi tähelegi ei pandud. Uuriti ainult loomuliku õigust ja selle kohta kirjutati terve rida töid. XVII a.s. lõpul, ja XVIII a.s. toime pandud revolutsiooni liikmed tekisid just loomuliku õiguse õpetuse mõjul. Mis XVIII a.s. lõpul loodi õiguse põhjal tiivustud oliidlanges XIX a.s. algul kokku. Selle a.s. algus tõi kaasa poliitilise reaktsiooni, ja reaktsiooni ka õpetuses.

XIX a.s. teisel poolel ja XX a.s. hakkati avalduma arusaamine loomuliku õiguse arusaamisest. On märgata jällegi loomuliku õiguse renessanci ühel ja teisel määril.

Nii lahkuminevad, kui need õpetused ka on, siiski näeme neis omapärrast sisu. Ara heites üksikute õpetuste isearaldused, jaab järgi näituseks Stoalaste juures üleelamine, mida nemadki eitada ei saa.

Plato juures tõendus, et on tõetundmine, tahtmine, mida võime õiguseks ni etada, jne.

Keskaja õpetusi võime eitada, et Jumal ilma juhib, kuid leiame ikkagi seletusi, et on olemas määrusi, arusaamise õigustus ja kohustus, mis mitte seaduses pole kindlaks määratud. Sama leiame ka loodus õpetuses. Jättes kõrvale, kas inimene on sotsiaalne apetiit, kas ta on hunt oma ligemisele, kas ta on kunagi täiesti vaba olnud, jaab ikkagi kindlaks et on olemas õigustus ja kohustus, mida inimene oma seesmine läbielamise, tõenduse paale rajavad.

Ka praegusaja tähtsam õigusteadlaste juures leiame, et norme rajatakse seesmise tunde paale.

c. loomuliku õiguse (õiglus) tähendus).

Et loomulik õigus olemas on, ei pruugimeie salata. Tema olemas olnu saab enda ja teiste juures katseliselt tõendada. Võime öelda-see pole õiglane, nii enese kui teiste juures. Õiglus kui hingeelulise nähtuse olemasolu ei saa me eitada. Kui suur tähendus on neil seesmistes üleelamustes õigustuse ja kohustuse paale, ja kas on tarvis hingelise üleelamise paale tahelpanu juhti, eriti juristil? Omal ajal tõendasime

et kõik need nahtused, mis sotsiaalsed on, lähevad välja inimese üleelamustest, ehk sotsiaalseist.

Positiivne õigus pole muud, kui teatavad üleelamused, mille põhjal sunnitakse inimest teatava reeglite järel elama. Üleelamine saab teatavaks üleelamine normiks enesele kui ka teistele. Siit tahetakse teda kõigi kohta kohustavaks teha. Seda saadakse ainult siis, kui luuakse vastav positiivne määrus. Nii tahab õigus kujuneda positiivse antud määruses. Näituseks kui väikse lapse käest vanem vend mänguasja ära võtab, siis ta tunneb, et vend on õiglusvastast tulitanud; minnakse ise juure, et see positiivse määruse annaks.

Võime öelda: 1. Õigluse esimene ja tähtsam funktsioon on loov, produtseeriv funktsioon, nagu seda seosmine tunne ettekirjutab.

Õigus on positiivse õiguse isa. Poliitilised parteid tahavad ka õigluse üleelamist positiivseks õiguseks muuta. Seks korjatakse paid, mõtteosalisi. Iga partei tahab luua õigust, mis tema õigluse teadvusele vastaks. Õigus on nii loov ja produtseeriv faktor. 2. Iga õigluse funktsioon on alalhoidev, konserveeriv. Positiivne õigus peab ühiskonna poolt haakskiihtmist ja õigekstunnistamist leidma. Ta peab õiglaseks tunnistud saama enamuse poolt. Naeme, et ainult niikaua võib norm püsida, kui ta õigluse alusele rajaneb;

3. Loomise õiguse 3-as funktsioon on hävitav, kuineeriv võim. Iga maksva seaduse kohta võidakse haaks kriitvalt, või hukkamõistvalt, või indifferentselt otsust avaldada. Kui õigluse tunne määrust õigeks peab, siis püsib ta ja on kaitstud.

Vastasel korral aga tahab ta uut asemele panna, senist aga hävitada. Kui uut ei asetata, siis ainult hävitakse. Terve positiivse õiguse saatus oleneb ainult tahva õigluse üleelamisest. Mingi Joud ei päästa vastaval kooral maksvat õigust. Selle tõttu on arusaadav Eesti põhiseaduse sissejuhatuses 1 osa: tahetakse luua riiki, mis vastaks õigustuse ja kohustuse üleelamusele, mis rahva seas olemas, mis rajatud, õig.

Tõuseb küsimus, kas pole sest küllalt, kui me oma tööpidamise järel talitame, ilma valiste määrusteta? Selle kohta on jaatavaid ning eitavaid vaateid. Anarhistilised õpetused jaatavad. Need õpetused jagunevad 2-te liiki: Absoluutsed anarhistilised õpetused seletavad, et aitab õiglusest küllalt. Inimese südametunnistuses on õiglustunne. Selle järele peavad inimesed talitama, mingit positiivset määrust pole tarvis (Tolstoi-las inimesed olla evangeeliumi vaimust labiimbunud). Teised, relatiivsed anarhistilised õpetused ei esita sarnast järele eitavat seisukohta. Õigus on päätegur inimeste vahelkordade kujunemisel, kuid nende arvamise järel inimesed võiksid kokkuleppe teel positiivseid määrusi tarvitada. Ei tohi olla aga asutusi, mis määrusi päle suruvad, mida õigeks peavad. Kas on aga võimalik ühiskonda nii korraldada nagu absoluutsed ja relatiivsed õpetused seda arvavad? Selle päle tuleb eitavalt vastata.

Nägime, et õigusel ühiskonnas mitmed funktsioonid täita. Kui nende funktsioonide seisukohast vaadata, tuleb küsida, kas õigus sundab neid ülesandeid täita. Tahes ehk tahtmata tekiavad rahulolematad vastolud, mis lõpuks ka tegudes avalikuks tulevad. Ühiskonna rahu oleks hävitud.

Ka kokkuleppel tehtud positiivseist määrusist pole küllalt. Nii tähtis kui õigus ka on, on teda üksi siiski vähe.

Absoluutsed anarhistilised õpetused lähevad sellest välja, et ainult õigluse päle rajades omi vahetordi, ühiskond võiks seista. Absoluutsed kui ka relatiivsed anarhistilised õpetused ei või vastuvõtmist leida. -1. Nad jätavad kõrvale need funktsioonid, mida õiguse peale ühiskonnas täitma, -ühiskonna korra ja rahu alalhoidmiseks.

Kui kõik hakkavad oma õigluse järel talitama, tõuseksid konfliktid õigustuse ja kohustuse vahel, mille tõttu ühiskonnas oleks korralagedus. Õiguse funktsioon seisib veel selles, et väärtuste jagamine on, ühele jaetakse, teiselt võetakse.

Tõsisest väärtuste jagamisest ei või juttu olla, kui seda ainult inimese seesmise aratundmise järele toimetakse. Siit tuleme otsusele, et looduslikes õiguses ei saa kõiki funktsioone täita, mida taidab õigus.

2. Relatiivsed anarhistlised õpetused on enam õiged. Elu näitab, et võib olla ühiskond, kus korraldatakse kokkuleppe teel õigluse vahetkordi. Praeguses rahvusvahelises õiguses on kõik rajatud kokkuleppe norme peale.

Ajalugu näitab, et kokkuleppe maksis suhetes, mida praegu enam ei ole. Ennem olid vahekorrad kindlaks määratud vasalli ja senjööri, korporatsioonide, gildede, linnade, jne. vahel. Need anarhistlised väärtused ei loo siin midagi uut. Ajalooliselt ja ka praegu on see osalt püsimas. Panime tähele, et õigustuse ja kohustuse kaudu luuakse ühiskondline võim.

Ta iseloom seisab selles, et teatava ühiskonna liikmele antakse suurem ehk vähem võim ühiskonna nimel toimetada. Peab olema võim, ja peavad olema isikud, kes rikutud seisukorda jälle parandaksid. Ilma selleta poleks ühiskond mõeldav. Kui õigustus ja kohustus ainult kokkuleppe peale rajanevad, oleksid grupilised, suveraansed kokkulepped, mis teisele ka kahjulikud võivad olla, ja nii kokkupõrgeteks põhjust annaksid. Relatiivsed õpetused pole mitte nii absoluutselt läbi viidavad praegusaja inimkonna seisukorra juures. Peab olema ühiskonnas peale seesmise õiguse tunne norme veel niisugused normid, mis enam-vähem ühesarnased ja kõigile annaks juhtnööre ülespidamiseks.

§ 28.

OBJEKTIIVSE ÕIGUSE ALL IKAIST ÜLDSE.

Objektiivse ehk positiivse õiguse all mõtleme kõiki neid norme, mis ühiskonnas olemas ja mille peale õigustus ja kohustus rajatakse. Selle definitsiooni üksikuid elemente paneme nüüd tähele. Objektiivne õigus esitab eneses teatava kogu norme.

Norme all mõtleme juhtnööre, mille põhjal isikud peavad talitama. Normid on väga mitmesuguste sihtide tarvis. Nad näitavad kuidas otsustarvet kõige kergemini kätte võiks saada, võime neid seepärast otsustarve normeks nimeta. Peale nende on veel sarnaseid norme, mis otsustarvet eneses ei sisalda. Neid võib jagada 2te liiki: 1. puhtteoreetilised normid, mis mingit tõde peavad tabama (2.2-4). Nad lähevad eelmistest, praktilistest normest ainult seepoolest lahku, et siin ei taheta mitte tagajärge, otstarvet saavutada, vaid ainult konstateeritakse tõsiasi, ja sel on omad teaduslikud väärtused.

2. Kõlblised normid. Neis ei pruugi kohe otstarvet olla. Näituseks varastada on otstarveline, kõlbline normega keeleab seda. On olemas ühiseid jooni kõlblisi norme ja teiste norme vahel norme juures peat ka otstarvet silmas pidama. Näituseks kui keegi hakkab tapma, varastama siis ütleme, et see inimene ei tee hästi, ta ei talita mitte teatavate reeglite põhjal.

Kui ütleme, et 2.2-4, siis ei kähtle keegi selle juures. Teoreetilise normi isearaldus seisab teaduslikmaksvuses. Samuti seisab ka kõlblise normi iseloom tema üldmaksvuses. Kõlbline norm jaguneb veel 2te liiki: 1. ühed, mis meie peale ainult kohustusi panevad; 2. teised üksi ei kohusta mitte isikuid vaid annavad ka õigust. Need viimaseid nimetakse õiguslisteks normeks (juriidilised normid).

Nii oleme kindlaks teinud objektiivse õiguse elemendid, Miks nimetatakse neid õiguslisteks normeks objektiivse õiguses ja positiivseks?

a. Objektiivne õigus.

Belmises § nägime, et ühiskondlisel grupil on olemas tunne, mis on õige, ja mis mitte.

Sisemine üleelamine püüab välispidist avaldusvormi leida, püüab valjendada, et õigus muutuks positiivseks õiguseks. Seda protsessi ennast nimetakse õiguse objektivoerimiseks. Objektivne õigus on niivõrd välja läinud inimese sisemusest, psühholoogilise üleelamusest. On muutunud väliseks normiks-objektiveks õiguseks. Õiguse objekti viise nimetakse õiguse allikaiks. Õiguse allikate all mõtleme neid norme ja viise, mille kaudu ühiskonnas olevad isikud omi õigustusi ja kohustusi rajavad. Sõna allikas esitavad eneses piltlikku ütelist, ja nad jooksevad nagu välja sotsiaalsest hingeolust, nagu vesi maaalusest sügavusest. Õiguse allikate all mõtleme objektive õiguse kujunemist ja lõppemist. Sõna positiivne õigus tarvitakse sagedasti objektive õiguse asemel. Üldiselt tähendavad nad sedasama.

Iga objektive õiguse norm on teatava kohale paigutatud-positiiveeritud. Positiivse õiguse all mõeldakse aga kitsam rida norme, mida objektives õiguses näeme. Mitte kõik objektive õiguse normid ei leia ühiskonnas vastuvõtmist, näituseks kusagil röövlisõjas objektive õigus.

Positiivsed õigused on niisuguste objektive õiguste normide kogu, mis terve ühiskonna poolt on tunnustatud ja väljendust on leidnud, mida ametlisteks õigusteks nimetakse. Ametlist õigust nimetakse sagedasti positiivseks õiguseks.

Tuleb vaadata iga positiivset normi lähemalt iseloomu, mis üksikasjast nad koos seisavad, kui palju nad maksavad ajas ning ruumis. Enne kui üksikasjasse läheme, tuleb vaadata positiivse õiguse allikaid-mis viisil need positiivsed õigused normid tekivad. Allikaid tuleb jagada 2te algkategoriasse: tuletud ehk dervatiivsed ja ürgallikad, ehk orginaarsed.

1. dervatiivsete allikate all mõtleme niisugust positiivse õiguse kujunemist, kus eelmises normis on juba tähendatud, kuidas järgmist määrust tuleb luua.

Näituseks Eesti riigikogu annab määrusi välja põhiseaduse järele. Nii palju, kui maksev positiivne õigus lubab, niipalju võib ka seadus välja anda.

2. Ürgallikad. Me näeme nahtusi, kus eelmised normid kõrvale jätetakse, näituseks revolutsiooni aegu. Nii võivad objektive õiguses allikas olla niisugused normid, mis eelmistes normides mitte ära näeratud pole.

Hakatakse looma oma õigust. Dervini allikad olid aga niisugused, kus vastavad normid ainult niipalju väljendust võisid leida, kui palju endises normis ettenähtud olid.

b. K o m b e õ i g u s .

Kombeõiguse all mõtleme niisugust objektive õiguse norme, mis avaldavad korduvaid, õiguslikes tähtsais tegudes.

Sellest deffiniitsioonist järgneb, et kombeõigus esineb ainult ühe liigina objektives õiguses. Kombeõiguse iseäraline tundemärk on selles, et ta tuleb avalikuks tegudes. Ta ei ilmu mitte seadustes, ka mitte administratiiv aktide näol, ühe sõnaga mitte kirjutud akte näol. Ta on *in non scriptum*. Kui tahame kombeõigust kindlaks teha, peame tegusid tähele panema. Tegusid saadetakse palju korda, kuid mitte kõigis ei tule kombeõiguslisi norme nähtavale. Kõige päält nõutakse et tegu korduv oleks sest üksainus tegu ei avalda kombeõiguse normi. Korduv teo all mõeldakse tegu, mis mitte ainult mitu korda on tekkinud, vaid ka mis ühetaolisel eeldusel, identiliselt on korda saadetud, näituseks vanades kombeõiguslistes maades paneme tähele, et vaenastepäätungimisel suguharu päälük suguharu vanemad nõupidamisele kokku kutsub. Kui see korduvalt sünnib, siis on see kombeõigusline norm. Nestori "Letopisis" räägitakse, et vürst läks makse võtma oma sugukonda, ehk teinekord saatis sinna oma asemiku (diuni). Kuid tähendusi me selle kohta ei tea.

Et aga Nestori raamatus mitu korda selle kohta määrusi on tehtud, võime järeldusi teha kombeõigusliste normide kohta. - Vürst pidas ise kohtu, kohut peeti koha pääl, jne. Kombeõigus tehti avalikaks mitte selleks määratud akte ehk kirjalikude seletuste läbi, vaid korduvaid tegudes. Kuid siit ei tule järeldada, et kõik korduvad teod sisaldavad kombeõiguslisi norme. Iga norm mis õigustab teatavat tegu korda saata ehk mitte nimetatud juriidilisteks normeks. Iga tegu aga ei anna kohustusi ja õigustusi.

Kombeõiguslised normid on siis, niisugused, mis ilmuvad korduvais ja juriidilise tähtsaks tunnistuse tegudes.

Need seletused kombeõiguse kohta pole mitte üldtunnistused. On katsutud leida teisi tunnistusi.

XVII ja XVIII a.s. vürsti ja keisririigi ajal katuati kombeõiguse olemasolu kindlaks määrata.

Ainult niipalju kui kuningas lubas, on kombeõiguses maksev. Kuid siiski oli palju norme (expressis verbis), mis selle alla ei käinud.

Siis tõeldi, et kuninga tasa on sellega nõus. Kuninga lubamine võis avalik ja tasane olla. Enne oli kombeõigus paaallikaks, millest objektiivne õigus tekkis. Müüd katsus absoluutne riik seaduseandlust oma kätte võtta.

XVII ja XVIII a.s. definitsoonis näeme veel terve rida teisi nõudeid-rekvisiite: 1. Tegu peab korduv olema; 2. juriidiliselt tähtis; 3. inimese tahtmisest väljakasvanud; 4. kasulik; 5. sunduslik kõigile. Need rekvisiidid olid väga kindlusetud: kohtunikule jäi võimalus kõrvaldada kombeõigusest, mis neile ei meeldinud.

XIX a.s. ühes Saksa ajaloolise kooli arenemisega muutus vaade kombeõiguse pääle. Seaduseandlust ei peetud enam nii tähtsaks. Kombeõiguse päake vaadeti kui kõige tähtsama seaduse alliku pääle. Kõik teised jäid kõrvalplaanile, on ainult abinõudeks. Kooli vaade-tegu peab korduv olema, juriidilise tähtsusega; kombeõigus peab esitama rahva hinge ja vaimu, ta võib ainult nii palju väljendust leida, kui rahva õiguse tunded-õiguse veened (Rechtsüberzeugung) seda lubavad. Ajalooline kool seletab veel, et kombeõigusline norm on varustud surve tundega-necessitas inris. Inimene tunneb et nii peab õiguma ja mitte teisiti. Et siin sund on, selle vastu ei saa vaielda. Teine asi on, kui palju õiguse veene ja necessitas inris ainult kombeõiguslise normi juures avalikuks tuleb. Siin näeme, et see tuleb avalikuks ka teistes normes. Mis sellesse puutub, et rahva vaimule tähtis osa anti, siis reaalses elus me seda rahva vaimu üksust näha ei saa.

Küll on aga õige, et iga rahva iga ühiskonna gruppi juures tekivad parallelsed üleelamised, ja need tulevad ka õiguslistes nähtustes esile.

Kuid siin ei või ikkagi rahva vaimust raakida.

Kombeõigus on selles mõttes kollektiivsele üleelamuste väljendus. Kombeõiguse tekkimise eel käib mingi õiguse veene nii kui täistegi nähtuste, ja see veene pole mitte rahva vaimu avaldus, vaid õigemini ühiskonnas olevate paralleelse üleelamuste väljendus.

Kombeõiguse haad ja häivad küljed. Haad küljed on järgmised: 1. Kombeõigus sünnib teatavas rahvakihis eneses. Ta pole kusagile üles tahendul, vaid on rahva sees liikumas. Seega on ta kõigile tuttav. Sagedasti võetakse ta lühikesteks lauseteks-vanäsõnadeks kokku. Need on kergesti meellespeetavad; 2. On muutuv elu enesega, sünnib elava õiguse tunde mõjul. Vanä kõduneb, uus astub asemele. Muutumusaega ei saa kindlaks teha. Sagedasti võivad mad oma juriidilist isetoomu kaotada, kuid tegudes võivad ilmsiks tulla. Nende kahe asjaolu tõttu hindavad mõned toda väga, näituseks roomlaste kombeõiguses on normid mida rahvas isa annab, oma tegude näol, kuna teine seadusandlus rahva volitusel välja antakse.

Kombeõiguse puudusteks peetakse 1. et ta küllalt täpne pole. Sel pole tähtsust, kui ühiskonnas ühesugune seisukord valitsob. Kui aga seisuslised, varanduslised vahed teevad, siis võivad surveabinõud olla,

kaitseta kihi vastu ilmsiks tulla. Nii nõutakse Klltunande seadust kombeõigust kõrvaldamist.

Peale selle võivad igas vallas oma kombeõiguse normid maksa, ja teisi valda sattudes kukuksid õiguse piirkonda, mis sulle täiesti tundmatu. Ta ei saa enam vastata uuema aja nõuetele. Kõige suuremaks puuduseks tuleb pidada, et ta, ehk küll eluga muutuv on, siiski eluga kaasas ei suuga käia.

Liikuvad ühiskondlisele elule ei suuda ka vastata. On tarvidus teise õiguse järele, mis kiiremini omi ülesandeid suudaks täita. Nii on uuemal alal seadusandlus enese kätte võtnud objektiivse õiguse loomise.

§ 29.

SEADUS.

Et kombeõiguses puudusi ette tuleb, siis esineb uuemal ajal seadus õiguse allikana. Seaduse mõiste kohta on lahkuminevaid definitsioone:

1. Üks liik katsub sisulisest küljest väljamina. Siin öeldakse: seadus on üldine norm ja kõigile kohustav. Ta peab sisaldama normi, mis oleks üldine ja kõigile kohustav. Paistab, et see seaduse sisuline definitseerimine õige on, kuid lähemalt vaadates, et seaduses pole võimalik sisu järele määrata. Sisuliselt ei ole seadus üldises mõttes olemas. Näituseks vägede ülemjuhataja annab määruse, et kōsel ei tohi liikuda, jne. Selle määrusega piiratakse kodaniku vabadust terves piirkonnas. Ometi ei saa öelda, et see määrus on seadus. On määrusi ja norme, mis enam kohustavad võivad olla kui seadused. Ehk nad küll üldised on, ei sa da nende kohta öelda, et nad seaduses oleks. Seda ei ütle ka selle definitsiooni poolehoidjad. On terve rida norme, mis mitte üldised pole. Näituseks alaealiste üle, palgatööliste aja määramine; jne. Nii on ka seadusi, mis ainult teatava kodaniku liggi kohta käivad, ehk ainult teatava juhtumise, ühekordse akti tarvis määratud olla. 2. Nende puuduste tõttu on enam läbilõõnud seaduse formaalne definitsioon. Seaduseks nimetakse igat normi, mis seaduseandluse asutuse poolt seadusandlus korras välja antakse.

Siin ei puuduta seaduse sisulist külge. Vormaalse definitsiooni esimene tundemärk seisab selles, et seadus peab välja antud saama seaduseandluse asutuse poolt. Teised pole mitte seadused. Seadusandluse asutus on õigustud seadust välja andma.

Tuleb küsimus, millised on need asutused, kes võivad seadust välja anda. Teoreetiliselt on raske öelda, milline seaduse andja peaks olema.

Seaduse andjaks võib kõige peält üks isik olla. See juhtub enamasti monarch riigis. Teoreetiliselt võib ettekujutada, et ka absoluutselt oleks ühe isiku kätte koondud. Selle vastand: kui terve rahvas seaduse välja annab. Nende kahe võimaluse vahel võime ettekujutada terve rida vahepäälseid. Kollektiivne asutus võib seadust välja anda, mitte üksainus vaid terve rida kollektiivseid asutusi, jne. Napoleon katsus selle eest hoida, et mitte mingi seadusandlus asutus võinu tema kaest ara ei võtaks. Selleparast oli terve rida asutusi. Seadusandluse võimu võib saada valimise, paranduse, sõja tõttu, jne. Mis puutub sisulisse rekvisiitesse, siis ei saa siin üldist põhimõtet üles seada. Seadus võib rahva, kui terviku, samuti ka üksiku isiku peale oma mõju avaldada. Ta võib luua paremaid, või halvemaid arenemise tingimusi. Sarnaseks tööks peab ta terviliselt ette valmistud olema. Esiteks peaks seaduse andja tundma seadusandluse tehnikat, mille kaudu ta annaks teatava mõttele, ideele sarnase kuju, et ta igähele selge oleks.

Ta peab osakana omi mõtteid väljendada, sest seadus ei tohi enama ehk vähemana paista, kui seaduse andja seda mõelnud on. See tehnika pole mitte kergesti kättesaadav. Võime ettekujutada, et jurist võib hästi seadust seletada, kuid seaduse eelnõusid ei oska kokku seada,

ja ümberpöördukt. Siin nõutakse teatavat harjumust, vilumust, ettevalmistust. Meil Bestis tuleb ka seaduse tehnika peale rõhku panna. Senini olid meie juristid ainult seaduse rakendajaks. Seda tehnikat pole ükski seaduse loomise juures tarvis, vaid ka lepingute tegemise juures. Teine nõue. Seadused peavad rahva nõuetele vastama, seks peavad seaduse loojad rahva elu tundma. Sagedasti antakse aga seadusi, mis rahva elunõuetele ei vasta, neile vastukiivad ehk nii komplätseeritud on, et siiski oma ülesannet ei taida.

Teine tundemärk seaduse mõiste formaalseid definitsioone oli, et seadused tulevad välja näd seadusandlises korras.

Seadusandluse asutus võib ka ise norme välja anda, mitte seadusandlises korras ja need pole siis seadused. Milline on see kord, mille järele norme väljaandes, nad seadusandlises kujunevad? Selle peale on väga raske vastata. Naeme, et ka kõige absoluutsemas keisririigis on seadusandluse kord kindlaks määratud. Kõiki neid kordi teoreetilisest seisukohast vaadates, võime neid jagada nelja kõige tahtsamasse (liiki) klassi.

1. Seaduse algatus. Selle all mõtleme niisugust korda, mille tõttu seadusele tema ilme antakse, mida ta peab kandma. Seda ilme andmist nimetatakse seaduse eelnõu kokkuseadmiseks. Kokkuseadjaid isikuid nimetatakse seaduse algatajaks. Seaduse algatamise õigus on ainult teatawail isikuil. Algatamise õiguse ja seaduse eelnõu juures naeme järgmisi asjaolusid: algatamise õigus seisab selles, et wõidakse seaduse eelnõu kokku seada, ja sellel on siis omad juriidilised tagajärjed. Wastawad orgaanid peawad seda vastu wõtma harutuseks.

Teatawa eelnõu kokkuseadmise järele antakse temale teataw kaik. Sel puhul pannakse terve aparat kaima. Kellele antakse see wõim? Tegelikult naeme siin mitmeid omaparaseid korraldusi. Põhimõtteliselt on tarwis: a) et rahwa tahtmine seaduse eelnõus waljendust leiaks. Seepärast oleks häa, kui palju isikuid ses tegewad oleks. Iga kodanikule seda õigust andes, oleks see kõige paremini taidetud; b) Teine nõue on, et see asutus tööga ülekoormatud ei oleks, et ta korralikult töötaks. Tal ei wõi palju eelnõusid olla, ja nad peawad hasti kokkuseatud olema ja tuleb hoida, et ühe küsimuse kohta mitte palju seaduse eelnõusid ei oleks. Nii oleks soowitaw, et seaduse algatus-õigus laialdasel alusel oleks, et kõigi huwid saaks täitmist leida. Kuid teiselt poolt peab see siiski piiratud olema aja kokkuhoidmise ja töö korralikkuse suhtes (Quasstio facti).

2. Teiseks faasiks on seaduse harutamise aste. Tema ülesanne on seadust igakülgselt läbi harutada ja elule wastuwõetawaks teha (occasio legis). Seaduse harutamine on nii harukordselt tahtis. Nagu naeme, on õigusel waga mitmesugused ülesanded täita. Seadus peab neid funktsioone täitma, mis õigusel üldselt täita on. Mitte igakord pole seaduse eesmärk ja pedagoogiline mõju üksteisele wastawad. Seadused ei awlda mitte ükski pedagoogilist ega otsekohest mõju, waid wõiwad ka terve rea kõrwalnähtusi esile kutsuda, mida seadus otsekohes ei awaldanud. Näit. alkohooli keeluseadus mis terve rea kõrwalnähtusi esile wõib tunda. Ehk ühe ametnikke klassi palka tõstetakse, tagajärg on, et sinna paljud tahawad saada, walik on suur, paremad jõud lahewad sinna ära. Nii on iga seadus sihitud lahema ja kaugema otstarbe peale. Peale selle on tal oma pedagoogiline mõju. On waga tarwilik, et seaduse harutamisel kõiki kõrwalnähtusi ette näha ja hinnata, muidu wõiwad kurwad tagajärjed olla. Sellest on weel wähe. Omal ajal naeme, et seadus on positiivse õiguse hallikaks ja peab waljendama rahwa õiguslisi nõudeid. Seaduseandja peab oskama tabada kõiki õiguslisi üleelamusi ühiskonnas ja neid kristalliseerima. Seadusandja, andes seadusi, mis pole kooskõlas rahwa õigluse tundega, ei taida neid funktsioone, mis ta täitma peab. Ta wahendab oma autoriteeti ja seaduse mõju. Seaduse igakülgselt läbiharutamine toob kaasa ajaraiskamist ja suurt energia kulutust, kuid see kõik kaalub wähe selle kõrwal, mis kasu ta siis toob. See põhjalik läbiharutamine on kõige tahtsam seadusandlise

akti juures. Muidu oleks seadusel laastavad tagajärjed. Seadus on enamasti kaugema aja päälle määratud, vahel isegi aastasadadeks. Kõik need asjaolud toovad kaasa, et seaduse harutamine mitte ühe isiku ehk asutuse kaes ei oleks, vaid mitme. Ka absoluutses keiserriigis püüab keiser hoida, et mitte kergemeelseid ja halbu seadusi ei saaks antud. Säär on terve rida ametnikke ja asutusi, kes enne seaduse eelnõud läbi harutavad, kui neid keisri poolt kinnitatakse. Praegustes demokraatlistes riikides on seadus-andline võim rahwa käes.

Seaduse harutus jaguneb 3-eks ossa. Esimene lugemine seisab seaduse põhimõttelises hindamises. Katsutakse leida seaduse üldine põhimõte, ei harutata mitte üksikute §-de üle. Kuid võidakse puudutada, aga ainult niipalju, kui palju ta seaduse üldise laadi kohta mõjuv on. Siin vaadatakse seadust tervikuna.

2. Kui esimene lugemine üldise põhimõtte seisukohast seaduses on vastu võetud, minnakse üle teisele lugemisele. Siin jaetakse kõrvale üldine idee. Vaadatakse seaduse üksikute osade, §-de kampa läbi. Teoreetilisest seisukohast võiksime öelda, et seadus peaks võimalikult üksikasjaliselt, kõige vähemate osade järele harutama. Kuid mitte iga seaduse juures ei saa sarnast täpset, ühekülgselt vaatlemist teha. Mõni kodeks võib sisaldada hulga üksikuid norme; kui veel silmas pidada, et seaduse harutajad mitte juristid pole, siis võib üksikasjaline harutamine seadusele hädaltlikuks saada. Üldse peab muutmisega väga ettevaatlik olema, sest ühe sõna muutmise võib seadusele teise mõtte anda. 3. kui II-ndal lugemisel seadus enam vähem üksikasjaliselt läbivaadatud on, ja tervilised parandused tehtud, siis minnakse 3-da lugemise juure üle. 3-as lugemine on umbes sama mis 2-nd.

Tahetakse seaduse punkti harutajale veel võimalust anda selgusele jõuda, mis tema ehk vastane kaitsemine. Kõige pealt võidakse 3-dal lugemisel seadust veel üldise harutuse alla võtta. Kuid harilikult seda ei tehta. Pää tegevus kontsentreerib veel üksikasjalisse harutamisse.

Ka siin võidakse veel parandusi teha, seaduse nimese täiendamise mõttes on see tarvilik. Siin võiks siis aga ka negatiivsed tagajärjed olla. Seadusse võiks sisse sattuda mõned ettepanekud, mis mitte seaduse eelnõu kokkuseadmisel ega I ja II lugemise harutusel poleks olnud.

Seepärast ei või uusi ettepanekuid teha, lubatakse ainult parandusi teha neis suhtes, mis I ja II lugemisel on tehtud. See on siis enam piiratud harutamine.

Praegusel ajal võib seaduse andmine ühe asutuse käes olla, nagu seda näeme tiikses, kus ühe kojaline parlament, ja kahe ehk ka kolme asutuse käes. Lugemised ei sünni mitte ühes asutuses, vaid eksimiste ärahoidmiseks on seks määratud mitmesugused eelkomisjonid. Seadus läheb kõige enne komisjoni, kus moodustakse veel alamkomisjonid. Neis töötakse eelnõu eelpool; hendid korras läbi. Kuid üks asutus võib teatavas asjas väga kompetentne olla, teises mitte. Siis võidakse seaduse eelnõu veel teisesse komisjonesse anda. Näituseks rahaasjanduse, redaktsiooni, komisjoni, jne. Säär määratakse jälle omad alamkomisjonid. Kuid seaduse eelnõu neid kõigis igakülgselt on läbi sõelatud, siis läheb ta parlamendi avalikul istangul harutuse alla.

3. Järgmiseks astmeks on s e a d u s e k i n n i t a m i n e, mis on viimane sisuline harutamine. Seda tehakse iseäralise akti kaudu. Seaduse harutamise asutustal polnud ennem kinnitud funktsiooni. Seks olid mitmed eriinstantsid. Kuid uue ajal on harutaja asutus ka kinnitaja, näituseks meil Eesti. Kinnitamine jagatakse kahte liiki: absoluutne veto õigus, ja suspensivne ehk relatiivne veto õigus. Absoluutse vetoga varustatud asutus võib seadust täielikult hävitada, hoc hoc hakatakse siis uut seadust kokku seadma.

Relatiivse veto juures ei hävitata mitte seadust, vaid pannakse ajutiselt seisma. Seadus hakkab teatava aja järele maksuma, ükskõik, kas ta kinnitud saab või mitte.

4. Viimane aste on seaduse väljakuulutamine. Maksmapanemise viisi jagatakse kahte liiki: promulgatsioon ja publikatsioon. Promulgatsioon on seaduse väljakuulutamise viis, mille all mõeldakse käsku, millega seadus välja kuulutatakse-publikatsioon toimel pannakse. Väljakuulutamise promulgatsioon on vastava asutuse käes, ehk selle sama käes, kes seaduse kinnitas.

Näituseks meil on see õigus riigikogu juhatusel. Teine-publikatsioon on niisugune seaduse väljakuulutamise, kus seaduse tekst avaldatakse ametlikes ajakirjades. Tuleb vahet teha ametlise ja eri valjande akti vahel. Brivaljaannetes võidakse seletusi juure lisada. Kõik, mis ametlikes tekstis on avaldatud, kui nad pole ära õiendud. Ametlised asutused ja eraisikud peavad selle järele seadust rakendama. Seadus ei või aga kohe peale väljakuulutamist maksma hakata. Maaratakse tähtaeg, millal ta peab maksma hakkama. Vacatio legis nimetatakse seda seisukorda, mis kestab seaduse väljakuulutamisest tema maksma hakkamiseni. Selle aja sees saadakse seadusega tutvunda. See on põhimõte, et vahe peab olema. Kuid see ei lase nad hästi läbi viia. Positiivsel pigusel on mitmed abinõud, et vacatio legis't kindlamalt ära määrata. Maaratakse ära, et seadus hakkab maksma üks kuu pärast. Teine võte on, et seadus hakkab maksma anu teksti kohale jõudmisega; 3as kohale jõudmise päevast arvates teatava aja järele. Vahel on seadus ära määratud, et seadus hakkab maksma kohe tema väljaandmisega, või väljakuulutamise tähtpäeval. Laiema ulatusliste seaduste juures pikendatakse tihti vacatio legis't. Näituseks Saksa kodanluse seadus kuulutati välja 1896. maksma hakkas 1.1.1900.

Seaduse andluse resultaat on seaduses eneses. Ta kirjalisel teel avaldud dokument, mille sisust võime saavutada et ekujutusi normest, mis ühiskonnas peavad maksma.

Seadust võime liigitada formaalsest ja materjaalsest seisukohast. 1. Materjaalsest seisukohast-nii mitmekesised, kui võivad ained olla, mida seadus käsitab, (agraar, pärandus, õigus, jne.) nii mitmekesised on ka fundamenta legis. Nii ei või sel liigitamisel suurt tahtsust olla. 2. formaalsest seisukohast võidakse seadust liigitada nende tekkimise järele, või jalle nende jõu mõttes. 1. Seaduse liigitamine nende tekkimise järele. a. algatuse mõttes võivad seadused lahku minna. Mõned asutused ei või kõiki seadusi algatada, jne.

Põhiseadust võis Venemaal muuta ainult keiser. Eestis-rahvas. Vabariigi valitsus ei tohi seda meil aga mitte teha. b. seaduse harutajate võivad ka mitmed asutused tegevad olla. c. Nõnda seadust võib muuta samas korras, nagu väljaantud, nõnda aga mitte. 2. Seaduse liigitamine nende jõu mõttes. Seadused jagatakse põhija harilikkes seadusteks. Põhiseadused lähevad teistest lahku: 1. et nad teisel viisil muudetakse ja 2. et neid ei saada muuta harilikude seadustega. Kui harilikud seadused põhiseaduse vastu kaivad määrusi sisaldavad, siis on nad maksusetad-nudun ihs. Siin on kaks põhimõtet: ühe järele võidakse seadust välja anda, mis põhiseadusele vastukaivad. Nende väljakuulutamisele ei teha takistust, kuid niipalju kui nad põhiseaduses vastukaivad on, ei või nad teostud saada.

Teine põhimõte kannab enam repressiivset iseloomu. Seadust ei lasta gi välja kuulutada, kui ta põhiseadusele vastukaiv. on.

Seadused kutsutakse välja elu nõude põhjal. Nagu elu nahtusi etteveeretab, nõnda katsub seadusandlus seda ka väljendada. Seadused kannavad nõnda orgaanilist ilmet. Kuid sarnasel juhuslisel teel saadud seadused võivad vastukaivad olla üksteisele, neid on palju, nad on vaga mitmekesised. Raske on nende jõudu ja ulatust kindlaks määrata. See asjaolu toob kaasa kodifikatsioonide tarve. Kodifikatsioonide teel luuakse kõik üksikud seadused üheks tervikuks.

Sisukiselt jaguneb kodifikatsioon 2te liiki: inkorporatsioon ja kodifikatsioon. Kitsamas mõttes.

Esimese all mõtleme niisugust teguviisi, kus genised seadused ühendakse tervikuks eilma sisulise korraldamiseta. Laialipillatud seadused ühendakse ainult välispidiselt üheks tervikuks, kuna sisu päale rõhku ei panda. Inkorporatsiooni hää külg in ainult see, et saält kõiki määrusi võib leida. (kronoloogiline järjestik).

2. Seaduses võivad sisulisi vastolusid sisaldada. Siit tuleb tarvidus kodifikatsiooni järele kitsamas mõttes. Siin ühendakse seadused tervikuks sisulise põhimõtte järele.

Tarvilisel korral peavad vastavad seadused muudetud saama. Mõlemite kodifikatsioonide tähtsus on, et siin kõik seadused on ühte massi kogutud.

Esimesel korral koondakse määrusi ainult kronoloogilises ajajärgus teisel korral ainult paigutakse vastavad määrused sisu järele.

Näituseks ostu ja müügi kohta kaivad määrused ise, perekonda puutuvad ise, jne. Seda sisulist korraldamist ja muutmist nimetakse k o d e k s - i k s seadustikuks. Päale kodifitseerimise tuleb jälle tarvidus uute järele. e i d u s i s e a d u s i, m i s o n a n t u d k o d e k s i m õ t t e s, n i m e t a k s e n o v e l l a d e k s. Kodifikatsioon võib jälle puudulikuks saada, ja tekib tarvidus uue kodeksi järele.

§ 30.

ADMINISTRATIIVMÄÄRUSED JA ADMINISTRATIIVPRAKSIS.

Normid, mis mitte seadusandluses korras välja antakse nimetakse administratiiv määrusteks.

Iga maa positiivne seadus määrab ära asutused, mis võivad välja anda administratiiv määrusi.

Administratiiv määruse liigitamine: on tehtud katseid, ka sisulist jaotust ettevõtte. On püütud teha neid osalisteks, üldisteks, jne. Aga see klassifikatsiooni sisu järele on raske toime panna. Vormularsest seisukohast võib administratiiv määrust 2te liiki jaotada. Administratiiv määrus kitsamas mõttes, ja administratiiv korraldused, mis ad hoc tehakse. Gal puhul kui administratiiv asutus teeb määrusi, üksinda (ad hoc) juhtumise tarvis. On ka määrusi mis aga mitte üksiku juhtumise tarvis pole. Administratiiv määrus oma iseloomu poolest on seadused täiesti üheväärilised.

On administratiiv määrus samuti juriidiline norm, miks tehaks siis vahet seaduse ja administratiiv määruse vahel. Administratiiv määrus oma mõtte poolest võib olla vahekorras seadusega. Kolmesuguselt:

1. Administratiiv määruse kaudu viiakse seadus ellu. 10-X-1919a. anti meil maaseddus välja. Viimane selle seaduse § volitab vabariigi valitsust määrusi välja anda, selle seaduse elus teostuseks.

2. Määrusi antakse seaduse väljaandmise tõttu. Näituseks määratakse ära ülesanded, mis politsei peab täitma. Et teatavat ühtlust nende juures labiviia, peab nende tegutsemises ühtlased normid antama.

1. juhtumisi nägime, et seadus ei saa ellu viie ilma administratiiv määruseta, teisel puhul et seadus selgituseks. Administratiiv määrus on ainult seaduse kaasaskäija. Administratiiv on vähema tähtsusega kui seadus.

3. Administratiiv määrus hävitakse täielikult. Hävitajad asutused võivad olla kas väljaandja asutus ehk kohus. Varemil aegul tühistas määruse väljaandja asutus. Uuenal ajal tarvitakse hävitamist kohtu poolt. Positiivne õigus peab täpselt ära määrama, kas tühistada võib. Üldine iseloomustav joon on, et määrus aga täielikult hävineb, nii sisu kui normi poolest. - Teine tee kuidas seaduses vastavalt administratiiv määrus hävineb, normaalselt jääb ta kestma, sisuliselt aga pole ta enam siduv. Sel puhul tekib koona norm nimetakse nudum ius.

Sisuline tühistamine harilikult seadakse kohtu kätte. Kõigest sellist selgub ka administratiiv määruse tähendus. Seadusi ei saada palju välja anda. Aga neid peaks siis ka välja antama, kui seadused defektideta oleks. Senine administratiiv määruses läheb edasi selgitus, oli relatiivne, aga tal on absoluutne tähendus. Seadus on enam vahem abstraktne aksioon. Tuleks halb välja, kui seadus Kõigile täiesti üks oleks. Juba vanad roomlased leidsid et seda ei saa, tuleks välja ainult institutid peinat mundus. Administratiiv määrusi, kui neid asjatundlikult tarvitakse, muudavad seadusi elastikumeks, vastuvõetavamaks. - Administratiivasutus ei pruugi igakord korraldust teha. Administratiiv asutus tegutseb seaduse põhjal. Seadus võib seletada administratiiv asutust. Seaduse seletamine on administratiiv aktide kaudu. See võib aga ka uue seaduse loomise aluseks olla. Oleneb seadusest, kui võrd administratiiv asutused seadust seletavad. Administratiiv asutus on ka oma praktilise kaudu seaduse loojad.

§ 31.

K O H T U P R A K S I S .

Kohtul tuleb vastava normi asjaolu kindlaks teha. Kui seaduse abstraktiline norm kindlaks on tehtud, jääb üle teda ainult tarvitada. Tegelikult pole see nii kerge.

Faktide kindlaks tegemine. Kohus peab alati leidma abstraktilist normi (suure premissi).

Abstraktilist seaduse normi pole väga raske leida, kui kohtunik haritud ja vilunud on. Aga abstraktilise seaduse normid ei näe kõige elu juhtumisi ette, ja kohtunikul on siis juba raskem. Kohtunik peab igal tingimisel õigust mõistma. Kohtunik on sunnitud norma otsima, ehk seda ise looma. Niipalju kui seaduses tühikuid, on kohtunik sunnitud ka looma noome. Mida puudulikum on objektiivne ja positiivne õigus, seda suurem kohustus on kohtunikul.

Rooma seadusandlus komiciate ajal polnud kuigi elav, ja praetori pidi seadust ise looma, ins honorarium, tahtis õiguse ala. Praegune Inglismaa eraõigus on ka vahe korraldud, ta on (sündinud) kujunenud kohtu praktilise labi.

Ka mannermaa seadusandluses on suur ajalooline minevik. Uuemal ajal oli seadusandlus väga loid. Keskajal kohtud esinesid väga suurte õiguste loojatena. XVI a. s. algades absoluutsed keisrid vaatavad kadedusega kohtuniku peale ja piiravad nende võimu. Isaarani XVIII a. a. valgustatud absoluutne ajajärk. XV a. s. mitmed Euroopa riigid kodifitseerisid oma seadusi.

Aga elu näitas XIX a. s. et ka kõige parem seadus ette ei näe kõiki elujuhtumisi. XXX a. s. lõpuloolel hakkas kujunema vaba õigusemõistmise vool. See tahab ka Euroopa kohtunike õigust, mis oli Rooma praetori ja praegusel Inglismaa kohtunikul. Kui suurel määral kohtunik peab seadusest seotud olema? Õigus peab olema elule kaasaitavaks funktsiooniks. See seni oli aga positiivset laadi kohtutegevus, aga see võib ka regatiivne olla.

põhiseadus harilikult on tugevam teistest seadustest. Kes on asutus kes tühistab põhiseaduse ehk administratiiv määrused. Kui võrd on õigustatud tühistama.

§ 32

M U U D Õ I G U S E A L L I K A D .

Kõigist ülejäänud allikatest tahtsivad leppeõigus, automaatne õigus ja õigusteadus.

a. leppeõigus. Praegusel ajal on riik seadusedadluses kõige kõrgem organ. Aga see pole mitte aiti nii põhud. Keskajal ühiskond jagunes seisustesse, kes seesmisel elus end iseseisvalt korraldada võisid. Oma vahel kokkuleppides võisid seadused objektiivseid seadusi luua. Neil kokkulepetel oli oma seaduslik jõud. Sarnased kokkulepped ispsu inre kõiki seisuste liikmeid neid täitma. Ida ja Laane Euroopa keskajas n. eme neid kokkuleppe norme. Terve keskaeg oli kugundatud sarnase kokkuleppe õiguse teel. Riik polnud nii tugev. uemal ajal riiklik võim püüab end iga pool rohkem maksma panna, tegajärg siseriikline kokkuleppe õigus objektiivseid norme enam ei esita. Riik võib seaduseandluse võimu üle anda, aga see pole kokkuleppe õigus. Aga kokkuleppe õigus pole kadunud. Ta on siseriigis pea kadunudmaga rahvusvahelises õiguses ta kasvab progressiivseks. Keskaja lõpust kujuneb riikide vahekorid sama maks, kui ta praegu on, -s. o. iga riik on oma valises määramisest täiesti rippumata. Viimased aastasajad avaldavad huvitavaid nähtusi, rohkem ja rohkem riike seovad end lepingutega. Selle lepingu võrgu aluseks on, et riigid nii majandusliselt kui ka kultuuriliselt peavad läbi käima. Juriidiliselt tuleb see avalikuks lepingu kanda. Rahvusvahelised lepingud seovad riike kui juriidilisi isikuid, seovad ühtlasi ka riigi alamaid, kui ühiskonna liikmeid, seovad ka väljaspool lepingut seisvaid. Rahvusvahelised kokkulepped kontinentaal ja inglise teooriad. Inglis teooria + kui leping tehti, siis leping ipso inre kodanikkudele siduv. Kontinentaal teooriad - siduvad ainult riigile, kui alamatele ka siis pidi seda ka siseriigis valjakuulutama. Ilma sõja lõpul Saksamaa võttis põhiseadusse vastu, et lepingud ka kodanikkudega siduvad on. Leping - kui ta on radifitsioon, on siduv ka kodanikkudele. Leppe õigus-rahvusvaheliste lepete naol on maksev veel praegu.

b. Autonoomne õigus. Keskaja seisused võisid oma vahekorid leppe õiguses kujunadada. Aga iga keskaja seisus oli õigustud oma liikmete kohtu sunduse määrusi valja andma - Autonoomne seadusandlus. Keskajal oli see väga moes.

Ka vanas Bestis mõned maaherrad ja linnad võisid oma norme luua. Nii Tallinn recepeeris Saksa õigust ja loi ise, samuti Riias, Tartus. Rüütelkond andis ka oma liikmetele kohustavaid määrusi. ii ole see igal poole Euroopas.

Näituseks ka gildes võisid sunduslikke määrusi oma liigete kohta valja anda.

Seisuslisel korporatsioonid võisid oma norme anda. Samuti kui siseriikline leppeõigus vaheneb, vaheneb ka siseriikline autonoom seadusandlus. XVIII a. s. Riik lükab ta kõrvalo. XIX a. s. katsub enne mitte tahelepanud ideedele alust anda, kus rahvusline idee. Praegu on liikumie: Katsutakse igale rahvale riigis ta õigus anda.

Mitte ainult rahvusvahelisel määramisel ei pretendeeri autonoomne seadusandlus idee, vaid ka näituseks majanduses. Saksamaal tahavad ise oma seesmist elu korraldada. Vastupidi XIX a. s., tendentsile tuleb avalikuks suveräne autonoomne seadusandlus.

Valjaspoole Euroopat on autonoomne seadusandlus laialdast tunnistust leidnud, s. o. Briti imperiumis, ta all 1/3 rahvast maast, see seisab koos autonoomsest seadusandlusest, põhimõtteliselt, demonionidel on autonoomne seadusandlus. Ainult taidesatja ja kinnitaja võim on Briti esitaja. Briti imperium on kõige laiemalt labiviidud autonoomsuse põhimõte. On teadmata, kui suurelt Euroopa mannermaal autonoomsed kalduvused aset leiavad, valjaspool on nad juba seda leidnud.

c. Õigusteadus. XIX a.s. institutsioon õpetamatutes määrused: päle seaduse ja institutsiooni on õigusteadlaste õigusteadus. Õigusteaduse abil loodi objektiivseid norme.

See paistab inelik olevat. Ajalugu aga näitab, et juristid kaudselt ja otsekoheselt on objektiivseid õigusi loonud. Augustuse ajal mõnel juristil ins respondendi õigus, mis kohustav oli kohtunikudele ja kodanikkudele. See pärast on arusaadav, et XIX a.s. õpetamat, selle kohta määrus on. Keskajal nägime, et Rooma õiguse kommentaatori poolt seletuse sai, nad panid omad teadmised tegova tunistusse, ja mõistsid korporatsiooni järele, õigusteadus oli õigust kujundav faktor.

Pärast selle võib veel ühe teise rahva õiguse ajaloo leida, kui võrd õigustus õigust loob. Inglismaal kohtupraktis kohtunik ja advokaat ei saaks taita oma ülesannet, kui õigusteadust ei oleks. Õigusteadus pole enam otsekoheselt tähendust, põhiseadusse teda enam ei võeta, see aga ei tähenda, et ta osa ei mängiks, ta valmistab ette isikuid, kes tegelikult teda tarvidusse võtavad. Praegu on kõige tähtsam seadusandlus, seal on väga selget mõistust tarvis, ja peab hasti olema ettevalmistatud. Eeldus-õigusteadlast ja õigusteadust peab seadus õigele teele juhtima. Roomas öeldi-qui tacant, clamant, praegu kaib aga see ka praeguse õigusteaduse töölekitsumino. Praegu õigusteadus on ka üheks tähtsaks funktsiooniks seadusandlises.

33.

ÕIGUSE ALLIKAD EESTIS.

Loomuliku õigusteadust vaadates näeme, et kõik õigus õigluse välja läheb. Õigluse kõrvaldab positiivsest õigusest norme, mis õigluse kooskõlas ei ole. Kritisereiv õigluse on hallik, mille põhjal uusi norme üles võetakse. Õigluse ja positiivse õiguse vahel peab kooskõla tunne olema, kui seda pole sünnivad revolutsiooni pöördod.

On arusaadav Eesti põhiseaduses sissejuhatus. Eesti seadusandjate ülesanne viia kokkukõlla õigluse positiivse õigusega. Ühes sellega näeme, et õigluse ei tähenda, et ainult tema põhjal peaks õigust mõistatama, riik peab olema rajatud õiglusele ja seadusele. 3-riigi võime saab teostud ainult seaduse põhjal. 4-seadused maksavad ilma erandita kõigile. Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmiseaga. 8, 10, 12, kõrgematele õpeasutustele kindlustakse autonoomia.

Seadus peab olema raamiks, milles kaitsetakse kodaniku õigusi ja kohustusi.

60-valitsus peab seaduse täitmise eest hoolitsema. Kohtud peavad seaduse põhjal õigust mõistma. Maksusi pannakse päle ka seaduse määramisel. 86-seadus maksab valitsuse riigikogule. Õigluse üksi ei saa olla fundamentum rei publicae, seadus peab ta kõrval olema, kui kõrgem. Eesti põhiseaduse järele õigluse peab positiivseks õiguseks kujunema. "Issugused on normid ja kujud, milledes seadus Eesti väljendud peab saama. 1. Rahvaseadusandlus. Eesti on otsekohene rahva demokraatia. 29. Rahvas on kutsutud h. letuse kaudu osavõtma kahel teel: fakultatiivne referendum ja obligatoorne. Eesti põhiseadus näem mõlemaid ette.

87, 88, peab tingimata rahvaletusele panema põhiseaduse eelnõu, peab 3 kuudvarem juba rahvale ette panema. Rahvaletamine fakultatiivne kahel puhul a. Põhiseaduses 30 võidakse iga riigikogu poolt vastuvoetud seaduse väljakuulutamise seisma panna, jääb seisma 2-eks kuuks.

Võidakse kahe kuu jooksul rahvaalgatuse eeltööd teha. Eelõiguslised kodanikud võivad nõuda, et väljakuulutamata seadus saaks rahvaletusele pandud. Kahe kuu jooksul tuleb rahvaalgatus toime panna. Nõue peab 25 tuhande kodaniku allkirja kandma.

Kui rahvaalgatuse seadus läbi kukkub, pole ta tunnistamist leidnud, ei tule ta aga kahe kuu jooksul 25 tuhand allkirja kokku, saab ta valjakuulutatud.

Juriidilisi ja teoreetilisi analüüserides. Seaduse v. l. jaandmise juures võib olla absoluutne või suspensiivne veto õigus. Absoluutse veto õiguse ajal ehk suspensiivne veto nõudmisest astub seadus jõusse. 30 teatava määrani tuletan meele veto õiguse tarvitamist.

See ei tähenda, et rahvas igat seadust kinnitaks, see on fakultatiivne veto, ainult mõnel puhul läheb rahva kätte.

b. Teine - rahvaalgatuse kord. § 31 - 25 tuhat hääleõiguslik kodaniku võivad seaduse eelnõuga esinega riigikogu ees. Ta peab olema ka seaduse tehnikale vastav, kokkuseatud peab ka hääleõiguslastest ja eriti Eesti kodanike poolt esitatud. Seadusandluse asutus on kohustatud teda labivaatama, kõrvaldada ei saada. Riigikogus võib teda samuti läbi harutada, kui kõiki seadusi. Kas riigikogu seda eelnõud ka muuta võib. Seaduse koosseisu vähem muudatus võib seadusele teise mõtte anda, siis puutakse saäl seda muutmist mitte lubada, kus rahvaalgatuse korras sisse on antud. Riigikogu teda muuta ei hohi.

Maistab, et läheb lahku teistes valitsustes, riigikogu liigete poole eelnõudest. Põhimõtteliselt lahku minekut pole. Kõik eelnõu sisseandjad võivad eelnõu muudatusel tagasi võtta, ei võta nad tagasi, on nad muutmiseega nõus, rahva nõusoleku korraldamine oleks väga keeruline. Leiab riigikogu enamuse tarviliku tagasilükata-huvitav tagajärg, teised esitused ei lähe rahvahääletusele, aga rahvaalgatuse eelnõu läheb rahvahääletusele.

Liiratakse seaduse arvu, mis rahvahääletuses käivad või ei või minna. § 34 Rahvahääletus (referendum) kus rahvas terves omas kogus oma soovi avaldab. Rahvale on õigus antud seadust luua, Aga kõik seadused ei saa rahvahääletamist korras loodud saada, peavad olema teised objektiivse õiguse loomise allikad.

PÕHISEADUS. § 34 PÕHJAL EI VOI RAHVA - HÄÄLETUSELE MINNA.

Riigikogu esitab seadusandlist võimu. Riigikogu seadusandline käik leiab osalt korraldust põhiseaduses, osalt kodukorras. See ei lähe lahku sest, mis üldiselt tuntud. Seadusandlus algatus on jaetud üksikutele liigetele, rühmadele ja üksikute komisjioonidele. § 60 punkt 6 leiab ka vabariigi valitsuse seadusi algatada, aga tal on niisamapalju võimu kui üksikul liikmel. Komisjioonid moodustakse, kas ad hoc või juba seks määratud. Valitakse veel edikomisjioonid. Komisjioon vaatab kõrvuti, Kas üldse on vaja seda seadust anda, see on I lugemine, siis II ja III lugemine. On ühes komisjionis sedaviisi läbiharutud, läheb ta riigikogu kätte, aga kui on mitme komisjiooni kätte antud, näituseks mõni maksuseaduse eelnõu.

Rahaasjanduse ja üldkomisjioon. Üldkomisjionis lelavad harilikult puhtjuriidilised küsimused selgitust.

Komisjionis peab ka olema valitusese esitaja. On seaduse eelnõu komisjionis vastu võetud ehk ka mitte ja labivaadatud, läheb ta riigikogu üldistangule. Saäl algab jälle üldine harutamine, kui vastu soovitakse võtta, siis häälestakse ja I lugemine on lõpp. Iles tehakse teatav täiendus. II lugal lugemisel võib ainult neid ettepanekuid teha, mis I, II, lugemisel tehtud. Üldistangutel on läbiarutamine palju pääliskaudsem, saäl tehakse ka küll häid sisulisi harutusi, aga sagedasti sisuliselt puudulikud on, kui komisjionis.

See oleneb ka komisjionist. On III lugemise seaduse eelnõu vastu võetud, jääb teda välja kuulutada. Seaduse kinnitamise asutust meil ei

ole, ainult 1/3 riigikogu liikme poolt võib väljakuulutamise 2-eks kuuks seisma panna, saadakse 25 tuhat häält, tuleb rahva hääletus, ei tule kuulutakse välja. Seaduse väljakuulutamise sünnib, et saadakse Riigi teataja toimetusele, kannab Riigi kogu juhataja ja Riigi kogu sekretäär ehk nende abide allkirja. § 54. kui seadus ise pole ara tähendatud, hakkab ta 10 päeva pärast Riigi teatajas avaldust maksma. Seaduses aga võivad onenes ara olla tähendatud. Meil on seadus, mis kohe oma vastuvõtmisega maksma hakkavad. Mõnel juhtumisel on see siiski tarvilik kolmas objektiivse õiguse liik: määrusandlus. § 60 p. 7. vabariigi valitsus annab seadusi kooskõlas välja määrusi ja korraldusi. § 81 vabariigi valitsus võib kaitsevaesse puutuvaid seadusi ja määrusi teha. Valitsuse poolt tehtavad määrused peavad seadusega kooskõlas olema. Paale seadusandluse ja määrusandluse võib objektiivne õigus kununeda kohtupraktise ja kombeõiguse kaudu. Itk. on pühendud kohtule. Kohtud on suured võimalused jaotud Negatiivses ja positiivses sihis. Negatiivses sihis, et seadused oleks põhiseaduse parased, ja määrused seaduse parased. § 86. Riigikogu valitsuseasutused peavad põhiseaduse järele käima. Kui Riigikogu põhiseadus vastase seaduse välja andnud, kohus seadust ara muuta ei saa, aga õigustust ja kohustust peab ta nii lahendamata, nagu poleks seda seadust ta tühistav seadus nudum ins.

Paale selle on kohus sunnitud selle järele käima. § 3. Ainult põhiseaduse põhjal saab kohus käima. Kohus isearalist määrust tühistada ei võa, kui on objektiivse valitsuse poolt antud, aga kohus kõrvaldab teda otsuse tegemise puhul. Kohtu võimule on Eestis suur mõju antud. Ka Eestis kohtud on sunnitud positiivsed tööd objektiivseõiguse loomises avaldama. Põhiseaduses pole määrust, et kohtu positiivseid otsuse saaks luua, aga kohtud meil ei või iialgi kohtu poolele jätta, kuigi seadus on tühistatud. Kohtud on kutsutud meil positiivseid õigusi looma, kui seadus on tühistatud. Ja neid ei saa maha kustutada. Põhiseadus pole ka täiesti tundmata võte, mille järele kohtunikkei või seadust anda. § 4. Seaduse retseptioon. Eesti riiklikud asutused võivad võõramaa seadust tunnustada. Ajutine kogu recepceris Vene seaduse. Seaduse tunnustamine et võõradseadused võivad vastuvõtmist leida.

Pole teada, missugune mõju saab olema kombeõigusel. Aga § 4-daga on lai mõju jäetud administratiiv kohtu praktikatele. Kõige tähtsam, nende määruste tunnustamine. Põhiseaduses pole veel selget kommentaarid leidnud.

Kas maksavad Eestis ka teiste riikide määrused, ja kas peab neid austama.

Enne sõda mannermaal pidi oma seadus ara olema tähendatud. Anglo-saks doktriin oli teine. Eesti põhiseaduses § 4 on anglosaks. doktriin tunnustatud.

See pärast pole vaja ara tähendada, et saadikud kuuluvad oma maa seaduste alla. Saadikute exteritoriaalsus. Paale Eesti rahva loovad objektiivseid õigusi veel teised niipalju kui palju see on rahvusvahelises õiguses.

11. PEATÜKK.

POSITIIVSE ÕIGUSE NORMID.

§ 34.

SELETAMINE. (interpretatio).

Normid avaldakse trükitud tekstis. Aga siin tulevad, nagu igalpool, eksitused ette, etkivad aruamatused, ühed ja teised arvamised. Seadus peab aga juhtnööriks olema kõigile, seeparast seadusest arusaamine peab ühtlane olema, see toob kaasa õpetuse seaduste seletamisest. See osa langeb kahte liiki: Kõige pealt tuleb seletuse kasitusel kindlaks teha, mis otstarb sel on, ja teiseks, missugused on abinõud.

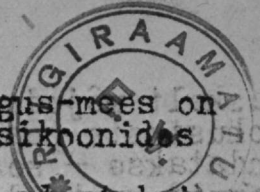
a. Otstarb. Lahkuminevad vaated kolme liiki: a. Need teooriad, mille järele otstarb on, seadusandja tahtmise seletus. See teooria ei kannu siiski arvustust välja. Seadusandja tahtmine tähendab hingeelulist üleelamist, selle uurimine on huvitav, aga seaduse arusaamiseks ei pruugi see mõõduandev olla. See on liig laiaulatusline. Ka tarvilised andmed puuduvad. Seaduse tehnika peab olema kõrgele arenenud. Ta peab olema sagedasti kõrgemal abstrakteeritud hingeelulistest üleelamistest. Seadus on seadusandja tahtmise seletuseks liig poolik. Ja kas üldse on võimalik seda kindlaks teha. Kui monark on, siis vahest saab, aga süal aitab ka rida teisi inimesi kaasa. Kui praeguse aja parlament seadusandlust vaadelda, siis läheb see veal raskemaks. Rühmad peavad lepeid tegema. Saatuslised juhtumised. Peaksine valijate saadikute, ametkondade, jne. tahted kindlaks teha, ei sa terve rahva soove kindlaks teha. Seega ei jõua me ühtlasele vaatepunktile. Need pu dused ongi loonud teised teooriad.

b. Nende teooriat e mitte seaduseandja tahtmine pole otstarb, vaid seaduse enese tahtmine, ehk seaduse enese mõistus. Seadus on lahutud oma andjast väljaandmisega. Seadus pidavat esitama iseseisvat rippumata tahtmistmselle tahtmise kindlakstegemine olla seletuse ülesanne. Aga on puudused. Tahtmus-see on midagi psühholoogilist mis võib subjekti poolt teostud saada, seadusel aga pole oma tahtmist. Teoreetilisest vaatepunktist me ei too tegemist allegooriliste piltidega. Võivad l liigi teooriad vasturääkinud olla. Seaduse tahtmine on ometi elava isimese tahtmine olla.

c. Kolmas liik teooriadd-seaduseseletuse ülesanne on seaduse sisu kindlaks tegemine. Normid peavad miski vormi kaudu kujunema. Nende taga seisab miski sisu, nimelt juriidilised normid. Kui tuleb vahet teha sisu ja norme vahel, siis seaduse seletus-vormi kaudu, sisu selgusele jõudmine. See on problemaatiline sisu selgitus. Kahe eelmise liigi vastuväiteid siin tuua ei saa. a poolehoidjate hulka kasvab.

B. Seletamisviisid. Seaduse seletamise jaoks on tarvis kindlaks teha tekst ise. Praegusel ajal ei tekita see raskust. Diplomaatiline (valine) kriitika ei sünnita raskusi, aga teksti kriitika on tahtis, et ametlise teksti põhjal eravaljaanded uurida. Aga vanemate mitte alal hoidnud seadus, kui pole ametlist teksti, peame teda eravaljaannete järele kindlaks tegema.

Ajaloolised alg tekstid võivad ka alalhoidunud olla, aga raskesti loetavad. Ajaloolises allikas võibad ettetulla maarused ja seadused, mis meie ajal raskesti arusaadavad on. Näituseks kuninganna Christina maarus XVII als. Haapsalu kirikule Soosalu küla. Haapsalu vakad. XVIII ja XIX a.s. on mõisted kadunud, mis on Haapsalu vakk, missugune mõõt see on. On tekst kindlaks tehtud järgneb rsakem töö. Sisuliselt sisemine seletamine (interpretatio) otsekoheses mõttes. Kõige lihtsam ja mõõdapäasematu viis on grammatiline, etymoloogiline. Suur publikum arvab jõuda sarnase grammatika seletusele sel teel.

Vana Juuda rahva seaduses ja Euroopa kanooniline õigus-mees on naise pää. Juriidilised terminid võivad olla häades leksikonides paris absurdumina.

N.N. systemaatileine seletamine. Hoiame silmade ees seadust kui tervikut objektiivse õiguse kogu. Iis hakkame vastavat määrust seletama. Rahvast kui tervikut valitsust tuleb võtta ainult toatud juhtumistel.

Sistemaatileine seletus. Tervet seadust peav arvesse võtma. Grammatika üksikute osade vaatamine.

Sagedasti pole aga neist küllalt. Võetakse appi ajalooline seletus. Ülesandeid, mis seadus peab täitma; accasio legis-juhust mis seadust on väljakutsunud. Teatava määrani abinõuks.

Ja parlamendi jaikõnnejooni vaielused seletuse juure. Vanemate seaduste juures puuduvad aga seaduse seletuskirjad ja ka protokollid selle asemel aga leidub neis iseäralisi tähendusi.

All näitavad missugustest allikatest on seadused võetud. "ii ühed kui teised abinõud võimaldavad arusaamist. Kuidas üks või teine norm on tekkinud. Ajalooline seletus on suureks abiks. Seletamise mõtte ja õigluse vaatepunktilt. On veel tarvis iseäralisi abinõusid seletuseks, kui seaduse norm täiesti kindel ei ole. Võetakse arvesse ratio-legis seaduse üldine mõte, kuid seaduse mõte paris kindel pole, ka veel juhtumistel kus seadus mitte õigluses paistab-ins iniguun, võetakse õigluse põhimõtte appi. Aga ekslik on ainult õigluse tunde järele seletada, see võiks aga hädachta tuua ja hävitaks õiguse funktsioone õigluse mõõdupuu peab seaduses eneses määratud olema.

Seadust seletakse otstarbekohasuse seisukohast. On teooriad, mis tõendada püüavad, et seaduses väga otstarbekohaseid seisukohti seletataks. Aga on ekslik, sik on kogemata kuriteo korda saatnud, ainult otstarbekohasest seisukohast karistada ei tuleks.

Igale kohtunikule võib isemoodi paista. Kõik seadused peavad aga eneses ka sisu sisaldama, mõttepeab seadusandluses olema.

Ajaloolise seletuse põhjal võime samale otsusele tulla kui grammatilises. Sisu ajaloolisist vaatlustest võib vähem olla kui grammatilises paistis, ehk 2) võib laiem olla. Kitsendavad ja laiendavad seletused. kitsenduse seletus-kus seadus vähem on, kui grammatiline seletus on. Selle vastu aga võib olla ka laiendav seletus-kus ta sisu seletusel laiemana osianb, kui grammatilises seletuses.

Missuguse mõju avaldab seletaja isik seaduse pääle legaalne-kus seletus ametliste asutuste poolt officiaalse tagatusega, näituseks kohtunik, see seletus kindlustab suhted nende vahel, kes kohtu poole pöörasid. Vastupidine-doktrinaarne-näituseks proffessori seletused kategooriliselt. See võib ainult siis maksvaks saada, kui ta väga hasti on seletud, legaalsete seletuste alaliigid: autentiline ja usuaalne (eriti kohtusuaalne) seadused. Autentlist seletust ei saa see anda kes seadusandluse võimuga seotud ei ole. Kui võrd autentlist seletust tuleb seletuseks pidada, sest seadusandluse võimuga varustud isik võib uut normi luua, talle võib uus sisu antud saada. Kõned arvavad seeparast et autentline seadus on üks seaduseandluse liik. See võib sel puhul õige olla, kui vana seaduse piirest kaugemale on mindud, kui ta aga vana seaduse juures liigub, on see siisiki autentline subjekt.

Usuaalse seletuse nimetus-mis ajajooksul on seaduses mõtteskujunenud, eatud aeg on mööda läinud, kodanikud omavad juba teadvuse seaduse. Vanemad seadused on usuaalsed seletused. Uute seaduste raskus seisabki selles, et ei tea raskusi, mis tema usuaalse seletuse juures võivad tekkida, bonus probandi. Üks usuaalse seletus viis on kohtulik seletus. Kohtuliku seletuse kõrval võivad teised administratiiv asutused omi seletusi anda, need on kõik legaalsed seletused.

Seil on määrusi juriidiliste isikute kohta vähe, 50-60 aastasajast tagasi polnud neid aga sugugi. Teataval puhul võib seaduse tühik väga

raskelt mõjuda, kui kohtunikud wõiks seadusi mitte teha, waataks nad oma kohustuste peale waga kergelt. Abinõu, mille kaudu seaduse tühikuid tαι-
endatakse — seaduse analoogia ja õiguse analoogia. Seaduse analoogia —
normid puukirjutatud faktidele, mis on sarnased faktele, millele normid
rajatud. Kui ühe lepingu kohta norm ja teise kohta pole, siis maksab
see ka teise kohta. Seaduse analoogia — tarwitatakse normitud faktide
jaoks, mis küll neile määratud pole aga sarnastuvad. Keerulisem on õigu-
se analoogia tarwitamine. Puukirjutatud analoogia normid. Tuleb arwesse
wõtta ratio legia tema kõigesuuremal kujul. Tarwitame õiguse üldiseid
juhtmõtteid. Sarnane õiguse analoogias ei esine seaduse seletusena, waid
uue seaduse loomisena. Kui enam midagi ei saa, siis peab kohtunik uue sea-
duse looma, selle juures aga endist seadust arwesse wõttes.

§ 35. N O R M I D E E H I T U S.

Normide sisemine ehitus. Harilikult kaks osa: hüpotees ja disposit-
sioon. Hüpoteesis — juriidilised faktid, kirjeldus asjaoludest, näit. krimi-
naal kodexis alati rida normide osasi; asjaolud, millelel juriidiline
tagajärg saab olema. Dispositiioon — asjaolud, mis siis awalikuks tule-
wad kui hüpoteesi asjaolud kaes; näitab juriidilisi tagajärgi, kui hüpoteesis
kirjeltatud faktid kaes on. Administratiiv kodexis karistuste
naol. Hüpoteesis faktid, dispositiioonis — asjaolud, mis faktide kaudu
tekkivad.

Teine tähtsam asjaolu seisab normi sanktsioonis. Sanktsioon-see
osa, mis ära tähendab tagajärjed, kui hüpoteesi ja dispositiiooni üle
on astutud. See on liisa abinõu, mis asja selgitud on. Sanktsioon juba
Roomas jaotati 4 liiki. 1. *Legis perfectae* normid, milledest üleastumine too-
kaasa juriidilise tehingu tühistuse ja peale selle veel karistuse. Näit.
kui keegi teist sunnib lepingut tegema, tühistuse lepingut ja karistuse.
2. *Leges plusquamperfectae* — tühistus võib järgneda, aga karistus langeb.
3. *Leges minusquamperfectae* — langeb karistus kellegi peale, aga taga-
järg jääb maksma. 4. *Leges imperfectae* — üleastumine ei too miski taga-
järgi, tagajärgi kaasa. Paistab et sarnased normid pole juriidilised, waid
enam moraalsed. Aga neil ei puudu tegelikud tagajärjed, sest norm kui tal
ka karistus puudub, ilma mõjuta pole. On õiguse alasi, mis waga tähtsad
on, aga siiski ilma sanktsioonideta, nii põhiseadustes. Näituseks parla-
mendi liikmed on kohustud seadust andma, aga mitteandmise puhul olid
keegi karistada siinseaduses. Aga üheski põhiseaduses pole tähendatud, et
riigipää karistus alla langeb, teda puütakse vastutuseta teha. Praeguses
poliitilistes korraldustes riigi juhtimised on sanktsioneerimata mää-
rused. Näituseks meie põhiseaduse-kaesolev riigikogu ei wõi oma liigetele
palka määrata, aga seab ühendusse walitsuse, wõi riigikohtu liigete
palgaga, see on ka mõõdahiilimine. Teine - Eesti wabariik peale orandite
ei anna aumärke, ja ei tohi neid ka wõõrastelt vastu wõtta, aga antakse
ja wõetakse, ja vastutusele wõtta ei saa.

Missugused on määruste ettekujutused isikutele, kes nende järele
peavad kaima. On mitmed liigid, üllesseatud seatud. Normide kasud on waga
mitmesugused. Nii mitmekesine kui elu, on ka normid. Sellest seisukohast
vaadates ei tule midagi välja. Normide kaudu luuakse subjektiivsed
määrused, kui sisu järele klassifikatsiooni, siis ei klassifitseerita
enam norme, waid subjektiivset õigust.

Kõikides klassifikatsioonides on meie ajani alal hoidunud prae-
ceptiivsed ja dispositiivsed. Praeceptiivsed — mis kärke norma üles tähen-
davad, ja on sundiv norme ins cogens. Need esinevad isearanis awalikus
õiguses.

Kui öeldakse et kohtunik peab kohus mõistma, siis on see ka sundiv.
Dispositiioonid tulevad appi. Istu m. ügi lepingu juures, näituseks jae-
takse leping kõrvale, kui aga lepingu juures kõiki juhtumisi ette pole
nähtud, seal seadus tuleb appi.

Dispositsiooni normid on teatava määran vabad ja lubavad normid. Eraõiguse suurem osa norme, mis esitavad eneses ins non cogens, dispositsiooni normid. On aga norme, mis sinna ja siia poole kalduvad.

36. NORMIDE MAKSUVUS.

Normide mõju, mis nad korralduse poole avaldavad, ninetakse normide maksvuseks, norme on tegev, on aktiivne. Kui normil seda jõudu pole, kui ta enam kohustav pole, pole ta enam maksev. Aga niisugused on eeltingimised normi maksvuseks. Normide maksvus oleneb üldisest tingimusest, ajast ja ruumist, ja normid peavad samades piirides liikuma, mis inimeste arusaamiseks kohane.

3. Maksvuse suhtes-kuidas nad üksikute isikute ja kollektiivides poole mõju avaldavad.

a. 13.1V. Normide maksvus ajas. Normide ülesandeks on inimese ülespidamist reguleerib. Normid võivad ainult tuleviku suhtes tegutsega. Normid tegutsevad tulevikusse.

On olemas teooriaid, mis näidata püüavad, et normid ka minevikku tegutsevad. Üldine mõju aga-et normidel tagasi pööratud jõudu pole.

Ühed nähtused kus normide kaudu senised õigluse tagajärjed hävitakse. Näituseks kus hulk isikuid on teiste orjudeks. Kujutame ette seadust, kus orjadele isiklik vabadus antakse. Kuni Eesti maaseaduse valjakuulutamiseni võidi rüülimõisate kohta teiminguid teha, maaseaduses võeti aga see kõik ära. Paitab just nagu tühistatakse eelmine akt.

Teine liik teooriaid, kus antud seadus, ka mineviku poole mõju avaldab, kus teatud isikuid karistakse nende juba ammu kordasaadetud tegude eest.

Normide maksma hakkamine. Norm kaotab maksvuse siis, kui teine norm eelmist maksvusetaks tunnistab. Kõige lihtsam, kui normis on aratahondud kunas ta maksvuse kaotab. Teine viis: Kui hiljem antud seadus eelmise kaotab. Aga teine kord, kui seadusandlus uus on, tähendab ta väga puudulikult ära, mis hävitatud on. Näituseks Eesti maaseadus ei ütle, mis vana-dest seadustest ei maksa, aga ligemalt va dates, näeme rida seadusi, mis kaotud on.

On veel asjaolud, mis normi kõrvaldada võivad. Kui vastavad asjaolud kadunud on, ei saa norme enam tarvitada. Inglise kuningas on palju prerogatiivne aga ta ei sa enam neid tarvitada.

Kas võib seadus muuta kombeõiguse kaudu, või jalle kombeõiguse seaduse kaudu. Klassifikatsioon Roomas võis rahvas kombeõigust avaldada, ja seega seadust muuta.

Sarnane mõiste leidis eneses muut poolehoidu. Aga absoluutses ajajärgus hakati kombeõigust muuta lubama ainult monarki loal. Balti eraseaduses III köites ka kombeõigust muudust muuta ei või. Nende kahe äärmuse vahel on veel rida teisi vaateid. Kus kombeõiguse seadus ette jõuab, saal võib ta muuta, kus seadus aga kõrgemal seisab, siis võiksine kombeõigusest seda hävitada.

b. Normide maksvus ruumis. Üks on personaalne, ehk natsionaalne põhimõte ja teine territoriaalne. Kuhu isik ka ei läheks, igal pool käib taga kaasas ta kodune õigluse atmosfäär. Ajaloos on see personaalne põhimõte väga kaua tegutsenud. Antiik ilnas igal rahval oma natsionaal põhimõte. See rahvuslik põhimõte tõi Roomas tarvituse luma ins gentiumi, aga see oli siiski personaalne õigus. Rahvaste randamise ajal kestis personaalne põhimõte edasi. Slaavlased ja germaanlased jätsid allaheidetud rahvastele nende õigused, ise talitasid oma seaduse järele. "ajandusline elu tõi territoriaalse põhimõte tarvitusele võtmise ette. Teatud ruumi kohta vastab üks õigus, ja iga isik saal ruumis satub selle seaduse alla.

Iga riik on ruumiline jaotus. Seadused tegutsesid neis piiros. Iga territorium esitab enesest kindlat kogu. Normid ei kai kaasas isikutega,

nad on üksustesse koondunud ja sääl maksavad. Euroopas territoriumi põhimõte on kogu toonud majanduses läbikaimises. Riigi õigus pole territoriumi põhimõte läbi viidud on veel exterritoriumi nähtusi. Riigipää allab oma seadustele. Sõjalaevad, saadikud, alluvad oma riigi seadustele. Veel rohke on territoriumi põhimõte eraõiguses segi. Normid lähivad riidü. Normide konfliktid sellega teeb tegemist rahvusvaheline eraõigus.

Antiik ilmas ja keskajal maksis natsionaalne põhimõte, uuemal valdava tähtsusega aga territoriumi põhimõte.

Normide maksvuse kohta ruumis. Niipalju kui nad puutuvad isikutesse. See liigub aga ikka ajas ja ruumis. Normide jaotus isikute suhtes, siis jagatakse kõik normid üldisteks ja kohalisteks. Üldised mis tervel maal maksavad. Kohalised mis kitsamas piirkonnas. Saksamaal kuni 11. 1909 maksis üldiselt corp. inr. aga osariikides eraseadust. Ehk Venemaal üldiselt Venõ seadustaku 10da kõite 1 osa aga eraseadus päale selle.

Vahekorra kohta. 1 põhimõte. Üldine norm maksab iga juhuse kohta, ja kui tas on tühikud astub kohalik seadus. Sel puhul on üldine seadus unificeeriv seadus. Kohalikud seadused on siis ainult subsidaar seadused, teine põhimõte ümberpöördu. Kõige päält tarvitakse kohalist seadust, kui tas norm puudub, astub üldine seadus. Sel puhul on kohalik seadus otsekohene, ainult kui tühik, siis üldine. Naituseks paltimaal Eraseaduse llas kõide. Samuti ka Saksa keiserrigi osariigi õigus eesotsas. Nii üldistel kui ka kohastel seadustel on oma tähendus. Kui üldine seadus on unificeeriv, siis tungitakse selle poole, et maal õiguline seisukord ühtlustataks, kui riigil on suur jõud siis harilikult on seadus unificeeriv. Vastupidiselt ühiskondline funktsioon teidab kohalist seadust. Ei jõuta kõike õiguse suhteid ühte liita, vaid jaetakse kohalsetele normidele senine seisukord. See seisukord moodustab kohalsete rahvaste enesemaarumise tendentsi. Meine jaotus, millest oleneb maksvus: jagatakse normid üldisteks ja ühisteks. Üldised normid mis maksavad üldise maarusena kõigile.

Priliste seaduste all normid, mis ainult teatud vahekordi kindlaks määravad. Naituseks igas tsiviil seadustes, kuidas lepingut võidakse sõlmida. Aga igal pool veel eri määrused - kaubandus õigus esineb erimäärusena.

Maaseadus maksab, aga põllutükkide kohta seatakse agraar seadus, oma normid. Kui on määrused võlaõiguse vekslid õigus?, siis automaatselt ei või neid mitte töö lepinguks tarvitada. Laiendav seletus erimääruste suhtes oleks õiguse põhimõtete vastane. Kolmas jaotus: üldine ehk harilik jaotus üldiseid üldisi tarvitakse ilma eeltingimisteta. Iga elu seisukord on juba eeltingimisteks normi maksvuseks. Erakordsed mis isearalistel tingimustel maksma tulevad. Praeguse aja riikides igal pool tuntakse piiramise sõja, in. piiramise seadused. Harilikus seaduses on lubatud koosolekute pidamise vabadus. Sõjaseisukorra ajal aga võidakse seda hoopis kaotada, ehk jälle naituseks ajalehtede väljaandmine ara kaotada. Akt, mille kaudu sõjaseadus ellu kutsutakse, seisab sõja piiramis, kaitseseisukorra väljakuulutusega. Võib ette kujutada, et akt ilma inimese tahtmiseta on sündinud. Sarnane force majeure puhul võivad administratiiv asutused toime panna akte, mis harilikult ei maksa, ehk parolde lahendamisel. Need määrused on sihitud ajutiseks. Millal nad hävinevad. Niipalju kui nende jõusse astumine oleneb aktist, ja maksavad kuni seisukorra lõppemine kuulutakse. Naituseks sõja lõppemine võib sõjaseadus kauem kesta.

Üldised seadused mis maksavad kõikide kohade ja isikute kohta, ilma et neid oleks tapselt ette nähtud. Personaalne individuaalne seadus (Privilegium) maksavad ainult nende kohta. Masselised privilegiumid naituseks Venemaal kommunistilise erakonna liigete antud. Endisel Venemaal nepra õigustele juutidele. Erimäärus antakse ka isikute jaoks. Vanah venemaal anti mõnda palgalisele õigus operatsioonide toime panna seadusandluse teel. Auroti õigus vanal ajal ei olnud. Tekkis sellest,

et vürstid tahtsamatele raamatutrukijatele andsid seadused.

Punktteoreetiliselt vaadatuna ei tähenda privilegium sugugi soodsavaid tingimusi. Üks osa isikutel seadust on, mis vastavad isikutele tõesti soodustavaid tingimusi, antakse privilegia favorabilia. Teine osa, mis halba teevad, näituseks juutide uepra oötrmoötn ehk jälle revolutsioon i seadus seadis burshuilele rea privileegiumi üles. Privileegiumis võivad olla ka soodusiärad, ehk mitte. Resöigused ja paheöigused.

III OSA.

SUBJEKTIIVNE ÖIGUS.

37. SUBJEKTIIVSEST ÖIGUSEST JA TEHA JAOTUSEST ÜLDSE.

Subjektiivse öiguse all, näituseks öigustus, mille all võib mõnda öigust seada, aga ka midagi tohi teha. Öigustuste ja kohustuste kaudu antakse ühiskonnas võimalus tegu korda saata või mitte, -seda nimetakse subjektiivseks öigusteuseks. Subjektiivse öigustuse kaudu antakse isikule öigustus midagi korda saata. Subjektiivne kohustuse surve mille tõttu nõutakse teo korda saatmist.

Subjektiivse öigustuse arusaamine pole mitte üldine, neid öpetusi on palju. Üheda järele, tahtmine ja selle vabadus on iseloomulik teisto järele-subjektiivne öigus pole tahtmise avaldus. Kolmandad veel eri-öpetusega. Nad puudutavad aga ainult erinähtusi subjektiivsest öigusest.

Vormaalsed ja loogilised vasturaakimatut definitiooni nad ei anna. Kuidas subjektiivset öigust võib alaklassidesse jaotada, mil teel öigustust ja kohustust võib omandada, ja kuidas lõpetada.

On need võtnud arvamine, mille all subjektiivne öigus lahendanud tahtmist, wollen, dürfen. Subjektiivne öigus annab öigust nõuda, tahta, vastaspool on kohustud. Sellele voolule astus vastu Jhering. Tema arvates on tahtme teooria normaalne. Tahtmise teooria on puudulik, sest öigustus ei võimalda ainult tahtmise järele talitamisest, saab ka tegusi toime panna, mis tahtmisest ei olene. Suurem osasi tegusi sünnib mitte tahtmisest, vaid muist põhjustist. Tahte teooria on poolik teooria, luuakse dogma, ilma revideerimata, kui aga revideeritakse, siis tulevad ka teised aktid ilmsiks, näituseks instinktiivne.

See teooria jätab veel tahele paneanta subjektiivsed kohustused. XIX a. s. teisel pooltel nende puuduste tõttu paasis mõjule interresside (huvide) teooria. Jhering seab ta ülesse. Tema arvates on öigustes inimeste huvid, kas klassilised, individuaalsed jne. Neid huvise tuleb kaitsta, et aga isik isa peaks kõik aeg kaitsta, siis määratakse seks kaitse öigustus, on kaitstud huvi. See teooria leidis laialdast vastuvõttu. On aga pandud mudatusi ta teooriasse. Öigustused ära määratud huvi piirkond, kus isik tegutseda võib. Näitisa võim, laste kasvatus on ka kohustus. Iga öigustus pole huvi. On rida öigustusi, mis isegi huvide vastane võib olla, aga peab taitma, näituseks sõjajäekohustus, valmistustest osavõtmine. Huvide teooria jätab puutunata ööguse sisu. On katsutud luua teisi arusaamisi subjektiivse öiguse kohta. Saksa öpetlane Dernburg-subjektiivse ööguse osasaamine elulistest väärtustest. Öigustused ja kohustused määravad, kui palju igaks osa saab sest, mis meie nimetame jerviseks, öpetusi ja väärtusi jne. Alguses see teooria ei paista väga külgetõmbav olemat, tas on ka kõik defektid, mis teisteski, näituseks Bernburgi teooria on huvise, mis vastu on isiku huvidele. Iga igakohustuse teostamise puhul pannakse elulistest väärtustest osa. Näituseks sünduslik kooliöpetus. Näituseks politsei öigus korrahoidmise mõttes. Osavõtmine elulistest väärtustest oleneb

teinekord ka kohustustest. Naituseks kasarmu elu, ühine sööma aeg. Mitte ainult õigustuse ja kohustuse kaudu ei võta meie elulistest väärtustest osa, ilma et meil oleks tegemist õigustuse ja kohustusega naituseks päikse soojus, õhk, jne.

Vabaduse teooria-iga õigustub kindlustab isikule vaba tegevuse. See teooria jatab kõrvale, et õigustuse ja kohustuse elemente võivad sisaldada. Kui öelda, et õigus on tahtmine võimalus, kui tahte teooria järele ainult tahe on subjektiivne akt, siis siin on ka teised aktid subjektiivsed. Ka huvisi võib teostada oma soovi järele.

Subjektiivne õigus. Ühiskonnas teatud tegusi toime panna - siis see lubab mitmesuguseid akte toime panna.

Kuidas kõike olemasolevaid kohustusi saadakse jagada. Aga kas klassifitseerimine on väga tarvilik on. Harilik inimene on varustatud väga mitmesuguste teadmistega. Kõik need teadmised aga ei jõua kaugemale ilma klassifikatsioonita. Tuleb igas teaduses klassifikatsioon. Juba vanade roomlaste kõige tahtsam - kõik õigus jagatakse kahte liiki - avalik ja eraõigus. Nii lihtne kui see ka on, pole see põhjus paris selge.

Kõige vastuvõetavam on teooria - avalik õigus - õigus mis ühiskonna huvides vaadatud on õigus - erahuvi korraldud. Ulpian seletab et avalik õigus lik õigus ühiskonna era - üksiku isiku teostamist põhjendab.

Ulpian on nahtavasti seda varemilt juristidelt võtnud. Põhjus oli kaega katsutud. Naituseks paterfamiliae koduseks tegevuse kaitseks oli rida norme. Teised õigustused olid peamiselt Rooma riigile antud. Ühed normid, mis ühiskonda kui tervikut puudutavad - ins publicum (ins populium). Samalt vaatepunktilt võib ka praeguse aja seadust vaadelda. See vahetegemine on meie ajani püsinud, aga täielikult see teooria end kinnitada ei lase. Naituseks keskajal sõjateenistus oli kokkuleppe asi. Tol ajal sõjateenistus eraettevõtte, praeguse riigi ehk maaharimise eraõigus, kui riigikatte võtta, pole ta seda enam. Nii on mõni nahtus olnud nii riigi kui avalik ettevõtte. Paistab, et igale on tahtis ainult enesele kas midagi teha või mitte, aga uuemal ajal on ka ühiskond asjast huvitud. Võime vastuvaidlemata akti avaldada, et riiki ei juhi enam monarch vaid rahvas, ja igale kodanikule on tahtsad ta huvid. Võiks küsida - kes on ühiskond, seisab ta koos üksikutest isikutest siis eraõigus on ometi lõpuks avalik õigus. Lühema vaatlemise juures teooria, et eraõigus puutub ainult üksikutesse isikutesse, ei hinnata arvustusi välja. Teised teooriad on aga samad puudulikud:

Vahe era ja avaliku õiguse vahel pole seni ajani kindlaks määratud. Era ja avalik huvide teooria. Juba Ulpian seletab, publ. ins est quod ad. See vahetegemine on ka hilisemas Euroopas vastuvõttu leidnud. Nii juba vanas Roomas oli kahe sugune tegevusala. Mis on erahuvi ja avalikhuvi. Politsei tegevus on avalik huvi, aga ka eraisiku huvid on sellega seotud. Eraõiguslised huvid sagedasti puudutavad avaliku õiguse huvisi, samuti kui avaliku õiguse huvid väga tundavalt võivad puududa eraisikute huvisi.

Vormaalne teooria. Tahtsatakse era ja avaliku vahel vahet teha, kui palju õiguse kaitse või rikkumine oleneb. Mõnel puhul riik ex officio vastab sundrikkumisele, mõnel puhul mitte. Naituseks lepingu rikkumist mitte, aga haavanise korral prokuraator võtab uurimisole.

Sel teoorial on see kõva külg, et ta juba ära määrab ühed ex officio teised kahjusaaja initsiatiivil. Sel teoorial on samad puudused, kui endisel. Naituseks tapmine leiab karistust riigi enese poolt, on aga palju ajajõudne olnud, kus tapetu sugulased peavad esitama. Mõnel puhul riik võtab ex officio teisel puhul mitte. Peaviga, et ta õiguse rikkumise aja enesele aluseks võtab, asjade tuum jääb ära.

Kolmas teooria, mis mõnes suhtes poolehoidu leiab: eraõigused sisaldavad eneses ainult õigustusi, kas saata tegu korda, või mitte, aga avalikud sisaldavad ka õigustust ja kohustust, naituseks kohtunik.

See teooria on laiali lagunenud, tal on ka sümpaatilist jõcne. Aga

ei saa olla nende nahtuste seletajaks. Perekonna õigused loetakse eraõiguslisteks nahtusteks, aga on ka kohustused, samuti hoolekande. Samuti emandusõiguse kodanikud valimisõiguse demokraatlikes riigis on õigust, aga ka mitte kohustus. Samuti monarhi õigus.

40-50 a.s. tagasi teooria-rahalisel hinnatavad õigustused - era-õigusest avaliku õigustustist mida rahaliselt otse hinnata ei saa.

Naituseks õigus au päale püüab ka rahaliselt kujuneda. Paljud asjad avaremil aegul ei olnud rahaliselt hinnatavad, praegu on naituseks autori õigus. Kui riik võtab maksusi, peaks see esitama eraõigustust, aga finantsõigus kuulub avaliku õiguse hulka.

Viimane teooria. Õigus ühiskonnas 2 viisi. Kus isikute õiguslised suhted on korraldud koordinatsiooni (ühioigusluse) põhimõttele. Aga võimalik teine põhimõtte-osa isikuid on kõrgemal, teised alluvad neile. Kõrgemad võivad alamatele ettekujutusi teha, see on subordinatsiooni põhimõtte.

Avalik õigus tuleb subord. põhimõtte, eraõiguses koordinatsioonis. Naituseks võla, asja õiguses. Valitsuse, kohtu, jne. organid peavad seaduse päale subordinatsiooni põhimõttele.

Rahvusvaheline õigus on aga koordinatsiooni põhimõtteline selle teooria järele peaks ta eraõigusline olema. Aga seisukord muutuks, kui ka sääl sutcreetsamad asutused tekkiks.

§ 38. ÕIGUSE SUBJEKTI D.

a. füüsilised isikud. Õiguse subjekti all mõtleme kõike seda, mis on võimeline olema õigus e suhtes, õigustuse ja kohustuse kandjatena. Õiguse subjekti vahem analüüs naitab, et õiguse mõiste seisab kahest mõistest koos, õigus ja teguvõime. Õiguse võime mille tõttu võidakse määrata, kas isik on võimeline kandma õigustuse kohustust.

Õiguse võime on mõiste, mis enam jagada ei saa ta on õigusteaduse aksiom. 2. Teovõime all mõtleme omadust, mille all võidakse kordada saata tegusi, mis on inriidiliselt tahtsad, inriid. relevantseid teod.

Teguvõime tõttu võidakse korda saata inr. relevantseid tegusi, kaks isikut teevad lepingu, on nad teguvõimsad, leping jääb püsima, aga kui nad teguvõimsad pole, ei jää see püsima. Teguvõime on ka aksiooniline mõiste. Teguvõime on väga otsusandva tähendusega, ta kaud taidetakse lepinguid, kohustusi, ta on tahtis kohustuste tekitumiseks, muutumiseks ja lõpetamiseks.

Teguvõime on enese määramise võimalus, mis sugune vahekord nende vahel. Kuni viimase ajani (umbes 200 ast.) valitses arvamine et õigus ja teguvõime on 2 lahusolevat asja. Uemal ajal aga tõuseb arvamine, et need 2 võimet loogilises ühenduses, seisavad.

Õiguse võime-selletõttu kanname õigustusi ja kohustusi, see pole aga muud kui eeldamine, et ta ka oma õigustust või kohustust teostaks, või tõendaks. Ei saa ette kujutada õiguslist tsentrumi, mis ora õigustusi ei taidaks ja kohustusi ei kannaks. Mitte kandes on tas. staatlises seisukorras, aga õiguse subjekt on ka dünamiline, seda võib ainult teguvõime anda. Õiguse võime esitab õiguse subjekti, ta staatlises seisukorras. Õigus ja teguvõime line peab iga õiguse subjekt olema.

Aga mis sugused on need substraadid, millelele sarnane õigus ja teguvõime antakse. Jaotakse kõike õiguse subjekte kahte liiki:

1. Iga füüsiline individuaal 2. Muud asjad, eriti indiviidide kogua. Neid-kus füüsiline isik on õiguse võime subraadiks nämetakse füüsiliseks isikuks teised juriidilised isikud.

Aga ajalugu naitab, et suured hulgad füüsilised isikud võivad olla ilma õigusvõimeta, nituseks orjad ka praeguses ühiskonnas pole kõik teguvõimega varustud. Füüsiline isik- ipso jure pole õiguse subjekt.

Vastavas ühiskonnas olev õigusteadvus määrab ara, kes võib olla kes mitte. Iga nahtus, mis on õiguse võime substraadiks määratakse ara.

Praegusel ajal loetakse kõik põhimõtteliselt füüs lisi isikuid õiguse subientideks. Kõik õiguse subjektide substraadid on inrid. isikud, kitsamas ja laiemas mõttes.

c. Füüsilised isikud. Praeguse aja ühisteaduse järele loetakse kultuurriikes kõik füüsilised isikud õiguse võimelisteks. See aga ei tähenda, et ulatus võime üks ja sama oleks. Näituseks vene tsaari riigis. Ka Eesti vabariigis pole kõigil ühed õigused. Kodanikul on õigus valida, ja valida laste, kuna väljamaalastel seda pole. Näituseks talurahva vabastamisest, muudeti õiguse subjektideks.

Iga füüsilise õiguslise võime algab sündimise lõpuga. Vanas Roomas ja keskajal kuni XVII a.s. ta pidi olema inimese naoga, peab haalitsema, jne. praegusel ajal enam nende küsimustega tegomist ei teha. Kui arst konstateerib, on õiguse võime tekkinud. Aga peab elusalt sündinud. Praktiline elu näitab, et õiguse võime oleks ka enne sündi ist, vastasel korral muutub see juhuslikuks paranduseks.

Inimese idee loetakse õiguse võimeliseks niipalju kui see teda puutunud. Inimese idee õiguse võime on ainult hüpoteetiline õiguse võime, tingitud õigus võime. Õiguse võime lõpp-lõppenud surmaga on õiguse võime lõppenud. See töö palju sekeldusi. praeguse aja õigus-teadus määrab surma momente kindlaks, kus surm pole funktsiooniliselt kindlaks tehtud.

Üks põhimõte-parandustomp ise sünnitab inr. isiku 2. Parijad on hüpoteetiliselt olemas, nende nimel valitsetakse. 3. Isik paale surma kaotab oma õiguse võime, hüpoteetiliselt kuni pariijate ilmuniseni valitseb. Balti seadus parandusetomp-inriid. isik. Paale surma on ta ka hüpoteetiliselt õigusvõimeline.

Füüsilisel isikul paale õigusvõime peab olema ka veel teguvõime. Õigusvõimet võime iga asja külge panna. Aga teguvõime nõuab veel vaimlist bagarhi. Isik peab oma tegevusest arusaama ja aruandma.

Nad võivad ainult siis teguvõimsad olla, kui neil vastav vaimline bagaash olemas on. Iga füüsiline isik peaks üksikasjaliselt järelvaadatama, aga see paneks väga raskesse seisukorda. Elukatsed toovad kogemused kaasa. Seeparast nooruses ta pole teguvõime. Täiseas on teguvõime.

Tekib küsimus kus on piirjoon. Vahetegemine on viline. Vanemal ajal oletati varemini täisealiseks sa. mist. Elu arenemisega aga muutus aeg pikemaks. Kõrgemal arenenud astmel on vormalne põhimõte vastuvõetud. Määratakse eluaa aastate arv. Aastaarv on normaalne põhimõte. See ei tähenda et aga varemini mõni juba täisealine poleks, ehk et mõni täisealiseks saadeks psühiliseks teguvõimeks oleks. Noores põlves inimene teguvõimne pole. Alaealiste seas 2 liiki. 1. sündimus-7, 8, 10, eluaastates. täiesti teguvõimetu; 7, 8, 10-kuni täieani ehk veel varrem, on tal osaline teguvõime, hooldaja peab nõusolekut avaldama.

Aga elusvõivad juhtumised ette tulla, kus inimene teguvõimest täiesti puudus on. Näituseks vaimuhaige. Oldaks sunnitud ka mõnda täiealist mitte teguvõimsaks tunnista. On mitmed põhjused. Kas vaimuhaigus või nõdrameelsus. Samuti pillav ülespidamine.

Õigusvõime antakse erandita, aga teguvõime et pole kõigil. Iga teguvõimeta isik langeb hooldamise alla. Hooldamine harilikult sünnib sunni viisil. Nad määratakse ex officio. Elu uueal ajal on võimaldanud uue vabatahtlist esitust. S. o. hooldajad määravad kolmanda isiku, talle aga antakse volikiri. Varemil aegul palju esitust ei lubatud, uueal ajal aga tarvitakse väga palju. Füüsilisel isikul on teatud eeltingimustel teguvõime. Kuid varem kui ka praegu õigus tunneb juhtumisi, mis teguvõimsa isiku akti juriidiliselt tahtsaks s eu tunnista. Hirmu, joovastuse, eksituse tõttu võib ta akt tühistud saada.

b. JURIIDILISED ISIKUD.

Diguse subjektide kandjaid, substraadid nimetakse füüsilisteks ja juriidilisteks isikuteks. Ajalugu teab mitmeid substraate. Mitmed ühiskondlikud korraldused, riik, perekond, sugukond, aga veel - teokraatlikes riikides - jumal või jumalad, ehk jalle Rooma keiser Kaligula tigi kohuseks rahvale oma hobust kumardada, Egiptuses loomad, keskajal mõisteti rottide üle kohut kohtu ees. Uuemal ajal on aga kõik päale sotsiaalsete ühiskondlike korralduste kaganud. Loomad pole õigustuste ega kohustuste kandjaks, ka vaimud ei saa seda olla. Sarnaste korraldusena esinevad praeguse aja riigid, samuti omavalitsused jne. Siis veel o/u, A/S, põllumeeste seltsid, kaubandusseltsid, jne. Juriidiliste isikute tundemärk seisab selles, et teatud nähtusele inimeste kogule õigusevõime. Meil on õigustused ja kohustused. Meid on 2 liiki: korporatsiooni asutused, korporatsioonid juriidilised isikud, millede saatuse ja tegevuse ja saatuse aramääramine oleneb nende koosseisvatest isikutest. Asutused - kellede saatuse aramääramine oleneb vist väljaspool.

Korporatsiooni tundemärk - vastava isiku tegutsemine oleneb sellest, kuidas küsimusi lahendavad teda juhtivad isikud.

Asutust aga valitsevad isikud ei või muuta põhikirja, sihi määramine oleneb aga tõekest isikutest.

Mõni võis jätta varanduse, oletame haigemajale, ja keegi ei või seda ülesannet teiseks muuta. See asutus ja korporatsioon pole vastu võetud, üldiselt. Üldiselt oletakse: korporatsioon universitas personarum; asutus universitas bonorum.

Juriidiliste isikute õigusevõime küsimus ei tekita raskusi. Kui vaimudele loomadele võib õigus võimet anda, siis ka ühiskondlikele korraldustele, siis uuemal ajal on see raskusi tekitanud. Juriidiliste isikute õigusevõime ainult ettekujutatav, mõnede teooriate seisukohalt, samuti kui näituseks ernehirmutus füüsilise isiku seisukohalt. Teine teooria (orgaaniline) et juriidilise organism on arenenum kui füüsilise isiku oma. Mõned lähevad nii kaugele, et isegi sugugi vahet teevad. Kolmas teooria - juriidiline isik iseenesest ei tähenda, et iseseisev isik oleks, vaid see on firma, mille all isikud kes liikmed on kasu saavad. Juriidiline isik on silt, on firma. Kohustuste kandjateks on füüsilised isikud.

Ei võiks juriidilise isiku õigusevõime küsimus raskusi tekitada, aga rida teooriaid seletab teisiti. Viimane vale seisukohalt arvatakse automaatselt ipso iure, et juriidiline isik oleks õiguse subjekti sarnane lahtekoht pole õige. Ka füüsiline isik võib jarelaimatuks lugeda.

Juriidiline isik kui organism, selle teooria seisukohta ei saa ka tunnustada.

Quaestio facti - Missugused ühiskondlikud organisatsioonid õigusevõimega varustud on, aga varustud nad. Millal juriidiline isik tekib, ja millal lõpeb. Oleneb iga riigi normidest. Põhimõtteliselt 2 võimalust. 1. Kontsessioon põhimõtete alusel - võib tekkida siis, kui väljaspoolt luba antakse, näituseks A/S. rahaministri olal. 2. Registreerimise seisukohalt ta tekib omast võimust, esitab andmed registreeritakse asutusse, ja registreeritakse, koguni ilma registreerimata võivad riigid tekkida.

Juriidiliste isikute õigusevõime. Oleneb jalle põhimõtetest. Kas väljaspoolt lõpetakse, kas automaatselt või, kui ta otstarb täidetud pole jne. See ei tähenda, et kõik juriidilised isikud ühesuguse õigusevõime ulatusega on. Võidakse juriidiliste isikute õigusevõimet piirata. Võivad teatud piirini kinnisvara omandada. Juriidiline isik võib kaua aega edasi elada. Juriidiliste isikute varanduste pidamine on surnud kae omandus. Võivad ka teised kitsendused olla. Kui A/S tsementi fabrikk on, ja põhikirjas erimäärusi pole, ei või ta muud teha.

Juriidilise isiku tegevõime teostamine. Ta välises ilmas miskit tundemärki ei avalda. On tarvidus aramäärata kes automaatselt, ipso iure

juriidilise isiku teguvõimet teostavad. Põhikirjas on see harilikult aramääratud, neid nimetakse organideks. Naituseks paakoosoleks on juuriidilise isiku organ, juhatus on organ, parlament on riigi organ.

Organ on hädatarviline võime juriidilise isiku juures. Organ, kes kes kõige tahtsamat otsusi annab, primaarne organ. Eesti vabariigi terve rahvas. Seltskond paakoosolek. Sekundaarne organ-seltsides juhatus.

Eesti vabariigi riigikogu, jne. vahe hooldaja ja organi vahel seisab selles, et organ tegutseb juriidilise isiku, ja hooldaja füüsilise isiku juures. Hooldaja juures võib vastav subjekt ka ise tegutseda. Organis aga vastav subjekt sugugi tegutseda ei saa.

Organ läheb vabatahtlisest esitusest lahku. Vabatahtline esitus on subjekti poolt antud. Organ aga subjekti poolt ettekirjutada ei saa. Organ võib aga lasta end esitada volikirja läbi.

Organ on ürgmõiste juriidilise isiku tegutsemises. -Avalikud õiguslised juriidilised isikud, eraõiguslised juriidilised isikud. Avalikuõiguse juriidilise isiku valitsus, omavalitsus, jne. Eraõiguslised juriidilised isikud -A/S. jne.

§ 40. ÕIGUSE OBJEKTID.

Õigustuse ja kohustuse kaudu määratakse ära tegevus. Õiguse objektiks nimetakse asjaolulisi, mille suhtes õigustused ja kohustused subjektide vahel olemas on. Rääkides õiguse objekt on meie ülesanne neid klassifitseerida.

Õiguse objekti võime 4- ja liiki jagada. 1. Asjad, looduslikud nähtused (res) mis 50 meelega võime tabada. Sarnased asjad võtavad teatud ruumi oma alla. Majandusliselt rahuldakse nende abil huvisi. Varemil aegul olid vahesed asjad õiguse objektid. Jahipidamise ajajargul meil õiguse objekte polnud.

Tdaspidi asi muutub, maa jääb väheseks, saab ka objektiks. Uuem aeg toob veel rea objekte juure. Ka ruumiliselt lähedavad mitmekesisemaks. Naituseks mäekaevandused, jne.

Alaliigid on väga mitmekesised. Kõiget tahtsam: jagamine liikuvateks ja liikumata asjadeks. Liikuvad asjad juriidilises mõttes ka need asjad, mis iseenesest ei liigu. Liikuv asi, mis võib ümber paigutust leida, ilma et majandusline väärtus ega ilme muutuks. Liikumatu-mis kas üldse pole võimelised liikuma, või millede liikumine nende väärtuste muutmise rikkumisega seotud on. Maja osad esinevad ka liikumata varandusena. Omandus õigus liikuvate asjade peale on laialdasem kui liikumatute peale.

Reskajal ja ka nüüd liikuvate asjade peale omandusõigus. -kui pidamise oma kätte saame. Õigus liikumata asjade peale-mis maaraamatutesse on kantud. Kinnisvara ja vallasvara.

II. liik. Asjad luuakse tegude kaudu. Tegudel on suur väärtus, tegu võib iseenesest ka suur väärtus olla. Õigustuse ja kohustuse kaudu tegusi korraldatakse. Töö, jne. lepingud harilikult korraldatakse inimese tegusi. Teod on väga tahtsad. Neid võib väga mitmekesiselt klassifitseerida, vormalise iseloomu poolest.

2 liiki: 1. positiivsed teod, 2. kus teatavat tegu ei tohi teha, naituseks üks kaupmees ei tohi üht asja müüa.

III. liik. Mõtted, ideed. Varemil aegul mõtted polnud õiguse objektides. Uuemal aegul (2-3 a.s. jooksul) on see väljakujunenud. Naituseks autori õigus. Autori õiguse objektid pole samad, vaid see idee, mis tas on. Ideega ümberkainine kuulub ainult autorile. Kui soovib, võib müüa kogu asja. Siis jalle ülesleidused.

IV. Kaheloomulised objektid. Vaartpaberid. Nende iseloomude tundemargid nad on asjad, aga selle asjaga käivad kaasas õigused, naituseks raudtee

pilet. Nad on ühelt poolt asjad aga nendega ka asjas kaivad suured õigused.

Bestis väärtpaberina esineb raha. Aga see paber võinaldab ka teisi asju ja da. Rahal on ka kahesugune iseloom. Raha sisaldab tootavat konkreetset nähtuste võimalust.

41. ÕIGUSTE TEKKIMINE, MUUTMINE JA LÕPPEMINE.

(Juriidilised faktid).

Subjektiivse õiguse iseloom, ühed on subjektide ühendud, ühed pole üleantavad, n. n. isiklikud õigused, nii õigus blu päale, tervise päale. Teine suurem hulk õigusi, mis on üleantavad, "eid õigusi mida võidakse üleanda-üleantavad õigused.

Põhimõte nende juures see: järgmine isik ei oma iialgi rohkem õigust kui eelmine isik. Esimene - õiguse autor, teine successor. Nemo plus inris tranferre potest, quam ipso habet.

Õiguste eneste ülesandmine. Universaalne successio, singulaarne successio.

Universaalne successio-kõik õigused lahevad ühte.

Näituseks päranduse juures.

Singulaarne successio, ainult osaline õigus, mõne asja üle läheb üle. Tekib küsimus, missugusest asjaoludest oleneb õiguse üleminek. Üks originaarne teine derivatiivne. "eri on kõikide oma, ja kalad pole kellegi omad. Kalur püüab omale originaalne omamine. Linnud ka kellegi omad, ressmellins originaalne omamine. Derivatiivne-üks isik omab teiselt need õigused, ja niipalju, kui anatonil oli olnud.

Õigused võivad kas originaalsed või derivatiivsed teel. "eatav-õigus kaob, miks parast näituseks, kalur püüab krokodilli, see aga pääseb lahti, ja on jälle regnulliks.

Õigused võivad kaduda. Aga nad võivad ka muutuda. Näituseks, tenor on lubanud laulda, aga on arajaanud, impressario võib kahutatu nõuda.

Õiguslikud tõsiasiad. Juriidiliste faktide sarnased tõsiasiad, mille tõttu kohustused võivad tekkida, muutuda ja lõppeda. Iga õigustust või kohustust välja kutsujaks on juriidiline fakt.

Juriidilise fakti kaudu määratakse ara õigustused ja kohustused, tal on lõpmata tähendus, kuidas neid klassifitseerime. Ühed olenevad tähtsusest, teised ei olene.

Mis olenevad tähtsusest-teod. Mis ei olene-sündmused. Aga sagedasti on need väga komplitseeritud. On tähtis et isiku jõud ka looduse-nähtuste juures arvesse voetaks.

2 liiki tegusi: 1. Mida ühiskonnas olevad ühiskondlikud normid peavad soovitatavateks; 2-ei soovitata, keelatakse, n. n. kuriteod, süütood.

Esimesed-äriteod, ehk toimingud. Vargus näituseks annab ühele õigustuse teisele kohustused.

Äriteguti ühiskonna normid lubavad, näituseks testamendi tegemine, ostu müügi leping, jne. riik tuleb isegi appi. "Aa ku õigusi haotakse alaliikidesse, poliitilistesse jne.

Äriteod-ka mitmesse liiki, rahvusvahelised siseriiklikud jne. Tähtis on, mitu isikut õiguslikud toimingud korda saadavad. Testamenti teeb üks isik. Suurem osa akte on kahekülgsed, ostu müügi leping, kitsamas mõttes-üheisiku tegevus.

Leping -kus 2 ehk rohkem isikut kokku leppivad. lepingud on kõik kahekülgsed toimingud. Võlatasumine ei loeta kahekülgses, aga tegelikult on ta kahekülgne.

On püütud hilisemal ajal leida 3-ast sorti. Kollektiivsed aktid,

naituseks pääkocsoleku otsus millegi üle. Iga tegu võib valise kuju poolest kaheksugune olla. Võib norm olla, võib ka mitte olla. Kui liikuv asi, ei pruugi ees aranis olla tunnustajaid ega vormi. Aga on toiminguid, mis igal pool teha ei saa, keegi tahab maataki osta, aga see ei astu muidu jõusse, kui kirjalik leping pole tehtud, ja maa raamatussosisse kantud. Vormalaseid tegusi nimetakse aktiks.

Juriidiliste tegude kordasaatmine tuleb avalikuks valispidistes tegudes. Olgu ta siis norma sootud või mitte.

Iga juriidilise teo juures tuleb kaaluda, kas tahtmine on olnud, või mitte. Kui aktion hirmutuse tagajärjel sündinud, siis võib t tühistud saada. Hirm peab olema otsekohe tõsine; samuti ka petmisega lugu.

Tagatakse teod 3 liiki: 1. maksivad aktid-tohakse juriidilised tagajärjed.

2. tühistused (tühistud) aktid, millel tagajargi pole; 3-vaieldavad aktid, võivad maksta, aga nende vastu võib vaielda. Näituseks, leping on alla kirjutud tõsise hirmu, pettuse, eksituse põhjal.

Heedaktid sünnitavad, muudatused lõpetavad olu. Igaigi ei sünni ilma faktiteta. Kohustus ühendakse subjektiivse.

§ 42. ÕIGUSTE TEOSTAMINE JA KAITSE.

Subjektiivse õiguse all või alus tegu korda saata. Subjektiivne kohustus: Psühilise surve tegu korda saata. Õiguse teostamine-teo kordasaatmine, mis subjektiivse õiguse kohustusena ette kirjutakse korda saata.

Aga õiguse teostus ja kohuste täitmine võib ka teiste päale mõju avaldada. Kuritarvidus-igauks võib tegusi korda saata, mis tal on antud.

Kes oma õigust teostab, ei tee kellegile kurja. Aga kui keegi oma õigust lausa seks tarvitab, et kurja teha, hulikaaniks, siis see on kuritegevus. Õiguse teostus peab bona fide teostud saama.

Tahetakse antisotsiaalseid instinkte kõrvaldada.

Õiguse refleks. Õiguse teostuse juures saavad sagedasti ka kõrvalised isikud puudutatud. Varem aegul selle eest tasu ei saanud. Aga oma õiguse teostusel võivad ka teised kasu saada.

Õiguse teostus võib haid kui halbu tagajargi tuua.

Sagedasti õiguse teostus on teiste isikute poolt takistatud. Kaitse võib rajatud olla eneseabi ja ühiskonna abi põhimõttele. Varemil aegul võis oma jõuga kõrvaldada. Ajalooline erinevus kõik-oma abi tegevuspinda kitsentakse. Siseriigis omaabi on kõrvaldud.

See aga pole valis riikos eraldud, sõjad s.o. oma õiguste kaitsmine omaabil. Juba varemist aegust on rahvusvahelist kohtu tarvitust tuntud, agasse pole kuigi suurelt teostud.

Ühiskondlise kaitse põhimõte leiab valjendust kohtuliku asjaharutuse. Kohtulik organ funktsioneerib siseriigis-valisriigis ei funktsioneerid neid nii kindlalt.

Inimese mõte läheb deductiivselt üksikasjade juure.

On tekinud õigusteaduse spetsialiseerimisega ka tarvidus üldist süsteemi luua. On mitmeid katseid tehtud. Katse on ka õiguse üldine õpetus. Katsusime kindlaks teha, mis õiguse all mõeldakse.

DEFINITSIOONID.

- Õigus on kord, mis reguleerib vahetõrki üksikute isikute vahel ühiskonnas.
2. Norm on ülespidamise reegel (juhtnõor, mille põhjal üksikud peavad talitama.
 3. Intuitiivne õigus, -kus õiguse vahetõrd on rajatud sisemise õiguse tunde pääle.
 4. Positiivne õigus-õiguse vahetõrd rajaneb valiste normide pääle.
 5. Ametlisse õiguse osu õiguslised normid, millest ühiskond on huvitatud.
 6. Õiguse võime-omadus, mille tõttu võidakse vastavaid õigustusi ja kohustusi kanda.
 7. Õiguse subjekt-isik, kes on võimeline õigustusi ja kohustusi kandma.
 8. Õiguse objekt-asjad ehk teod, mida õigustuste ja kohustuste kaudu ühendakse õiguse subjektiga.
 9. Era õigus-subjektid esinevad ühetaolistena, üheõiguslise alusel (publicum jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat, privatum, quod ad singularum, utilitatem pertinet.)
 10. Avalik õigus-ei ole üheõiguslised.
 11. Objektive ehk positiivne õigus-normid mis ühiskonnas olemas, ja mille pääle õigustused ja kohustused rajatakse.
 12. Positiivne õigus-niisugused objektive õiguse normid, mis terve ühiskonna poolt on tunnustatud ja valjendust leidnud (ametline õigus).
 13. Õiguse objektive erimine- sisemise üleelamise muutumisprotsess valiseks positiivseks õiguseks (valiseks normiks).
 14. Õiguse allik-õiguse objektiveerimise vormid.
 15. Derivatived allikad - eelmiste normide põhjal tuletatud.
 16. Orginaarsed allikad - eelmistes normides pole ette nähtud.
 17. Kõmbe õigus-korduvaid ja õiguslised tahtsais tegudes avalduvad objektive õiguse normid.
 18. Seadus-seadusandlise asutuse poolt seadusandlises korras valjaantud norm.
 19. Vocatio legis-seaduste seisukord tervest valjaandmisest maksmapanemiseni.
 20. Promulgatio legis-seaduse valjakuulutamine kask.
 21. Publikatsioon-seaduse valjakuulutamine ametlises tekstis.
 22. Inkorporatsioon-valispidine seaduste tervikuks kogumine.
 23. Kodifikatsioon-sisulise põhimõtte järele seaduste korraldus.
 24. Novella-kodeksi muutmise nõttes antud uus seadus.
 25. Administratiivne määrus-seadusandlises asutuse poolt antud seadus, kuid mitte seadusandlises korras.
 26. Omblikatoorne rahvahäälamine.
 27. Fakultatiivne referendum-kui mitte kõik seadused rahva otsustamise alla ei käi.
 28. Seaduste tunnustamine-retseptioon.
 29. Legaalne seletamine-mil on ametlised tagajärged.
 30. Doktrinaarne seletamine-mitte ametline.

31. A u t e n t i l i n e s e l e t a m i n e - Seadusandlise võimuga varustatud asutuse poolt, harilikult vanemil seadustel on sarnane.
32. U s u a a l n e s e l e t a m i n e - kui mitte korda üks ja sama seletus on antud.
33. S a n k t s i o o n - kirjeldus tagajärjest, kui hüpotees või dispositsioon ülesastuks.
34. P r ä t s e p t i i v s e d n o r m i d - ette kirjeldavad, sundivad.
35. D i s p o s i t i i v s e d n o r m i d - (ins non cogens) jätavad vaba valiku.
36. S e a d u s e a n a l o o g i a - sarnaso, analoogilise fakti tarvis loodud normi tarvitamine, kui vastav norm puudub.
37. Õ i g u s e a n a l o o g i a - vastava normi puudumisel uue normi loomine objektiivset õigust kõige üldisemal kujul, silmas pidades.
38. S u b j e k t i i v n e õ i g u s t u s - ühiskondline võimalus teatavat tegu korda saata ehk mitte, õigustuste ja kohustuste kaudu.
39. S u b j e k t i i v n e k o h u s t u s - ühiskondline surve vastava teo kordasaatmiseks.
40. S u b j e k t i i v n e õ i g u s - juriidiliste vahekorade summa. (kord, mis määrab õigust ja kohustuse teostamise).
41. Õ i g u s v o i m e - o m a d u s esineda õigustuste ja kohustuste kandjana.
42. T e g u v o i m e - o m a d u s juriidiliselt tahtsaid tegusid teha.
43. J u r i i d i l i n e f a k t - asjaolu, mille tõttu õigus tekib, muutub ja lõpeb.
44. H ü p o t e e s - normi aga, kus kirjeldakse eeldusi, tingimusi, määruse tarvitusele võtmiseks, mis õigustusi ja kohustusi võivad tekitada.
45. D i s p o s i t s i o o n (määrus ise) - eelduste teostamise tagajärgede (õigustused ja kohustused) määramine.
46. S a n k t s i o o n - abinõu juriidiliste normide taitmiseks sundimiseks.
- Õiguse mõiste on kahe inimese vahekor, kus ühel on õigus nõuda teiselt teatavat tegevust ehk mittetegevust, teine aga on kohustatud neile nõudele alla heitma, nimetatakse j u r i i d i l i s e k s v a h e k o r r a k s. Juriidilist vahekorda iseloomustab see, et teha rikkumast kaitses objektiivne õigus.
- Vahekorade summa, mis isikul on objektiivse õiguse põhjal ja kaitses all, mis talle annab õiguse nõuda, aga teisi sunnib neid nõudeid taitma, on õigus subjektiivses mõttes.
- Õigustus ja kohustus, kui juriidilise vahekorra elemendid, on üksteisega vahekorras, mis Rooma vormeli järele nii käib: ükski subjektiivne õigus pole nõeldav ilma, et temale vastaks teatav kohustus ja ümberpöörduvalt-ins sine obligationem non intellegitur.
- Subjektiivne ja objektiivne õigus on üksteisega lähedalt seotud. Subjektiivne õigus maksab ainult saal, kus teda kaitsmaks objektiivne õigus. Seega on objektiivne õigus subjektiivse õiguse olemasolu tingimine, aga viimane on esimese teostegemine.

28 novembr. 1917- Maanõukogu-kõrgem võim (1918 a. lõpeb maanõukogu ja ajutine valitsus)

23 apr. 1919- Asutav Kogu (ajutine valitsus)

15 juun. 1920- Eesti põhiseaduse vastuvõtmine.

Kevadel 1918- de facto tunnistamine - Inglis, Prantsus, Itaalia

Suvel 1920- de jure.

Riigiraamatukogu.

000

№ 34784

B 4.784

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00114912 5